

Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury

Úvod

Vážení čtenáři, předložený text není ani nemůže být vyčerpávajícím zpracováním dějin tělesné kultury. Je prvním krokem k novému, ucelenému a pokud možno objektivnímu zpracování dějin tělesné kultury, krokem k cestě, která bude při omezených personálních, finančních a technických možnostech české historiografie tělesné kultury ještě dlouhá a pracná.

Snažili jsme se vybrat ty okruhy problémů z historie tělesné kultury, které jsou podle našeho názoru nejdůležitější a pokusili jsme se je spojit do tématicky logických celků, které do jisté míry odpovídají i zkoušeným okruhům otázek. Hlavním kritériem při členění textu pro nás byla jeho srozumitelnost.

Omezený rozsah skript nám neumožnil vysvětlit všechny souvislosti vývoje tělesné kultury, ani její vazby na širší společenské dění v konkrétních historických podmínkách. Proto chceme upozornit na to, že podmínkou pro skutečný úspěch u zkoušky je soustavná návštěva přednášek a seminářů z dějin tělesné kultury, jejichž náplň doplní omezené možnosti předloženého textu.

Tělesná výchova v počátcích lidské civilizace

V dávné minulosti byl člověk nedílnou součástí přírody. Kultivací instinktivních činností a her ve spojení s prací a s rozvíjejícími se náboženskými představami došlo k postupnému vydělování se člověka z ostatní živočišné říše.

Hlavním problémem bylo přežít, udržet rod. Proto nejvíce času musel člověk věnovat shánění potravy. Rozhodujícím činitelem, umožňujícím primitivnímu člověku přežít, byla schopnost myslet. Vcelku bezbranný tvor v boji o přežití mobilizoval své fyzické a duševní síly, začal zdokonalovat zbraně, začal soustavně cvičit a vyrábět další pomůcky, které mu usnadňovaly lov: vor, loď, sněžnice pro snadnější chůzi ve sněhu atd.

Od více méně pasivního sběru potravin, přecházel postupně k aktivním formám obživy, k lovu a později, po ochočení prvních zvířat, k pastevectví a nakonec k zemědělství. Základem byly přirozené pohyby, chůze, běh, skoky, překonávání překážek, plavání a později již kultivované pohyby se zbraní, jízda na lodi a na koni. Každý procházel stejnou výchovou, dívky i chlapci, ti jako budoucí lovci a válečníci intenzivnější a postupně specializovanější. Příprava byla v nejranějších počátcích lidské společnosti relativně krátká v tom smyslu, že již malé dítě se muselo aktivně podílet na obživě kolektivu, i když i pak výcvik pokračoval a vrcholil v době pohlavního dozrávání, kdy formou tzv. iniciačních slavností (zkoušek dospělosti) prokazovali fyzickou zdatnost a schopnost zabezpečovat všechny potřeby života. Z počátku se na výchově dětí podíleli prakticky všichni dospělí, později především nejzkušenější členové rodu. Výchova dostávala řád a systém, diferencovala se (budoucí náčelníci a později knížata či králové procházeli zvláště náročnou výchovou), aby se nakonec v dalším období postupně institucionalizovala (vznikaly zárodky výchovných zařízení).

Lepší fyzická zdatnost, dokonalejší zbraně a specializovaná příprava umožnily, aby lidé alespoň čas od času nahromadili určité přebytky potravin a tím získali volný čas, který mohli věnovat další přípravě a odpočinku. Důležitou formou přípravy v době volného času byly slavnosti naplněné kolektivním extatickým tancem a hrami. To vše bylo podloženo a umocněno náboženskými obřady (kult plodnosti, kult zemřelých, kult krve, apod.). Vznikaly různé rituály, ve kterých hrála fyzická zdatnost a dovednost důležitou roli (rituální běh, tanec, zápas, lov). Skupinový charakter podporoval závodivé měření sil, což vedlo k dalšímu rozvoji řady dovedností a kultů a nakonec ke vzniku soutěží typu např. panhélenských her.

V raném období mělo vše, tedy i účast na slavnostech výrazně utilitární (užitkový) charakter: nelze od sebe oddělit práci, boj, lov a přípravu, tedy i účast na slavnostech. I ty byly současně přípravou, rituální prací, bojem nebo lovem. Ale postupně se slavnostní fyzické aktivity proměňují a nabývají charakter speciální kultivace pohybových schopností, stávají se tělesnou výchovou a sportem bez přímého utilitárního významu.

V počátcích civilizace byl výběr dovedností výrazně ovlivňován i geografickými podmínkami, ve kterých to které společenství žilo. Později bylo toto omezení alespoň částečně překonáno. V době přechodu člověka od sběratelství a lovu k usedlému způsobu života, tj. v období tzv. neolitické revoluce, se začala v nejvyspělejších oblastech světa (od 10.- 9. tisíciletí př.n.l.) primitivní společnost rozpadat.

První státní útvary vznikly nejdříve v úrodných údolích řek vhodných pro zemědělství, především v oblasti Mezopotámie, Egypta, Indie a Číny. Se vznikem státu vznikaly i první skutečné výchovné instituce, školy a funkce učitele a později i první výchovné (a spolu s tím i gymnastické, tělovýchovné) systémy.

Tělesná kultura nejstarších civilizací

Jednu z nejstarších soustav tělesné výchovy má Čína. Podle tradice již císař Chuang-ti roku 2 689 př.n.l. vytvořil systém léčebné a zdravotní gymnastiky, zvaný Kung-fu (Umělec - muž). Základem byla prostná cvičení (stoje, úklony, pohyby paží a nohou, sed a pohyby v sedu, leh a cvičení v lehu a dýchací cviky). Systém rozšiřovali především kněží, kteří byli také prvními lékaři. Významnými centry rozvoje systému byly kláštery. Systém byl ovšem plně rozvinut a zkonkretizován teprve v 5. století n.l. Chuang-ti prý také zavedl pro své vojáky cvičení s míčem - kopanou. V armádě se také věnovala velká pozornost lukostřelbě a jízdě na koni.

Již v průběhu 1. tisíciletí př.n.l. vznikl v Číně složitý systém zkoušek duševní a fyzické zdatnosti (jako podmínka pro postup v úřednické kariéře). Minimálně od 7. století n.l. se praktikoval i samostatný systém zkoušek fyzické zdatnosti pro vojáky. Skládal se z lukostřelby, jízdy na koni s bodáním kopí do atrapy lidské postavy, ze vzpírání železné tyče a nošení 30 kg těžkého závaží nad hlavou na vzdálenost 20 m.

Číňané znali také masáž jako léčebnou metodu i jako prostředek k rozvoji tělesné zdatnosti. Byla často kombinována s akupunkturou a kontemplací. Ve staré Číně byl rovněž rozšířen systém gymnastických cvičení Šenga, určený hlavně starším lidem, proto se převážně cvičil vsedě a vleže. V současné době je nejoblíbenější soustavou cvičení Wu-šu. Léčebnou a výchovnou funkci měl i tanec Ra-vo (velké cvičení), který napodoboval různé pohyby zvířat, ptáků a bojovníků.

O významu tělesných cvičení pro zdraví člověka hovoří nejstarší písemné památky staročínské medicíny, zvl. kniha Nei Taing (Kniha o vnitřním životě) ze 3. století n.l. Tělesná cvičení byla určena především mužům a dětem, ženy byly v tomto ohledu podceňovány. V Číně jsou také počátky bojových umění se zbraní a beze zbraně, které se pak později tak výrazně rozvinuly v Japonsku a Koreji. Vliv čínské tělovýchovy a zdravotní vědy je patrný i v severních oblastech Indie.

Také v Indii se již od 3. tisíciletí př.n.l. využívalo tělesných cvičení pro přípravu vojáků, pro udržení a obnovu zdraví. Rady, týkající se tělesných cvičení lze najít i ve svatých knihách véd, zvl. v Ajurvédě.

Tělesná výchova byla nedílnou součástí obecné výchovy vyšších společenských vrstev. V Indii se uplatňoval minimálně již od 6. století př.n.l. požadavek všestranné a harmonické výchovy. Výchovný systém, (jakýsi desetiboj), měl pět disciplin fyzických a pět duševních. Skládal se ze šermu, zápasu, boxu, skoku a plavání a dále z výkladu starých děl, znalosti rostlin a zvířat, psaní, znalosti gramatiky a matematiky. Podle tradice si musel v tomto desetiboji vybojovat princ Siddhártha (příští Budha, tj. Osvícený) okolo r. 500 př.n.l. svou ženu princeznu Gopa.

V 2. tisíciletí př.n.l. se v Indii zrodil rovněž systém Jógy, definitivně kodifikovaný v 3. století př.n.l. v Patandžaliho radžajóze (královské józe) zachované v díle Jógasútra, usilující o dokonalost těla i ducha pomocí příkazů, zákazů, koncentrace, meditace, dechových cvičení a různých jógových pozic.

Indická tělovýchova byla doplněna vysokou péčí o hygienu těla a o masáže. Z tělesných cvičení pěstovali Indové zvláště zápas, šerm holí, lukostřelbu a pozemní hokej. Byly známy i býčí zápasy.

Také v Egyptě byla tělesná výchova důležitou složkou výchovy. Rozvoji tělesné zdatnosti byl přikládán velký význam již od dětství. Tělesná kultura Egypta a její úroveň je dosti dobře známa zvláště díky vyobrazením, která se zachovala na stěnách egyptských hrobek a chrámů a zachovaným papyrusům, ale i díky dílům řecké provenience jako např. Herodotovými Dějinám.

Děti se učily plavat, skákat, běhat, zápasit a hrály řadu pohybových her. U dospělých byl oblíben především lov, přetah lanem, šplh, plavání, veslování, šerm, zápas a lukostřelba. Důležité místo zaujímal ve výchově i v životě tanec. Oblíbená byla i akrobatická cvičení a gymnastika. Zvláště vysoké úrovně a dokonalosti dosáhl v Egyptě zápas (který je egyptským sportem číslo jedna dodnes). Dokládají to četná vyobrazení zápasu a zejména malby z hrobky v Bení Hasan ze 3. tisíciletí př.n.l., kde se nám dochovalo vyobrazení 122 zápasnických hmatů, trénink v šermu a ve střelbě z luku. Po dočasném dobytí a okupaci Egypta Hyksósy v 18. století př.n.l. se v Egyptě začalo rychle rozvíjet jezdeckví a vozatajství, které do té doby Egypťané neznali (neznali ani koně, armády byly pouze pěší).

V Egyptě byly pořádány různé slavnosti a soutěže (jezdecké, lukostřelecké, veslařské, plavecké, běžecké, v zápase a šermu). Egyptský vliv lze pozorovat na Krétě a ve Fénicii a jejich prostřednictvím pak i v samotném Řecku.

Také civilizace v oblasti Mezopotámie dosáhly vysoké úrovně tělesné přípravy a péče o tělo. Základem byla ovšem opět péče o výchovu vojáků. Sumerové, Babyloňané a Asyřané byli považováni za vynikající lukostřelce, šermíře, později i jezdce a vozataje. Bojový vůz byl typickou zbraní této oblasti. Od 3. tisíciletí do 17. století př.n.l. se vůz postupně rozšířil po celé oblasti Předního východu, zvláště do Malé Asie. Nejdříve ovšem jako dopravní prostředek nákladů; po rozšíření koně někdy od 18. století př.n.l. i jako bojové vozidlo a jako rituální či rekreační prostředek při slavnostech vládnoucí špičky. Samotná jízda na koni se rozšířila, jak to dokládají prameny poměrně pozdě, snad až někdy od 9. století př.n.l. S rozvojem vozatajství se zkvalitnil i chov a trénink koní.

Typickou zábavou králů v Mezopotámii byl lov. Nebyl to však lov užitkový, ale rituální nebo rekreační. Šlo o lov dravých zvířat zpočátku ve volné přírodě, později i před diváky v jakési oboře. Zde to mělo většinou již rituální charakter: král předváděl a dokazoval svoji fyzickou zdatnost, právo stát v čele státu a současně to byl symbolický boj dobra a zla. Protivník - dravec, neměl většinou žádnou šanci.

Přestože Mezopotámie byla typickou oblastí válečných vozů, nemáme zde dochované doklady o tom, že by tam byly pořádány závody spřežení. Pravděpodobně tomu bylo tak proto, že výjimečné postavení krále ve společnosti a jeho absolutní moc nedovolovaly, aby své síly měřil s jinými lidmi (na rozdíl od dravých zvířat). Závody spřežení a koní jsou doloženy až později v Persii a u Chetitů, kde máme informace i o dalších druzích závodů. Tyto kultury již přímo ovlivnily vývoj civilizace řecké a tím i řeckou tělesnou kulturu.

Ovšem nejvýrazněji se do počátků řecké kultury zapsala kultura krétsko - mykénská (minójská a mykénská). Začala se rozvíjet již ve 3. tisíciletí př.n.l. s centrem na Krétě, odtud se pak šířila po celé oblasti Egejského moře. Kolem roku 1470 př.n.l. došlo k řadě přírodních katastrof, které zničily dočasně celou krétskou kulturu. Ohlas katastrof máme zachycen jak v řecké tradici, tak i v egyptských pramenech. Po nich došlo ve vývoji civilizace na Krétě k významným změnám, neboť další vývoj určovala nová "mykénská" aristokracie, která přišla z řecké pevniny, vychovaná sice odleskem kultury minójské, ale výrazně dravější a bojovnější.

Minójská kultura totiž měla značně neválečnický charakter. Ostrovní izolace a silné loďstvo chránilo ostrov od nájezdů nepřátel a tak se minójská společnost vyvíjela spíše jako obchodní a výrobní společnost, bez válečnictví a bez výraznějších sociálních konfliktů. Proto v minójské kultuře chybějí monumentální válečné scény. Naopak zachované malby jsou plné až bukolické pohody a nanejvýš jsou zachyceny scény z lovu ryb, ptáků a drobných zvířat. Zachovaly se nám i malby a sošky hráčů v kostky a jiných deskových her, scény z různých slavností zvl. na počest vegetačního cyklu, obětí býka, kterých se účastnily početné davy diváků. Důležitou součástí slavností byly extatické tance, vystoupení dvojic zápasníků, boxerů, různá akrobatická vystoupení a vrcholem byly akrobatické přeskoky běžících býků. Nejstarší svědectví o cvičení s býky je dochováno z doby kolem roku 2 000. Krétské býčí hry nebyly jen sportovním představením, ale byly především kultovním obřadem. Býk ovšem již nebyl předmětem uctívání, ale naopak stal se obětním zvířetem.

Významné místo ve společnosti zaujímaly ženy. Byly rovnocennými členy společnosti a zaujímaly i významné postavení v kultu, ve vlastních rituálech. Byly i aktivními účastníky slavností a jednotlivých bodů programu včetně cvičení s býky.

Ve 14. a 13. století př.n.l. se těžiště vývoje v egejské oblasti přeneslo z Kréty na řeckou pevninu, kde došlo k rozmachu mykénské kultury. Na rozdíl od minnójské kultury, mykénská kultura měla výrazně vojenský ráz. V dochovaných památkách se objevují bojovníci na válečných vozech, výjevy z lovu dravé zvěře a podobné, často drsné scény z válečných bitev. Památky zcela jasně dokazují, že vozatajství mělo v této oblasti již velkou tradici. Pravděpodobně se do řecké oblasti rozšířila jízda na vozech z Malé a Přední Asie již na přelomu 17. a 16. století. Brzy se začaly konat i závody spřežení, které se vyvinuly asi z aristokratického lovu. Určitá sociální rovnost příslušníků mykénské společnosti byla totiž vhodnou půdou pro rozvoj závodivých forem měření sil či jako součást soudních sporů nebo byly využívány k uctění památky zemřelých příslušníků vládnoucí společenské vrstvy.

Kolem roku 1 200 př.n.l. byla mykénská kultura zničena tzv. "mořskými národy", které zaplavily celou oblast Egejského moře, Malé Asie, Sýrie a ohrožovaly i Egypt. Kulturní styky a vědomí minulosti byly téměř zničeny. Něco však přeci jen přežilo v podání řecké ústní poezie.

Velkým dědictvím, alespoň částečně postihujícím právě události z období mykénské kultury, jsou Homérské zpěvy, Iliada a Odysseia, spjaté s tažením mykénských Řeků proti maloasijské Tróji.

V Homérově Iliadě máme dochovanou cennou zprávu o uspořádání sportovních závodů k uctění zabitého Řeka Patrokla. Jde snad o první sportovní reportáž vůbec. Hry se konaly za účasti početných diváků a o ceny pro vítěze. Na programu byly závody koňských spřežení, pak následovaly box, zápas, běh, hod diskem, střelba lukem a hod kopím.

Celé závody jsou popsány podrobně a dramaticky. Zachycují chování jak závodníků, tak diváků. Z textu vyplývá, že již existují obecně známá základní pravidla pro konání podobných soutěží a myšlenka fair play jednání. Homérské zpěvy jsou dokladem již dlouhého vývoje závodní sportovní činnosti, starší než je vlastní řecká tradice.

Od zničení mykénské kultury kolem roku 1 200 př.n.l. mizí téměř všechny doklady o používání bojového nebo sportovního spřežení (s výjimkou Kypru) v celé egejské oblasti. Znovu se objevují až v polovině 8. století. Po létech válek, zmatků a rozvrátů se začala v 8. století př.n.l. rozvíjet řecká antická kultura.

Výchova a tělesná kultura antického Řecka

Společnost antického Řecka byla společností, kde masy .bezprávných otroků a polosvobodných lidí vytvářely blahobyt pro menší část řeckého obyvatelstva - pro svobodné občany, kteří zbaveni těžké každodenní práce, získali prostor a volný čas (scholé - odtud název pro školu) pro seberealizaci, pro studium přírody a společnosti, pro pěstování umění a kultury, pro kultivaci svého těla i pro účast na politickém životě svého státu. Na rozdíl od Egypta, Babylonie a jiných států despotického charakteru se ve většině antických řeckých států uplatnil princip osobní a politické svobody plnoprávných občanů, kteří měli právo ale i povinnost se plně zapojit do řízení společnosti. To ovšem předpokládalo i jejich vysokou vzdělanost, velký kulturní a politický přehled, tedy existenci soustavné přípravy a propracovaného výchovného systému.

V antickém Řecku se vytvořily dva základní výchovné systémy, systém spartský a aténský. Oba systémy byly determinovány ekonomickými a politickými základy, na nichž byly oba státy vybudovány. Sparta, která byla zemědělským státem, byla plně závislá na práci heilótů, tj. původních obyvatel, (zemědělců bez politických práv a osobní svobody, nebyli otroky jednotlivých Spartanů, nýbrž náleželi stejně jako půda celému kolektivu spartských dobytých) a mohla v tehdejších podmínkách zvyšovat produkci jen dalším rozšiřováním obdělávané půdy a zvyšováním počtu heilótů. Bylo potřeba stále nové půdy a nových heilótů. To vedlo k výbojným válkám, k postupné militarizaci státu a jeho výchovného systému, k výchově tvrdých, nekompromisních a bezohledných bojovníků, spjatých vypjatým vlastenectvím a pokrevním přátelstvím.

Těžiště výchovy bylo v tělesných cvičeních, ve vojenském výcviku a v otužování, které doplnily hudba, sborový zpěv a tanec, jejichž cílem však nebyla kultivace člověka, ale naopak měly podpořit bojový duch, psychicky připravit mládež na strádání a na válku. Čtení a psaní bylo omezeno na minimum a celková kulturní úroveň byla nízká.

Přitom měl spartský výchovný systém i některé progresivní rysy, které však byly znehodnoceny až bezduchou militarizací, takže se život ve Spartě podobal životu v kasárnách. Kladem bylo, že výchově byla podrobena veškerá mládež svobodného původu, chlapci i dívky od 7 do 18 let a všem se dostávalo stejné výchovy. Výchova byla organizována a řízena státem v jakýchsi internátech. Dívky byly vychovávány stejně jako chlapci jen s menší intenzitou. To vysoce hodnotil slavný antický filozof Platón, který se jako jeden z prvních zabýval teorií výchovy a pokusil se spojit přednosti spartské a aténské výchovy v nový systém.

Tato "spartánsky" pojatá výchova umožnila po určitou dobu získat Spartě vojenskou převahu jak nad vnějšími nepřáteli, tak i nad heilóty a polosvobodnými perioiky a umožnila, že Sparťané, alespoň zpočátku, byli i velmi úspěšní na tradičních všeřeckých hrách. Další militarizace a neustálé války však nakonec prakticky znemožnily přípravu a účast Sparťanů na hrách. Byli příliš jednostranní. Kromě toho - přes všechny vojenské úspěchy - militarizace vedla nakonec i k celkovému zaostávání za ostatními řeckými státy. Přispěla i k tomu, že se neustále snižovala porodnost, která pak nestačila nahrazovat ztráty bojovníků v častých válkách. Ve spartském systému výchovy tedy hrály hry a tělesná cvičení mimořádně důležitou úlohu, ale byly zaměřené jednostranně; cílem nebyla kultivace člověka, ale jen příprava k válce.

Naproti tomu aténský systém lze charakterizovat uplatňováním řeckého ideálu všestranné a harmonické výchovy slučující fyzickou zdatnost s rozumovou a mravní vyspělostí, tj. kalokagathíí. Součástí výchovy byly tyto tři složky: gymnastika, tj. tělesná cvičení, základy branné výchovy a hry, muzika, kde se jednalo především o výuku hry na lyru a píšťalu, zpěvu a sborového tance s cílem hudbou, harmonií kultivovat mysl i pohyb člověka a gramatika, tj. výuka čtení a psaní. V klasickém období, tj. asi v 6. - 4. století př.n.l. byl systém rozpracován a podpořen vznikem řady výchovných institucí. V 5. století př.n.l., zejména za Perikla, procházela soustavnou a všestrannou výchovou prakticky všechna mužská část mládeže. Vzhledem k potřebám doby tvořila gymnastika nejméně 50 % náplně výchovy.

Charakter výchovného systému byl opět podmíněn ekonomickými a politickými základy aténskému státu. Atény se staly významným obchodním a výrobním centrem, své bohatství zvětšovaly spíše intenzivní cestou, rozvojem obchodu a výroby. To ovšem předpokládalo širší vědomosti. Hrubá síla nestačila. Základem byla a zůstala práce otroků, ale podíleli se na ni v určité míře, zejména v řídicí oblasti i kvalifikovaní svobodní aténští občané.

Na tomto ekonomickém základě vyrostla aténská demokracie usilující o co nejširší podíl svobodných občanů na řízení státu. Rozvoj obchodu a výroby nutně předpokládal i rozvoj duševních a fyzických sil občanů a tím i výchovného systému. Výchova byla soukromou záležitostí rodiny a rozhodovalo o ní zejména bohatství a otec. Bohatí měli lepší, kvalitnější výchovu, chudí svobodní občané se museli spokojit jen se základním vzděláním. Situace se zlepšila v 5. století př.n.l., kdy aténský stát usiloval o širší demokratizaci a to i v oblasti vzdělání a výchovy.

Velkým nedostatkem bylo, že ze systematické výchovy byly téměř vyloučeny dívky, které byly vychovávány doma k domácím pracem, k budoucí roli matky a manželky. Dostalo se jim jen nejzákladnějšího vzdělání, hrály na některý hudební nástroj, učily se tancovat a věnovaly se různým pohybovým hrám. Ze všestranné výchovy byli zásadně vyloučeni otroci, kteří nesměli ani cvičit. Tělesná výchova byla základním právem a možno říci i povinností svobodného občana.

Ucelenou systematickou výchovou tedy procházeli jen chlapci. Od sedmi do čtrnácti let navštěvovali tzv. školu gramatistů, kde se učili číst, psát a počítat, současně nebo o něco později začali navštěvovat další soukromé učitele tzv. kitharisty, u nichž se učili hudbě, zpěvu a rétorice. Přibližně ve čtrnácti letech začali chlapci navštěvovat zápasnickou školu, tzv. palaistru, kde cvičili, učili se plavat a hráli různé hry. Návštěva palaistry byla na rozdíl od školy gramatistovy a kitharistovy bezplatná. Hry a tělesná cvičení byly součástí výchovy od malička a byly uplatňovány i v obou typech škol.

Vrcholným výchovným zařízením antického Řecka, i Atén se stala tzv. gymnázia, která zpočátku navštěvovali pouze jinoši a muži z nejbohatších rodin, později, zejména od 5. století př.n.l. i širší vrstvy svobodných obyvatel mužského pohlaví.

Gymnázia se stala veřejnou školou udržovanou ze státních prostředků. V gymnáziu se chlapci (případně i dospělí) připravovali na veřejné závody a vedle obligátní gymnastiky se učili filozofii, politice, literatuře, řečnictví a dalším věcem nezbytným pro řízení státu. V 18 letech nastoupili jinoši dvouletou vojenskou službu, tzv. efébie. Po jejím skončení se stali plnoprávními občany. Ale i jako dospělí docházeli podle možností do gymnázia poslouchat, diskutovat a cvičit.

Gymnázia vedli vzdělání a vysoce kvalifikovaní odborníci, vyučovaly tam čelné osobnosti tehdejšího světa. Tak tomu bylo např. i v Aténách, kde existovala tři slavná gymnázia, která měla charakter skutečné vysoké školy. Bylo to gymnázium Akadémiá, kde vyučoval filozof Platón, Lykeion, kde vyučoval nejslavnější filozof starověku Aristotelés a Kynosargos, kde působila filozofická škola kyniků. Lykeion se stal vedle alexandrijského Museionu nejslavnější školou starověku, navštěvovalo ho až na dva tisíce posluchačů a zanikl jako pohanské zařízení až roku 526 n.l.

Gymnázia byla vybavena studovny, přednáškovými sály a knihovny, základem však byla palaistra (zápasné dvůr), a sály pro míčové hry a gymnastiku. Gymnázium bylo vybaveno několika otevřenými a krytými běžeckými dráhami a nezbytným hygienickým zařízením vysoké úrovně jako sprchy, bazény, prostory pro masáž i odpočinek. Gymnázia se stala nejen centry výchovy a vzdělání, ale i politického života města, místem dalšího vzdělávání dospělých, centrem odkud se šířila vzdělanost a kultura.

Každé gymnázium a každá palaistra pořádala různé soutěže, kde si posluchači měřili své síly jak v řadě sportovních disciplín, tak i v hudbě, zpěvu, případně v tvorbě literárních děl. Zde se závodníci připravovali na různé soutěže včetně olympijských her. Účastníci olympijských her se museli dostavit nejméně měsíc před zahájením her do gymnázia města Elis, které hry v Olympii pořádalo, a tam se podrobil pod dohledem odborníků

měsíční přípravě, v jejímž závěru prošli kvalifikací a jen ti nejlepší, kteří splňovali "olympijské limity", pak byli připuštěni jako závodníci na olympijské hry.

Tělesná výchova byla nezbytnou součástí života řeckého svobodného občana. Prošel jí každý, každý měl povinnost cvičit a stát pro to vytvářel vhodné podmínky výstavbou a údržbou tělovýchovných a vzdělávacích zařízení. Prakticky každé město mělo vedle palaister a gymnázií, lázně, plavecké bazény a speciální zařízení, na kterých se konaly veřejné soutěže - stadiony, kam se vešlo obvykle něco kolem 20 - 40 tisíc diváků.

U řady měst byly hippodromy, dostihové dráhy. Každý městský stát pořádal veřejné hry, z nichž některé převýšily význam města, staly se hrami regionálními (jako např. hry v Aténách nazývané hry panaténajské) a některé, které se konaly na starých kultovních místech se staly hrami panhelénskými, tj. všeřeckými. Všeřecké hry dosáhly velkého významu. Nebyly to jen velké náboženské svátky všech Řeků, byly to postupem času skutečné sportovní soutěže, na kterých se v určité časové posloupnosti scházeli představitelé jinak rozdrobeného řeckého kulturního a politického světa. Na hrách si Řekové uvědomovali svoji národní sounáležitost, zde si vyměňovali zkušenosti, byla zde přednášena nová umělecká a vědecká díla a mnohdy se předváděly i divadelní hry a uzavíraly se politické a ekonomické smlouvy.

Ze čtveřice panhelénských her - her nemejských, pýtijských, istmických a olympijských - byly nejslavnější hry olympijské, které se konaly každé čtyři roky v posvátném okrsku na západě poloostrova Peloponésos v Olympii. Jejich význam dokládají nejen zachované Pindarovy Olympijské zpěvy a díla dalších řeckých a římských autorů, ale již ta skutečnost, že Řekové podle tzv. olympiád (tj. čtyřleté období mezi konáním olympijských her) počítali svůj letopočet. Přičemž za základ bylo vzato (podle tradice) uspořádání I. olympijských her roku 776 př.n.l. Toto datum má ovšem jen význam pomocný, neboť nezachycuje skutečný počátek olympijských her. Bylo určeno dodatečně v 5. století př.n.l.

Počátky těchto her jsou spojovány s náboženskými obřady na počest různých bohů nebo na počest mrtvých hrdinů, či s oslavami plodnosti. Postupem času tento náboženský ráz ustoupil do pozadí, i když náboženské obřady vždy zůstaly důležitou součástí oslav. Do popředí vystoupily sportovní soutěže, na kterých si mládež z celého antického Řecka měřila své síly, demonstrovala svou připravenost k boji za svobodu svého státu, svou fyzickou zdatnost a vyspělost. Program těchto her se postupně vyvíjel a rozšiřoval a spolu s tím se zvyšoval i počet dní, kdy se soutěže konaly. První soutěží byl obvykle běh na jeden stadion (192,27 m) a hry zpočátku trvaly jeden den, později se počet disciplín zvýšil a tím se délka trvání prodloužila na pět dní (jsou zprávy i o delším konání her, ale nejsou podloženy).

Istmické hry se konaly v Istmu u Korintu, mezi panhelénské hry se zařadily v 6. století př.n.l. Konaly se každého 2. a 4. roku olympiády a to na počátku jara, snad v dubnu. Na programu byly závody gymnické, hippické (jezdecké) a múzické. Byly zasvěceny bohu moří Poseidonovi.

Nemejské hry se staly panhelénskými hrami také v 6. století př.n.l. Konaly se v Nemei v severní části Peloponésu a byly založeny jako smuteční slavnost k počtě boha vegetace, umírajícího v rámci vegetačního cyklu buď v zimě nebo v době letního sucha, později byly zasvěceny Diovi. Konaly se v létě, a to každého 2. a 4. roku olympiády. Na programu byly soutěže gymnické; hippické i múzické.

Pýtijské hry se konaly na počest boha Apollona. Mezi panhelénské hry patřily od 6. století př.n.l. Konaly se zpočátku po osmi letech, od roku 589 př.n.l. po čtyřech letech v nejslavnějším náboženském okrsku Řecka v Delfách. Na programu byly soutěže gymnické, hippické a múzické. Z múzických byly nejslavnější soutěže kitharistů, kteří zpívali písně k oslavě boha Apollona: Tyto soutěže byly a zůstaly hlavním jádrem her.

Snem každého mladého Řeka bylo zvítězit nejen na některých z těchto čtyř her, z nichž nejvyšší pocty získal vítězstvím v Olympii, ale zvítězit v jedné olympiádě (čtyřletí) na všech těchto hrách. Několika závodníkům se to také podařilo.

Vedle mužských her byly pořádány také ženské hry heráie, které se konaly v mnoha řeckých městech a posvátných okrscích. Největší a nejslavnější se konaly v Héřině svatyni v Argu a na ostrově Samu, tam však nebyly - pokud víme - jejich součástí sportovní soutěže. Heráie se konaly i v Olympii, kde jejich součástí byl i běh na dvě třetiny stadionu: Pravděpodobně byly spjaty s oslavou plodnosti.

Příprava na hry, ať již v rámci palaistry, gymnázia, města, regionu nebo celého Řecka vyžadovala soustavnost a cílevědomost. Postupem času y oblasti tréninku dosáhli Řekové vynikající úrovně. Vznikl propracovaný čtyřdenní tréninkový cyklus spojený se správnou životosprávou, lékařskou péčí, s masážemi, koupelemi a možno říci rehabilitací. Vznikla prakticky jednotná pravidla a co je důležité, Řekové se na hry nedívali jen jako na podívanou, ale především se na ně dívali jako na důležitou součást výchovy, kterou každý z nich prošel a proto také, alespoň v klasickém období nebyli jen konzumenty, ale soutěžím skutečně rozuměli a sami podle věku si udržovali fyzickou zdatnost. To co si zde ovšem říkáme platí pro klasické období, prakticky do konce 4. století př.n.l. Pak se ztrátou samostatnosti klesal význam tělesné výchovy, tím klesal i její podíl ve výchově. Postupně narůstal význam rozumové výchovy.

Řecké hry se postupně staly podívanou, změnily se v soutěže profesionálních závodníků, kteří se tím živili. A pod vlivem římského pojetí se do her a soutěží Stále více tlačilo násilí a krev. Vlastní panhelénské hry tím nebyly sice nikdy plně zasaženy, ale i tam se násilí postupně prosazovalo. Hry začaly plnit jiné funkce než předtím. Staly se formou podívané a způsobem obživy.

Mýty a skutečnost antických olympijských her

"Tak jest. Voda je nejlepší. Zlato září jak oheň planoucí za noci. Vyniká nad všechny věci a statky. Jestliže však chceš, moje srdce, zazpívat o hrách, kromě slunce nehledej jinou hvězdu, která by víc hřála ve dne, šíříc svou zář prázdňným éterem. Oslav olympijské boje, výkvět všech her, závody, z nichž vyrůstají slavné hymny básníků..."

Tak opěvoval olympijské hry (a zejména olympijské vítěze) slavný řecký básník Pindaros, který žil asi v letech 518 - 438 př.n.l. O hrách a olympijských vítězích však nepsali jen básníci. Ohlasy můžeme nalézt v díle historiků, geografů i dramatiků. Olympie byla vyzdobena díly, která náleží k vrcholům řeckého umění. Ať se již jednalo o monumentální stavby jako Diův chrám s bohatou plastickou výzdobou a zejména s jedním ze sedmi divů světa, Feidiovou sochou Dia ze zlata a slonoviny, nebo o sportovní stavby či bohatou sochařskou výzdobu celého posvátného okrsku. Olympie zářila stavbami, hrami i tím, že se jednou za čtyři roky stávala skutečným centrem řeckého světa, ke kterému se upíraly oči všech svobodných Řeků.

O jejich vzniku existuje řada teorií a legend. Jedni tvrdí, že se začaly konat na počest mrtvých hrdinů, jiní na počest bohyně (nebo božstev) plodnosti, další zase, že vznikly ze zkoušek dospělosti mladých obyvatel poloostrova. Je zajímavé, že archeologické výzkumy tyto úvahy do jisté míry dokládají.

Okolí Olympie bylo osídleno již někdy ve 3. tisíciletí př.n.l. Ve 2. tisíciletí jsou již doklady o existenci svatyně, kde byla pravděpodobně uctívána božstva plodnosti a vegetace. V mykénském období, tj. od 16. do 12. století př.n.l. nastoupila nová božstva a objevuje se mýtus o Pelopovi, bájném řeckém hrdinovi, který soutěžil s písským králem Oinomaem o ruku jeho dcery Hippodamie. V souboji Istí zvítězil a tchána zabil. Na jeho počest se pak "prý" v Olympii začaly konat pravidelné vozatajské soutěže. Když pak někdy mezi 11. a 8. stoletím př.n.l. pronikly na poloostrov dórské kmeny, začal být v Olympii uctíván nový bůh Zeus. Došlo pravděpodobně k dočasnému přerušení her, i když památka hrdiny Pelopa nebyla zcela zapomenuta. A někdy v této době se objevuje nová legenda o zakladateli olympijských her, o Héraklovi, který je měl založit na počest svého vítězství nad élidským králem Augiášem, který mu nezaplatil slíbenou odměnu za vyčištění slavného chléva, nebo po návratu Argonautů z Kolchidy, kde pomohl získat Iásonovi zlaté rouno.

Héraklés měl podle legendy postavit první Diův oltář a měl odkrokovat i délku stadionu. Podle Pindara pak měl Héraklés založit olympijské hry na počest Dia Olympského, svého otce, a k uctění památky Pelopa. Toto přerušení a znovuobnovení se pak snad promítlo do pověsti o obnovení olympijských her élidským králem Ífitem, který chtěl zastavit krvavé boje, které tehdy v Řecku zuřily. Na jeho dotaz odpověděla delfská věštitelna, že má obnovit olympijské hry. Spojil se proto podle legendy s nejmocnějším mužem na Peloponésu, se spartským Lykúrgem a písským králem Kleosthenem.

Všichni tři uzavřeli smlouvu o všeobecném posvátném míru - ekecheirii, závaznou pro všechny Řeky po dobu konání olympijských her. Smlouva byla zapsána na disku, který byl uložen v olympijském chrámu bohyně Héry. O existenci tohoto disku máme mnoho dokladů.

Tím tedy byly obnoveny olympijské hry. První obnovené olympijské hry se měly konat roku 776 př.n.l. Písemné památky, zejména seznamy vítězů, které však nejsou vůbec spolehlivé, dokládají, že hry měly ještě v 8. století př.n.l. jen lokální charakter. Byly jednodenní a jednalo se především o náboženské obřady. Tento charakter měla i jediná "sportovní" soutěž - běh na jeden stadion. Prvním vítězem byl prý Koroibos z Élidy.

Postupem času přibývaly další soutěže, náboženský obsah se však již podstatně neměnil. Na 14. olympijských hrách roku 724 př.n.l. byl na program her zařazen běh na dva stadiony, tzv. diaulos (tam a zpět). Na 15. olympijských hrách roku 720 př.n.l. přibyl vytrvalostní běh, tzv. dolichos, jehož délka však kolísala od 1 345 m do 4 615 m. Jak se běželo, jestli v drahách tam a zpět nebo dokola se jen dohadujeme. Na 18. olympijských

hrách roku 708 př.n.l. byl poprvé zařazen zápas zvaný palé a pětiboj (pentatlon), který se skládal z běhu na jeden stadion, skoku dalekého (skákalo se s jakýmsi činkami a jednalo se pravděpodobně o trojskok), hodu diskem, hodu oštěpem a ze zápasu palé, který se podobal dnešnímu pojetí zápasu řecko-římskému s tím rozdílem, že se bojovalo jen ve stoje. Jak šly jednotlivé disciplíny za sebou a jak se určoval vítěz není známo. Na 23. olympijských hrách roku 688 př.n.l. byl na program her zařazen box (pygmé). Roku 680 př.n.l., tj. na 25. olympijských hrách se poprvé konaly závody vozů se čtyřspřežím, roku 648 př.n.l. přibýly závody na koních a pankration-všeboj, tj. směs úchopů, úderů a kopů, při kterém se pokračovalo v boji i na zemi, kombinace zápasu a boxu. Při 65. olympijských hrách roku 520 př.n.l. byl na program zařazen běh ozbrojenců (hoplités). Tím byl vývoj v podstatě ukončen. Dále se již jen upravovaly jednotlivé disciplíny (např. závody dvouspřeží, hřebců, klisen atd.). Udivuje celkem pozdní zařazení vozatajských a jezdeckých soutěží na program, když víme, že počátky sportovních soutěží v oblasti Olympie byly - alespoň podle mýtů, spjatý s vozatajskými závody a jejich oblibu potvrzuje Homérova Iliada a nálezy mnoha figurek a kreseb s náměty vozatajských závodů. Tradice byla asi příchodem dórských kmenů dočasně přerušena.

S rozšiřováním programu bylo nutno přikročit i k prodloužení doby konání her. Přesné údaje chybí, je však pravděpodobné, že nejpozději roku 688 př.n.l. nebo 680 bylo trvání her prodlouženo na dva dny, později až na pět dní. S růstem programu rostl i význam her. Z lokálních her, kterých se z počátku účastnili jen závodníci z Peloponésu, se koncem 7. století staly hry všeřecké. Z počátku byli mezi vítězi Élidané a Messéňané.

Koncem 8. století byli však Messéňané podrobni Spartany, kteří se postupem času stávají nejčastějšími vítězi olympijských her. Když však vypuklo v polovině 7. století velké povstání Messéňanů proti nadvládě Sparty, došlo k hlubokým společenským změnám v organizaci spartského státu a jeho výchovném systému, a to se nakonec promítlo koncem 7. století do toho, že Spartané již nadále mezi vítězi prakticky nefigurují. Na jejich místo nastupují závodníci z jiných částí řeckého světa; z Itálie, Atén, z maloasijského Miletu a i odjinud.

Se vzrůstem významu se komplikovala příprava závodníků a organizátorů. Pro organizátory začala vlastně příprava určením data konání her, což byl úkon dosti složitý. Po stanovení data vyslala élidská vláda do řeckých měst poselstva; která vyhlásila posvátný olympijský mír, ekecheirii. Tím začala pro závodníky závěrečná část dlouhodobé přípravy k účasti.

Závodů se mohli účastnit až do helénistického období jen svobodní občané řeckého původu. Otroci a barbaři nebyli na hry jako aktivní závodníci připuštěni, ale mohli se her účastnit jako diváci. Her se nesměly ani jako diváci účastnit vdané ženy. Zákaz kupodivu neplatil pro neprovdané ženy. Bylo však možné; aby se ty nebo ony staly olympijskými vítězi, zvítězil-li jejich kůň nebo spřežení, které ovšem vedl někdo jiný. Ženy ovšem měly své vlastní soutěže - heráie.

Her se nesměli zúčastnit ani ti, kdož prolili krev a jejich vina nebyla odčiněna, nebo ti, kdož kradli v chrámu. Závěrečnou přípravu závodníků a celý průběh her řídili tzv. řečtí soudcové, hellánodikové s pomocí celé řady sluhů a dozorců. Zpočátku byli jen dva, později se jejich počet ustálil na devíti.

Závodníci (s výjimkou vozatajů a jezdců a tím i majitelů koní) měli povinnost se dostavit do určitého času nejdříve snad do gymnázia v Olympii, později - jak to popisuje Pausaniás - do gymnázia města Élis (a v tomto případě nejpozději jeden měsíc před zahájením her), kde se pod dohledem hellánodiků, zkušených tělovýchovných odborníků, podrobili závěrečné přípravě. Při příchodu museli prokázat, že se po dobu nejméně deseti měsíců intenzívně na závody připravovali. K výkonu byli připravováni za doprovodu hudby (hry na píšťalu) a případně byli povzbuzeni, pokud se dost nesnažili, i prutem. Na závěr tohoto soustředění se konala jakási kvalifikace a nakonec i rozlosování do vylučovacích zápasů a rozdělení podle věku na kategorii mužů a dorostu.

Den před zahájením olympijských her se závodníci pod vedením hellánodiků shromáždili a šli přes noc z Élidy do Olympie, kam dorazili s několika přestávkami s náboženskými

obřady před polednem. Pak se konaly náboženské obřady na počest Dia a dalších bohů v posvátném okrsku Olympie, v altidě. Po obětování Diovi se závodníci shromáždili ve čtvercové hale mezi budovami Búleutéria (kde sídlili hellánodikové), aby složili olympijskou přísahu. Pak se konaly soutěže hlasatelů a trubačů, kdo z nich bude vyvolávat závodníky, vyhlašovat jednotlivé soutěže i výsledky. Tyto soutěže se nezapočítávaly do programu antických olympijských her. Vlastní sportovní soutěže začaly až druhý den.

Mimo soutěž předváděli výsledky své práce sochaři, filozofové, historici a další. Umělecké soutěže, pokud ovšem nepřijmeme soutěž trubačů a hlasatelů za jejich součást, na programu olympijských her nikdy nebyly, s výjimkou epizody, kdy císař Nero zatoužil po olympijském vítězství a donutil organizátory k tomu, aby nejen posunuli uspořádání her o dva roky dopředu, tj. na rok 67 n.l., ale aby (ve snaze získat co nejvíce vítězství) také zařadili do programu několik nových disciplín, mimo jiné i múzické závody ("slavně" zvítězil v přednesu tragédie a hře na lyru). Zvítězil ještě v řadě dalších soutěží, z nichž závod desetispreží, které sám řídil a ve kterém závodil jen on sám, měl skandální průběh. Během jízdy z vozu vypadl, byl do něho organizátory opět posazen, ale nevydržel a před cílem vzdal. Přesto zvítězil, Pořadatelé po smrti Neronově tyto olympijské hry anulovali a výsledky zrušili.

V době, kdy hry trvaly pět dní, byl další průběh soutěží přibližně následující: druhý den byl věnován závodům chlapců - dorostu. Třetí den následovaly hippické soutěže. V noci se konaly oběti na počest héra Pelopa a celý čtvrtý den byl oslavován Zeus Olympský. Pátý den se konaly závody v běhu a nejslavnější disciplína her, pětiboj, dále soutěže v zápasu, boxu a pankratiu. Pak následovalo věnění vítězů a oslavy. Přesné rozvržení programu her však neznáme. Sláva her a impozantní nádhera Olympie rostla, ale postupně se začalo měnit pojetí. Prakticky až do konce 5. století př.n.l. byla účast na olympijských hrách přirozenou touhou každého Řeka, který se soustavně a promyšleně připravoval ve výchovných a vzdělávacích ústavech. I když získal jako olympijský vítěz odměny a mimořádné pocty, byl jeho výkon především službou vlasti, byl vzorem pro ostatní mládež. Cílem tedy nebyl jen příjem peněz, bohatství a pocty.

Postupně se však závodníci začali měnit v profesionály, kteří se svými výkony živí, mají své sponzory a manažery, začínají kočovat od her ke hrám. Stejně i diváci začali toužit především po napětí, po podívané a proto se do popředí dostaly především ty soutěže, které měly dramatický a často krvavý průběh - pygmé a hlavně pankration. Spolu s tím, jak upadalo Řecko zmítající se ve 4. století př.n.l. v neustálých válkách, upadala i morálka a význam olympijských her.

Objevily se první pokusy o korupci a podvody. První známý případ se udál roku 388 př.n.l. na 98. olympijských hrách, kdy boxer Eupolis z Thessálie podplatil své tři soupeře. Po prozrazení byl Eupolis odsouzen k pokutě, za kterou byly v Olympii stavěny tzv. pokutové sochy - zanés, (hlásající hanbu Eupolia) a zdůrazňující, že vítězství může být dosaženo jen v čestném boji. Počet podobných pokusů rostl a tak tyto sochy vytvořily dlouhou řadu při vchodu na stadion. Tento morální úpadek her a soutěžení byl ještě zesílen po ztrátě řecké samostatnosti, kdy fyzická zdatnost a bojeschopnost ztratila pro Řeky původní význam. V helénistické době však došlo k novému rozmachu her, nikdy však již nenabývaly původní podoby. Staly se však nejslavnějšími a nejvýznamnějšími hrami tehdejšího světa.

Účast na nich se stala věcí prestiže. Her se začali účastnit i závodníci neřeckého původu, nejdříve Makedonci, později závodníci z Egypta a od poloviny 2. století př.n.l. i Římané (po dobytí Řecka Římany došlo k dočasnému úpadku her, aby znovu za římského císařství, tj. v 1. - 3. století n.l. opět zazářily a účast na nich se opět stala prestižní otázkou vysokých společenských kruhů). Tak se stali vítězi v hippických soutěžích i římský císařové Tiberius a Germanicus, proto tolik o tuto poctu usiloval i Nero. V tomto období se her již účastnili prakticky všichni příslušníci říše římské, Féničané, Syřané, Ilyrové a posledním olympijským vítězem, kterého známe, byl Armén.

Přes přímou účast vysokých kruhů se profesionální charakter závodníků nezměnil, zdokonalila se jen jejich příprava a zabezpečení. Došlo také k nové výstavbě a přestavbě

Olympie, které věnovali římscí císařové mimořádnou náklonnost. Zejména ve 2. století př.n.l. prožila Olympie období netušeného rozkvětu. Celý areál byl rekonstruován a modernizován, byla postavena řada nových staveb, vytvořeno a postaveno mnoho nových soch a do pokladnic Olympie přicházelo mnoho bohatých darů.

Zkáza začala postupně v průběhu 4. století n.l. a úzce souvisela s úpadkem politické a ekonomické moci římské říše a s rozmachem křesťanství, které když se ve 4. století n.l. stalo oficiálním náboženstvím, začalo tvrdě bojovat proti pohanskému kultu nahého těla. Roku 393 n.l. se konaly pravděpodobně poslední oficiální olympijské hry, rok nato zakázal císař Theodosius I. další konání pohanských slavností a tím i olympijských her.

Zákaz však pravděpodobně nepomohl a hry se, alespoň v omezeném rozsahu, konaly dál. Roku 395 n.l. byly poklady Olympie vypleněny gótskými kmeny vedenými Alarichem. Ale asi i pak ještě hry živořily, svědčí snad pro to skutečnost, že císař Theodosius II. vydal roku 426 n.l. nový zákaz pohanských slavností a aby jim zamezil, přikázal zničit všechny pohanské chrámy v Olympii. Zkázu dovršily dvě katastrofální zemětřesení během 6. století a následující záplavy.

Antické olympijské hry upadly do zapomnění a trvalo několik staletí, než se o nich začalo znovu hovořit. Nejdříve v období renesance po znovuobjevení děl antických autorů.

Tělesná kultura antického Říma

Během 1. tisíciletí př.n.l. se do popředí vývoje evropské civilizace dostal i Apeninský poloostrov. Zatímco jih byl kolonizován Řeky, ve střední a severní části se začala vyvíjet v 8. až 6. století př.n.l. svébytná a tak trochu záhadná civilizace Etrusků, o jejichž původu se stále vedou spory. Skutečností je, že v etruské kultuře se spojují jednoznačně vlivy orientální i řecké.

Dodnes neznáme bezpečně ani původ Etrusků, ani jejich jazyk. Hlavním zdrojem našich informací o vyspělé etruské společnosti jsou jejich pohřebiště. Nálezy dosvědčují i vyspělou tělesnou kulturu.

K počtě bohů a zřejmě i k uctění svých významných mrtvých byly pořádány četné slavnosti i sportovního charakteru. Na programu byly tanec, box, zápas, běh, hody diskem a oštěpem, skok, plavání, skoky do vody apod. Častá jsou znázornění vozatajských závodů a zápasníků (a to i žen).

Vedle soutěží sportovního charakteru byly pořádány slavnosti, jejichž součástí byly skutečné souboje na život a na smrt. Aktéry byli především váleční zajatci, ale časté byly i souboje s dravými zvířaty a s býky. Tyto slavnosti později převzali Římané jako své gladiátorské hry. Slavností se účastnila jako diváci širší etruská veřejnost.

O původu her je zachována mimořádně zajímavá zpráva v Hérodotových Dějinách, kde se praví, že hry, které se nyní pěstují u Řeků, vymysleli Lýdové, z nichž část se kvůli hladu vystěhovala z Malé Asie na Apeninský poloostrov. To snad dosvědčuje vzájemné ovlivnění všech těchto kultur. Původní etruský zvyk - přinášení lidských obětí, tedy zabíjení válečných zajatců po vítězství - se v evropském prostředí dostal do rozporu s novými společenskými normami a byl časem nahrazen symbolickým soubojem. Etruské veřejné slavnosti v sobě spojily tradice předoasijské, řecké i apeninské.

Z nálezů lze též vyčíst vysokou úroveň péče o tělo, hygienu a "rekreační" využití četných fyzických aktivit. Etruská kultura měla bezprostřední vliv na formátování kultury římské. Dnes jen těžce můžeme odlišit to, co je etruského původu a co přinesli sami Římané. Skutečností však zůstává, že na rozdíl od Řeků a Etrusků, římská tělesná kultura byla výrazně utilitární.

V 8. století bylo Etrusky založeno město Řím. Roku 510 př.n.l. byli etruští králové vypuzeni a Řím se stal aristokratickou městskou republikou. Brzy přešel od obrany k expanzi v krátkém čase ovládl celý Apeninský poloostrov: koncem 3. století př.n.l. porazil svého největšího soupeře Kartágo, ve 2. století dobyl a postupně celou oblast Středozemního moře. Koncem 1. století se republika změnila v císařství. Ve 4. století n.l. se říše římská rozdělila na část západořímskou a východořímskou, byť formálně byla říše ještě stále jednotná. Roku 476 n.l. říše západořímská zanikla nahrazena řadou drobných nástupnických států, zatímco říše východořímská přežila až do roku 1453 n.l. Permanentní římská expanze pochopitelně ovlivnila i charakter celé římské kultury a společnosti - byla jednoznačně utilitární a značně militaristická.

Základem římské armády byly pěší legie a celkem malé ale elitní jezdecké jednotky zřízené z příslušníků nejvyšších vrstev Říma. Služba v armádě byla základním právem, ale i povinností každého plnoletého římského občana. Úroveň vojenských povinností byla dána majetkem. Nejbohatší byli jezdci, nejchudší se stali prostými prakovníky. Soustavným výcvikem procházela jen nejvyšší společenská vrstva. Výcvik se konal za hradbami města na Martově poli. Na programu byl běh, zápas, box, hod oštěpem, šerm krátkým mečem, střelba lukem, plavání a míčové hry. Speciálním výcvikem procházeli jezdci na koni a na vozech. Svě umění předváděli mladí římsští jezdci od r. 304 př.n.l., vždy 15. července na slavnostech svých ochránců Kastora a Polluka na římském fóru. Ideálem výchovy byla výchova statečného, zbožného a bohům a státu oddaného občana.

Od. 3. století př.n.l., kdy Řím přešel k dlouhodobým dobytelským válkám, se postupně začala měnit i sama armáda. Za diktátora Sully byla dosavadní armáda budována na základě všeobecné branné povinnosti všech plnoprávných občanů, nahrazena armádou profesionální, žoldnéřskou. Vojáci byli najímáni na dobu 16 - 20 let .To ovšem ovlivnilo celý systém výcviku. Základem se staly dlouhé usilovné pochody (průměrně 15 - 20 km denně, ale i více), běh, skoky, plavání, hod oštěpem, lukostřelba, šerm a zápas.

Zavedením profesionální armády přestala většina římského obyvatelstva pravidelně cvičit. Ale právě v této době pronikala do Říma vyspělá řecká tělesná kultura. Ta však narážela na odpor některých římských státníků a filozofů jako např. Cicera, Catóna, Plinia ml., Seneky, kteří se obávali změkčilosti řecké tělesné kultury. Římané skutečně od Řeků přebírali spíše pasivní součásti řecké tělesné kultury: hygienu, masáže, drobnou kondiční gymnastiku a drobné hry. Na rozdíl od Řeků začali Římané budovat tělovýchovná zařízení, která byla určena především pro diváky a nikoliv pro vlastní aktéry - cvičence při slavnostech. V římských městech byly např. paléstry téměř neznámé. Zkrátka systematický řecký fyzický výcvik Římané nepřijali, nepochopili ho, pohrdali atletikou stejně jako odmítali nahotu cvičících.

Zato se rozvíjelo diváctví. Staré slavnosti dostávaly nový obsah a charakter. Iniciační válečné tance římských mladíků stejně jako závody vozů postupně ztrácely svůj původní význam: oslavu fyzické zdatnosti a změnily se ve státní svátky, nabývaly formu podívané.

Při některých státních svátcích pořádalo město pro pobavení občanů veřejné hry lidí. Také tyto hry se vyvinuly z náboženských obřadů zřejmě etruského původu. Byly zprvu součástí oslav vítězství římských zbraní - tzv. triumfů. Ty vnášely do římských slavností výrazně světský prvek. Časem se veřejné hry - lidi oddělily od triumfů a staly se samostatnou formou veřejné zábavy. Přibližně od r. 366 př.n.l. byly tyto hry pořádány již jen jako samostatné akce a to pravidelně každého roku v září. Jsou známy pod názvem Ludi Romani, příp. Ludi Magni, tj. hry římské nebo také velké. Od konce 3. století přibýlo dalších pět her: hry plebejské, hry apolské, hry bohyně Cerery, hry maloasijské Velké matky a hry Flořiny. Zpočátku byly jednodenní, na sklonku republiky už trvaly až 17 dní v roce. Součástí těchto her byly hry v cirku (ludi circenses), hry se zvířaty (ludi venationes) a divadelní představení (ludi scaenici).

Hry v cirku byly etruského původu. Skládaly se z vozatajských závodů a boxerských utkání. Počátkem 2. století se při hrách v cirku objevují soutěže v zápase a běhu. Řeční atleti vystoupili v Římě poprvé roku 186 př.n.l. Zájem o jejich vystoupení však nebyl velký.

Od poloviny 3. století př.n.l. se začaly příležitostně konat na římském fóru souboje ozbrojených dvojic, tzv. gladiátorské hry (od gladius - meč). Zpočátku se jich zúčastnili váleční zajatci, později začaly vznikat specializované gladiátorské školy. Gladiátory nebyli jen váleční zajatci, ale často i svobodní občané, kteří tím řešili některé své osobní, rodinné nebo finanční problémy. Majitelé škol - lanistae vycvičené gladiátory pak za vysokou cenu půjčovali organizátorům her.

Hry se rychle ujaly. Jejich počet postupně narůstal a v r. 264 př.n.l. se poprvé konaly už souboje tří párů, v roce 216 dvaceti dvou párů, v roce 183 šedesáti párů v roce 174 se již podobných akcí konalo v roce několik. Caesar uspořádal v roce 65 souboje již tří set dvaceti párů. Gladiátorské hry nebyly zpočátku součástí her lidí, byly to totiž tzv. munera - podívané.

V 1. století př.n.l. se římská společnost - republika dostala do permanentní krize. Jedním z jejích projevů bylo vypuknutí rozsáhlého povstání gladiátorů vedeného elitním gladiátorem Spartakem z gladiátorské školy v Capui, které zatřásl celým římským společenským zřízením. Povstání bylo krvavě potlačeno. Římská republika se ale již přežila.

Nástupem císařství na sklonku 1. století př.n.l. začala nová etapa ve vývoji římské společnosti. Řím se stal obrovským městem, které lákalo. Koncentrace obyvatelstva, z

nichž velká část nepracovala, ale byla živena na útraty státu, přinášela současně nebezpečí zločinu. Stát musel poskytovat obyvatelstvu nejen chléb, ale i dostatečnou zábavu, která by vyplnila nebezpečně dlouhý volný čas. Pořádání veřejných slavností se stalo součástí státní politiky. Chléb a hry (panem et circenses) se staly právem římského lidu. Nádhera narůstala. Počet pravidelně pořádaných her neustále vzrůstal. V 1. století n.l. se konaly ludi po 88 dní, ve 2. století již po 135 dní, ve 3. století již 176 dní. Vedle nich byla ještě pořádána řada dalších her a slavností. Tak např. císař Traianus uspořádal roku 107 na počest svého vítězství nad Dáky hry, které trvaly plných 123 dnů.

Zatímco ludi a gladiátorské hry procházely změnami, hry v cirku si po celou dobu udržely svůj původní charakter. Závodní vozy startovaly za čtyři soukromé stáje rozlišené podle barev na modré, bílé, červené a zelené. Vozatajové byli převážně profesionálové. Dalších jízdnicích akcí se však účastnili i příslušníci vyšších vrstev. Později ve vozatajských závodech často startovali i představitelé nejvyšších kruhů, i sami císařové. V Římě byly celkem čtyři cirky; z nichž circus Maximus byl nejstarší a největší. Prý až pro 250 000 diváků.

Na počátku našeho letopočtu se začaly gladiátorské hry konat v amfiteátrech. Požadavky na počet gladiátorů rostl, a proto byly gladiátorské školy převedeny do vlastnictví a správy státu (též proto, aby nemohly být vojevůdci zneužity k posílení osobní moci). Ve spojení s Colosseem vznikly koncem 1. století n.l. čtyři gladiátorské školy, které byly schopny vycvičit až 10 tisíc gladiátorů. O gladiátory pečoval početný sbor odborníků lékaři, maséři, trenéři a řada dalších. Gladiátoři byli cvičeni ve zbrani, pro boj s protivníkem a s dravou zvěří.

V době císařství měly hry v amfiteátru tento program: dopoledne hry se zvířaty, polední přestávka byla vyhrazena popravam zločinců a nepřátelů císaře a státu (zvláště křesťanů) a odpoledne se konaly gladiátorské hry. Na programu byly různé formy gladiátorských soubojů a počet jejich variant rostl tak, aby byl program co nejzajímavější. Na programu byla předváděna cvičená zvířata a býčí zápasy. Gladiátoři spolu bojovali různě vyzbrojeni, ve dvojicích ale i v celých jednotkách. Některé amfiteátry bylo možno naplnit vodou a pořádat námořní bitvy. Jako bojovníci vystupovaly i ženy, lidé různě tělesně postižení apod. Na program byly zařazovány i řecké zápasy, případně závody v běhu. Celkem bylo v Římě pět amfiteátrů, z nichž největší je známé Colosseum pro 80 tisíc diváků.

V době císařství došlo k opětovnému rozvoji panhelénských her. Prakticky každý císař podporoval a nově zakládal další hry. Tak císař Augustus založil na památku svého vítězství v bitvě u Aktia tzv. aktijské hry s bohatým atletickým pořadem. Časem byly založeny další hry, většinou se nazývaly podle zakladatele - např. Neronie, Traianie apod. Kromě toho byly napodobovány hry olympijské.

Vedle her a závodů věnoval stát velkou pozornost i výchově státních úředníků. V 1. století n.l. byly založeny první státní školy a prvním státem placeným učitelem a teoretikem výchovy v Římě se stal Marcus Fabius Quintilianus (35 - 100 n.l.), který prosazoval tělesnou výchovu do systému přípravy státních úředníků.

Svobodní římstí občané v době císařství věnovali velkou pozornost také hygieně a dalším pasivním formám péče o tělo. Byly budovány rozsáhlé veřejné lázně - termy, vybavené vším pohodlím, ústředním topením, knihovnamí, sály pro míčové hry, gymnastickými sály atd. Nejznámější jsou termy Caracalovy, Trajánovy a Diokleciánovy.

Velký vliv na další rozvoj lázní a péče o tělo měla řecká věda zvl. lékařství. Přes všechen odpor řecká věda pronikala do života římské společnosti. Čelným představitelem řecké vědy v Římě byl lékař Galenos z Pergamu, který v Římě položil základy léčebné gymnastiky. Velmi doporučoval míčové hry a všechny formy přirozeného pohybu, zvláště veslování, jízdu na koni, šerm a běh.

Koncem 3. století n.l. se říše římská dostala do permanentní krize, otrokářský systém se přežil. Šířilo se nové náboženství - křesťanství. Začal postupný rozpad římského státu.

Vítězné křesťanství se ostře postavilo proti pohanským svátkům, proti rozmařilosti a zhýralosti římského světa. Křesťanské učení odmítlo dosavadní životní styl. Církev zakazovala zvláště gladiátorské hry v amfiteátru. Přitom však dlouho narážela na silný odpor širokých vrstev obyvatelstva, které se nechtělo vzdát svých zvyků a práv. Oficiální zákazy se však postupně nakonec prosadily. Roku 399 byly uzavřeny gladiátorské školy v západní části říše; gladiátorské hry zanikly na východě říše již koncem 4. století, na západě k tomu došlo v průběhu 5. století. Hry se zvířaty se snad konaly ještě v 6. století.

Roku 394 zakázal císař Theodosius I. ve východní části říše pohanské hry a tím i konání olympijských her. Roku 426 tento zákaz zopakoval jeho nástupce Theodosius II. Destrukci přežily jen závody vozů. Ve východní části říše až o celé tisíciletí. Definitivně tam zanikly až roku 1453 po dobytí Konstantinopolu Turky.

Západní Evropa byla v troskách. Rodila se nová, feudální společnost.

Tělesná kultura středověku

Po zániku římského impéria se západní část změnila v třísť barbarských království, která ve vzájemném boji likvidovala přežívající zbytky antické civilizace a kultury. Z krvavého chaosu válek a násilností se však postupně začala rodit nová, feudální společnost. Základem se stala v 6. století franská říše, která dosáhla svého vrcholu za vlády Karla Velikého na přelomu 8. a 9. století.

Centrem nové moci se stal královský nebo knížecí dvůr, kolem kterého se postupně vytvářely vztahy závislosti mezi králem (knížetem) a jeho služebníky, válečníky vazaly. Základem moci krále se postupně staly královské hrady a později hlavně královská města.

Křesťanská církev se stavěla proti antickému dědictví nepřátelsky, současně je však v klášterních knihovnách pomáhala uchovat. Antické tradice přežívaly také v byzantské říši a v arabském světě, který antické tradice transformoval a odtud se pak v době humanismu šířila díla antických autorů zpět po Evropě.

Tím, že křesťanství připravovalo člověka na život posmrtný a skutečný život byl pro něj jen přípravou, odvádělo člověka mimo jiné od péče o své "hříšné" tělo. Tělo bylo hříšné a nečisté, zatímco duše božská a nesmrtelná. Z toho pak pramenil hluboký odpor křesťanství (podpořený rozmařilostí antického Říma a krutým zacházením s křesťany) k lidskému tělu, k jeho nahotě, k fyzické lásce a tím i k tělesné výchově. Díky tomu, že křesťanství bylo rozhodující ideologií evropského středověku, byl po staletí odpor k lidskému tělu výraznou složkou celé evropské kultury. Byl však neustále v rozporu se skutečným životem.

Tak na jedné straně vznikl ideál světce - askety, trýznícího své tělo, aby se připravil na život posmrtný a pro vykoupení, na straně druhé pak světský ideál hrdiny, sice zbožného, ale žijícího plným životem.

V průběhu 12. století se v západoevropské feudální společnosti podoba tohoto hrdiny proměnila v ideál rytíře, často spojovaného s postavami Karla Velikého, Alexandra Velikého nebo krále Artuše.

Tělesná výchova rytířů

Rytířstvo zajišťovalo středověký stát vojensky. Rytíř byl členem vojenské knížecí nebo královské družiny, válečníkem na koni, jezdcem. Náplní jeho života byl boj. V křížáckých válkách 11. a 13. století jako bojovníci za boží hrob (při dobývání a obraně Jeruzaléma) získali aureolu svatosti. Tak tedy církev sice proti tělesnosti bojovala, ale zde ji přijímala, neboť byla nutná pro přípravu božích bojovníků. A právě takto byl rytíř chápán v období vrcholného feudalismu, (tj. v průběhu 11. a zejména ve 12. století): měl být zbožný, velkorysý, statečný, ochotný pomáhat slabým a bezbranným, věrný králi a své dámě, kterou si vyvolil (nebyla to ovšem jeho žena, ale vysněný ideál ztělesněný jinou ženou, která pro něho byla nepřístupná, často Panna Marie). Výchova rytíře postupem času nabyla organizované podoby. Do sedmi let byli chlapci vychováni matkou, od sedmi pak začínala systematická výchova rytíře. Od 7 do cca 12 - 14 let se jako tzv. pážata seznamovali se společenským chováním, obsluhou u stolu, tancem a hudbou. Tento základ dostaly i dívky. Chlapci však kromě toho byli otužováni, učili se zacházet se zbraní (kopí, luk, meč), jezdit na koni atd. Důležitou součástí výchovy a prožití volného času rytíře byl lov, který byl i první praktickou prověrkou jeho dovedností a fyzické zdatnosti.

Obsahem přípravy se stalo v podstatě pět fyzických dovedností, které museli nezbytně umět: jezdit na koni, střílet z luku, zápasit, šermovat a lovit. K tomu přistoupily dvě dovednosti duševní: hra v šachy a veršování (nešlo ovšem o psaní veršů, ale o přednes hrdinských básní z paměti, neboť většina rytířů tehdy neuměla číst ani psát). Byla to jakási obdoba antických sedmi svobodných umění (trivia - gramatika, rétorika, dialektika a quadrivia - aritmetika, geometrie, múzika a astronomie), ve kterých se vzdělávali jejich mladší bratři v klášterních školách. Proto se také rytířskému systému výchovy někdy říká systém sedmi rytířských ctností. Později se nezbytnou součástí výchovy šlechty stal ještě tanec.

Když bylo šlechtickému chlapci něco kolem 14 let (to podle fyzické a duševní vyspělosti) přecházel pod vliv svého lenního pána a jako panoš se připravoval dál, ale intenzivněji, na život rytíře. Vedle výcviku na koni a zacházení se zbraní, se začal účastnit různých rytířských her a speciálních cvičných turnajů. Jinak ovšem svému pánu sloužil podle potřeby a účastnil se s ním i skutečných turnajů a válečných tažení (zpočátku jen jako sluha a pozorovatel). Mezi 18 - 20 lety byl pak obvykle slavnostně pasován na rytíře.

V přestávkách mezi válkami trávili rytíři svůj volný čas lovem, cestováním po hradech a účastí na různých hrách a zábavách, hlavně turnajích.

Turnaj (jako forma přípravy a současně zábava rytíře) se vyvíjel koncem 11. a ve 12. století. Navazoval na staré antické tradice (je tu velká podobnost s hrami římské mládeže tak, jak je známe z Vergiliový Aeneidy). Za "vynálezce" turnajů je podle kronikářů považován rytíř Geoffroy de Preuilly (+ 1066), který pravděpodobně jako první stanovil pevnější pravidla rytířských turnajů. Z Francie se pak turnaje šířily do Anglie, Německa a dalších evropských zemí. K nám přišly za vlády Václava I. ve 40. letech 13. století.

Turnaj je cvičnou formou souboje. Jinak ovšem existovaly i právní souboje, kterými byly řešeny právní spory o majetek, osobní urážka apod. Byly to tzv. ordály, boží soudy. Zde šlo většinou o boj na život a na smrt nebo do objevení se první krve apod.

Ze soubojů se časem vytvořily turnajové hry: skupinový buhurt a individuální tjust. Základní formou turnaje byl hlavně skupinový turnaj (buhurt), neboť plně odpovídal potřebám přípravy rytíře pro skutečné válečné střetnutí. Tím se také obvykle turnajová slavnost zahajovala, teprve ve druhé části pak následovaly individuální souboje-tjusty, případně další zábavy a akce (např. najíždění proti zdi, karusely apod.). Turnaj se liší od válečného střetnutí nebo právního souboje (a původního buhurtu) tím, že se mělo zásadně bojovat tupými zbraněmi (ale někdy se tak nedělo).

Turnaje prošly dlouhým a složitým vývojem a spolu s nimi se vyvíjela i výstroj a výzbroj: koncem 11. století se bojovalo při zahájení turnaje jen na koni, v závěru - pokud to tak bylo domluveno, bylo možno pokračovat i pěšky, to se stávalo ale jen výjimečně.

Vojenský přípravný charakter si turnaje udržely do počátku 14. století, pak se stále více začal projevovat v jejich přípravě a průběhu zábavný, herní cíl. Tehdy se turnaje konaly za účasti velkého počtu diváků, urozených i prostých lidí. Začínalo se bojovat o nevěstu, ale hlavně se bojovalo o ceny: poražený se musel, často velmi draze, vykoupit. Vítěz získal i jeho koně a výzbroj. Tak se turnaje začaly měnit v prostředek obživý řady zchudlých rytířů. Tím se ovšem současně oslabovala jejich herní podoba a zesilovala divácká přitažlivost. Nejvýše se ovšem cenil slavnostní turnaj pro čest. Ve 14. století však byl čím dále více výjimkou.

V Čechách nejvíce turnaje propagovali a organizovali již poslední Přemyslovci a hlavně pak Jan Lucemburský. Aktivně se turnajů účastnil i Karel IV.

Koncem 15. století nabývají turnaje nové podoby - mění se v dvorskou zábavu. Bývalý výdělečný charakter zmizel. Naopak účastník musel prokazovat svůj urozený původ; okruh diváků se zúžil jen na urozené dvořany. Naproti tomu se však začaly šířit "právní" souboje s ostrými zbraněmi, kdy si dvojice vyřizovaly své účty. Postupně z nich zmizel slavnostní ceremoniál a bojovalo se jen v úzkém kruhu svědků. Nastala až soubojová horečka na obranu "rytířské" cti, často pro maličkost. Patřilo to téměř k bontonu. Tyto souboje - ovšem pěší, nakonec přispěly k rychlému rozvoji nového způsobu šermu, zvláště když se objevily nové, lehčí druhy zbraní. Meč byl nahrazen kordem.

V 16. století se bývalá feudální šlechta proměňovala v šlechtu dvorskou, sloužící králi a oslavující krále. Náplní života u krále se staly okázalé dvorské slavnosti, které sice navazovaly na rytířské hry, zábavy a turnaje, ale jejich znovuoživení již bylo umělé.

Rytířské souboje v rámci dvorských slavností byly stále častěji předváděny najatými herci, často měly i komickou podobu. Šlechta sama se akcí aktivně moc neúčastnila, maximálně formou karuselu, při němž bylo cílem za jízdy na koni např. sundat dřevcem prsten zavěšený na šňůře apod.

Proměňoval se také lov. Konaly se sice i nadále štvanice, ale lovilo se i v uzavřené aréně, kam byla zvířata nahnána, často jim byl omezen pohyb, takže "úspěch" lovu byl zaručen. Spíše to byla masová jatka.

Objevuje se však nová zábava - koňské dostihy. Vzrostl význam tance. Na francouzském dvoře se rozvinulo vysoce uhlazené taneční umění s přesnou formou a pohybem. Nácvik tance, později i šermu, ba dokonce i jízdy na koni, byl rozložen do jednotlivých pohybů, přesně prováděných, v různých figurách, postojích apod.

Pro výcvik jízdy na koni sloužila speciální pomocná disciplína tzv. voltižování. Cvičilo se na dřevěném koni, který byl někdy i nahrazován jiným náradím - stolem nebo stěnou. Ve Francii získalo voltižování v 18. století svou vrcholnou podobu - měnilo se v náročné a elegantní pohybové cvičení. Když počátkem 90. let 18. století začal německý pedagog J. Ch. Guts Muths vytvářet svůj svébytný systém gymnastického výcviku a mládeže, zapracoval do něho i základní rytířské dovednosti nebo cviky s nimi spojené. Tak se dostalo cvičení na koni (voltižování) i do německého systému tělesné výchovy.

Základní cvičení rytířské výchovy se stala součástí i jiných tělovýchovných systémů, jen se přeměnila ve sportovní a průpravná cvičení a jsou tam dodnes.

Tělesná cvičení vesnického lidu a měšťanstva

Dochované historické materiály dosvědčují, že hlavním zdrojem nejrůznějších forem tělocvičných aktivit obecně bylo prostředí vesnice, kde obyvatelstvo žilo nejbližší přírodě a v souladu s přírodou. Jejich hry a zábavy výrazně ovlivňovaly hry, zábavy a tělesná cvičení měšťanstva a šlechty.

Život na vesnici probíhal v určitém stereotypu, který byl dán střídáním ročních období a s tím spojených polních prací. Proto také byly hry a zábavy náplní dnů svátečních a hlavně doby, kdy se nemuselo na poli intenzivně pracovat.

U vesnického lidu nelze hovořit o nějaké systematické a promyšlené tělesné výchově. Šlo spíše o spontánní pohybový projev přirozeného charakteru navazující na prastaré tradice a zvyklosti. V dětství to byly hlavně různé běžecké, pálkovací a míčové hry a tanec, v dospělosti pak tanec a u mužů různé formy zápasu, vzpírání těžkých předmětů apod.

V raném středověku a částečně také tam, kde ještě i později mohl vesnický lid nosit zbraň, byl součástí volného času i lov drobné zvěře, ptactva a ryb. Nelze podceňovat na vesnici ani hygienu, jsou doloženy parní, teplé i studené lázně (veřejné lázně se staly po celý středověk nedílnou součástí občanského vybavení měst a vymizely až v průběhu třicetileté války, snad i jako důsledek rozšíření lues). S postupným utužováním poddanství a zejména pak s konečným vítězstvím křesťanství, byly mnohé tyto aktivity omezovány. Vesnický lid ztratil právo nosit zbraň a církev se stavěla proti obnažování lidského těla a proti řadě světských her a zábav. Zvýšená religiozita, asketismus a odpor k tělesnosti se nutně projeví v úpadku hygieny a aktivního využívání volného času.

Hry a zábavy však z vesnice nikdy zcela nevymizely. K největšímu úpadku došlo ve střední Evropě až v období po třicetileté válce, která byla válečnými událostmi nejvíce postižena. Dobrou úroveň si vcelku hry a zábavy vesnického lidu udržely v Itálii, Francii, Švýcarsku a částečně i v Uhrách a zejména v Anglii, kde se staly významným zdrojem pro vznik moderního sportu. Ale i tam došlo, zejména v období náboženských sporů, k určitému úpadku. Tělesným cvičením nepřál ani švýcarský kalvinismus, ani anglický puritanismus. V našich poměrech došlo k rychlé obnově a rozvoji vesnických lidových zábav a her po josefinských reformách, které uvolnily společenský život, omezily nadvládu církve a zrušily nevolnictví.

Zvláštní kapitolou, dosvědčující vysokou fyzickou zdatnost českého vesnického obyvatelstva, je období husitských válek. Oproti tělesným cvičením vesnického lidu měla tělesná cvičení měšťanstva alespoň zčásti organizovaný charakter.

Ovšem i ve městech kvetly lidové hry a zábavy, byly pěstovány míčové hry (např. i přes četné zákazy fotbalu v Anglii), běžecké závody, napodobovala se rytířská cvičení, rozvíjelo se taneční umění, akrobacie apod. Přestože prakticky v každém městě přes všechny církevní zákazy existovaly lázně (např. období Václava IV.), byla hygiena ve městech na velmi nízké úrovni, neboť města neměla (až na výjimky) kanalizaci a při velkém soustředění obyvatelstva bylo těžké udržet ve městě a jeho okolí čistotu, zvláště pak čistotu vodních zdrojů. Proto také ve městech nejvíce řádily morové a jiné epidemie, které sužovaly Evropu po celý středověk. A lázně tomu mnohdy velmi napomáhaly. Byly často skutečně semeništěm mravního úpadku a různých epidemií.

Středověká města vznikala buď z podhradí nebo na významných obchodních cestách z trhovišť, na jihu a západě Evropy pak i ze starých antických měst a sídlišť, a od 12. století pak i z vůle panovníka. Města jako střediska obchodu a řemesel panovníka finančně a mocensky podporovala. Proto jim panovník uděloval řadu výsad ekonomických (právo jedné míle, právo pivovárečné, právo trhu apod.), právních (vlastní městskou jurisdikci, v nejvyšší instanci pak podléhala již jen panovníkovi) a hlavně právo na obranu, tj. právo stavět hradby, vlastnit zbraně a právo (i povinnost) branného výcviku. Pro zajištění kvalitního výcviku měšťanů ve zbraní, organizaci obrany

města a přípravu soutěží v zacházení se zbraní vydávali panovníci různá nařízení (např. výnosy Karla IV., Rudolfa II. a dalších českých králů).

Obrana města a výcvik byly organizovány podle příslušnosti k jednotlivým výrobním cechům. Jejich členové tvořili domobranu. Základem byly pěší oddíly, které za války vytvářely příslušné cechy. Jezdeckvo města měla jen výjimečně. V míru jednotlivé cechy podle pořadí vykonávaly strážní službu. Teprve později byli ustanoveni zvláštní městem placení strážníci, případně byla do města dána menší posádka.

Kvalita výcviku, např. v šermu v jednotlivých ceších se brzy ukázala jako nedostatečná. Proto začaly vznikat tzv. městské školy zbraní, zde však vyučovali jen různí potulní lidé nazývaní např. v Anglii muži meče (sword men) apod. Proto se ani potom situace v přípravě nijak zvláště nezlepšila. Kromě toho s tím byly další problémy, protože ne vždy zde byla záruka morální úrovně vyučujících. Také jiné většinou svépomocné formy se ukázaly jako nedostatečné. Proto začala postupně vznikat po vzoru řemeslnických cechů speciální bratrstva profesionálních šermířů (případně střelců) s hierarchií tovaryšů a mistrů a složitým systémem zkoušek. Tato bratrstva pak získávala od městských rad výlučné právo k vedení škol zbraní v tom kterém městě.

Často získávala i královská privilegia a tvrdě bránila jakékoliv konkurenci. Ve střední Evropě měly často tyto organizace úzké spojení s některými řemeslnickými cechy - (hlavně s cechy vyrábějícími příslušné zbraně).

Velmi známým šermířským bratrstvem ve střední Evropě byli šermíři bratrstva sv. Marka se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, zvaní též Markusbruder, česky Markusáci, kteří vyučovali i v Praze. V 16. století byla Praha sídlem bratrstva tzv. šermířů od péra (tj. šermujících s rapírem), Federfechtýřů, které výrazně podporoval Rudolf II. a jeho následníci na českém trůně. Někdy byli nazýváni podle svého patrona šermíři sv. Víta.

Členem bratrstva se mohl stát jen ten, kdo obstál v souboji se šermířem přátelského bratrstva, v Praze např. Federfechtýř s Markusákem a opačně. Zkoušky byly veřejné a konaly se jednou do roka obvykle v neděli po sv. Vítu, tj. po 15. červnu. Pouze takto vyzkoušený šermíř pak mohl vést výuku. Ne vždy však obě bratrstva žila v přátelských vztazích. V průběhu 17. století zájem měšťanů o výcvik šermu upadl (souviselo to i s vývojem nových zbraní a složitostí a náročností - finanční i časovou - výuky) a nakonec byla činnost šermířských bratrstev v Praze roku 1730 zakázána. Též proto, aby se zabránilo soubojům. Šerm (a souboje) nadále pěstovala šlechta, důstojníci a univerzitní studenti.

Také výcvik ve střelbě byl ve městech organizován a podporován. Za Karla IV. došlo v organizaci střeleckého zabezpečení obrany Prahy k významné změně. Dne 15. června 1360 vydal majestát, podle kterého se měli výrobci střelných zbraní stěhovat k hradbám a zde měli vedle výroby zbraní vykonávat i strážní a brannou službu. Za ochranu Prahy jim byla udělena řada významných privilegií, vznikli privilegovaní mistři řemesla střeleckého. Řada z nich se časem stala váženými a bohatými pražskými měšťany. Po porážce prvního českého protihabsburského odboje roku 1547 byla mistrům střelcům odebrána všechna privilegia, zbraně a nemovitý majetek. I když po čase byly některé zásahy proti střelcům odvolány, aktivita pražských střelců již byla malá. Roku 1623 po neúspěšném českém povstání byly domy střelců u městských hradeb strženy, privilegia jim definitivně odebrána a střelci rozptýleni mezi ostatní obyvatelstvo. Privilegovaný střelecký stav v Praze zanikl.

Střelba však byla a zůstala (v Praze i po roce 1623) jednou z nejoblíbenějších zábav měšťanů, jednou z forem využití volného času, a to již od 13. století. Střelnice (v Praze na Střeleckém ostrově) byly místem odpočinku, zábavy i soutěží. Konaly se tam i taneční zábavy, byly tam postaveny kuželny a akcí se účastnily i manželky a děti měšťanů. Podle privilegií a majestátů byly organizovány místní i mezinárodní, střelecké soutěže bohatě dotované cenami. Až do třicetileté války se střílelo lukem a kuší, po válce již převážně jen palnými zbraněmi. V řadě zemí se ale lukostřelba pěstovala sportovně i dále.

V 16. století, kdy vznikala tzv. dvorská šlechta (rekrutuje se z řad zchudlé šlechty a bohatých měšťanů, kteří jsou do šlechtického stavu povýšeni nebo se přiženili a pracují jako královští úředníci u dvora), jsou ve městech zakládána speciální výcviková zařízení, akademie. Také tato nová šlechta z prestižních důvodů potřebuje umět jezdit na koni, šermovat, střílet a tancovat. Tyto disciplíny jsou také spolu s výcvikem ve voltížování hlavní náplní činnosti akademií. Do měst pronikají i další šlechtické hry a zábavy, které měšťané přijímají a napodobují jako např. jeu de paume, karusel, lov a další.

Ve městech se ovšem v různých ročních obdobích, zvláště při trzích a dalších slavnostních příležitostech, pořádaly i další hry a zábavy jako běžecké soutěže pro ženy o kus látky nebo boty, soutěže v zápasu a ve vzpírání pro muže, v Anglii a Itálii fotbalová utkání, závody veslařů apod. Součástí byly i výstupy akrobatů a kejklířů. Děti hrály různé pohybové hry. A ovšem všude a při každé příležitosti se tancovalo.

Život ve středověku, zvl. ve městech nebyl tak šedý, jak by se někdy mohlo zdát. Zvláště v době renesance společenský život měst kvetl. Nezabránilo tomu nadlouho ani rozhodnutí církevních koncilů, ani zákazy králů a ani revoluce (husitskou v to počítaje), ani vzepětí náboženské intolerance, puritanismu a inkvizice.

Humanismus a tělesná výchova

Středověká Itálie, místo zrodu humanismu a renesance, se od ostatní Evropy značně lišila tím, že zde nikdy nedošlo k úplnému přerušení antických tradic. To umožnilo časem poměrně rychlou obrodu italských měst, nový rozvoj výroby a obchodu a zejména vzdělanosti. Na přelomu 12. 13. století se italská města vymanila z feudální nadvlády a vytvořila samostatné městské státy.

Rozvoj výroby, obchodu a oslabení feudálních vztahů, to vše vytvořilo vhodný prostor pro překonání omezujících hranic křesťanské ideologie zaměřené na asketismus, na život posmrtný a odmítající hříšné lidské tělo a péči o něj. Došlo k oživení antického odkazu a jeho poznávání působilo zpětně na růst hrdosti na slavnou minulost své země, svých předků.

Studium antiky napomohlo rozvoji vědy, zájmu o zdraví a výchovu. Kritériem hodnoty člověka již nebyl jen jeho společenský původ, ale především jeho schopnosti a dovednosti, bohatství a vzdělání. Opět se prosazoval ideál kalokagathie, ideál všestranně vychovaného člověka.

To vedlo ke zvýšenému zájmu o nový systém výchovy mládeže. Vedle výchovy soukromými učiteli začaly vznikat i různé veřejné školy, došlo k novému rozmachu univerzit, na kterých se vedle výuky teologie a práv, začalo vyučovat i rétorice, poezii, vědě o antice a hlavně přírodním vědám. Do škol začala pronikat i tělesná výchova. Přední, možno říci přímo průkopnické místo zde měla škola v Mantově, zřízená r. 1425 vévodou G.F.Gonzagou. Učil na ní snad nejvýznamnější vychovatel renesanční Itálie Vittorino Ramboldini da Feltre (1378 - 1446), který ve své vychovatelské praxi vycházel důsledně z antického ideálu harmonické výchovy těla i ducha. V praxi se opíral o metodiku římského pedagoga M. F. Quintiliana. Zavrhoval stejně jako on tělesné tresty a usiloval o to vytvořit ze své školy dům radosti - la casa giocosa. Podněcoval zájem chovanců o studium, jejich ctižádostivost, odvahu a sílu. Proto s nimi pobýval v přírodě (je proto považován za průkopníka pobytu v přírodě), cvičil je nejen duševně, ale i tělesně. Hodiny matematiky, hudby, přírodovědy, logiky a čtení antických autorů se střídaly s výcvikem ve zbrani, v zápasu, v atletických disciplínách, v plavání, jízdě na koni i v míčových hrách.

Vittorino da Feltre vedle dětí z bohatých šlechtických a měšťanských rodin začal do školy brzy přijímat i talentované děti z rodin chudých a poskytoval jim i byt a stravu. Někdy jich současně studovalo až sedmdesát.

Da Feltre nezanechal po sobě žádné napsané dílo. Také jeho škola brzy po jeho smrti zanikla, ale jeho odkaz působil po celé severní Itálii jako vzor a jeho pojetí a přístup byl napodobován dalšími pedagogy.

Problematikou tělesných cvičení se zabýval téměř každý tehdejší vzdělanec a zejména pedagog. Všechna díla, která se problematikou výchovy zabývají, nelze ani vypsat. Jmenujme alespoň některé autory, kteří se problematikou tělesných cvičení v systému výchovy více zabývali. Byli to např. Pietro Vergerio, Maffeo Vegio, Nicolo Perotti, ale i Aeneas Silvius Piccolomini (pozdější papež Pius II.).

Důležitou roli v rozvoji tělesné výchovy sehráli i v tomto období lékaři, neboť zájem o zdraví a jeho upevnění vedl ke studiu nejen spisů Hippokratových a Galenových, ale i k rozvoji praktického lékařství, ke studiu stavby těla a funkcí jeho orgánů. Studovaly se a rozvíjely i otázky prevence a léčby pohybem. Rostl zájem o léčebnou gymnastiku.

Mimořádné zásluhy o poznání antické a soudobé gymnastiky a jejího významu pro člověka a o další rozvoj tělesné výchovy měl lékař Hieronymus Mercurialis (1530-1606), který napsal dílo *De arte gymnastica libri sex* (O umění gymnastického knihy šestery). Poprvé vyšlo r. 1573 a během jednoho století vyšlo ještě pětkrát, což bylo tehdy výjimečné.

Zabýval se v něm jednak historií tělesných cvičení, jednak samotným pojmem gymnastika, jednotlivými druhy cvičení a jejich účinky na organismus v různých věkových obdobích.

Rozlišoval gymnastiku moderně řečeno zdravotní, vojenskou a profesionální. Poslední odmítl. Mercurialis zdůrazňoval ideál harmonické výchovy a gymnastika podle něho "čelí nemocem, chrání zdraví a neuvěřitelně působí v rekonvalescenci". Mercurialis svou prací O umění gymnastickém "vzkřísil starou řeckou gymnastiku a spojil ji se svými poznatky lékaře 16. století".

Humanismus v krátkém čase začal pronikat i mimo Itálii. Také v prostředí Francie, Anglie, Německa, Nizozemí i jinde našel své zastánce. I v tomto prostředí se zvýšil zájem o novou, všestrannou výchovu a tím i o tělesná cvičení.

Ve Francii je nejproslulejším humanistou Francois Rabelais (1483 - 1553), který ve svém satirickém románu Gargantua a Pantagruel ostře zkritizoval scholastickou výchovu a podal svou představu moderní humanistické výchovy, výchovy tělesné, mravní, estetické a pracovní. Také Michel de Montaigne (1535 - 1592) se ve svých Esejích zmiňuje o významu tělesných cvičení ve výchově člověka. Cílem tělesných cvičení je podle něho dokonalé ovládnutí těla jako základu vnějšího ušlechtilého chování. Působil svým dílem na Voltaira, Rousseaua a v Anglii na Locka...

V Anglii humanista Thomas More (1478 - 1535) roku 1516 vydal svou Utopii (s podtitulem Zlatá kniha o nejlepším státním zřízení.), ve které požadoval zařadit tělesnou výchovu po vzoru Athén do výchovy mládeže s cílem gymnastikou a vojenskými cvičeními vychovat lidi zdravé, silné a krásné. O významu tělesných cvičení psali i Thomas Eliot, Roger Ascham a Richard Mulcaster.

O významu tělesných cvičení a soutěží v běhu a ve hrách psal ve svém spise Jak vyučovat (De tradenis disciplinis) z roku 1531 španělský humanista působící v Nizozemí a ve Francii Lodovico Vives (1492 - 1540). Zařadil tělesnou výchovu mezi vyučovací předměty. Čerpal z něho i J.Á. Komenský. Problematikou výchovy a tělesné výchovy se zabýval i největší humanista "severu" Erasmus Rotterdamský (1467 - 1536).

Také v německých zemích vznikala díla, která se zabývala výchovou a dotýkala se tedy i výchovy tělesné. Jmenujme alespoň Švýcara Mikuláše Wynmanna, působícího v Ingolstadt, který napsal první učebnici plavání a Joachima Cameraria, profesora na univerzitě v Lipsku, který napsal Rozhovor o tělesných cvičeních (Dialogus de gymnasiis), kde doporučoval zavádění tělesné výchovy do škol.

Pozitivně se o tělesných cvičeních vyslovil i náboženský reformátor Martin Luther. Do českých zemí pronikal humanismus oproti ostatní Evropě s jistým zpožděním. Bylo to způsobeno na jedné straně náboženským vzepětím doby Husovy a na druhé straně následujícími husitskými válkami. Návrat k hluboké víře byl v rozporu s humanistickým pojetím světa a života. Proto k nám humanismus pronikal tak pomalu ještě dlouho i po skončení husitských válek. I pak byl zájem o tělesnou výchovu v dílech českých humanistů vždy spíše literární než praktický. Účinněji působily překlady odborných prací z oboru lékařství (Rehoř Hrubý z Jelení) a překlady tzv. regimentů zdraví, tj. návodů jak si udržet zdraví a prodloužit život.

Tak Hynek Krabice z Weitmille přeložil roku 1535 Regiment zdraví (Regiment sanitatis) od lékaře Jana Koppa z Raumenthalu a roku 1587 Adam Huber z Riesenpachu regiment zdraví od Dána Jindřicha Ranzovia.

Ve školské praxi v období humanismu se u nás tělesná výchova s výjimkou jezuitských škol nijak zvláště nepěstovala. Školní a studijní řády pro školy městské ze 16. století sice někdy doporučovaly od první do třetí třídy ke konci první odpolední hodiny "slušnou hru nebo vycházku do lesa", ale koupání, bruslení a jiné zábavy zakazovaly. Pouze studenti na univerzitě se věnovali šermu. Největší pozornost fyzické zdatnosti svých chovanců před vypuknutím třicetileté války věnovali jezuité. V jezuitském studijním řádu z roku

1599 se zdůrazňovalo, že rektor má povinnost pečovat o zdraví žáků, měla se zachovávat míra duševní a tělesné výchovy a byl zdůrazňován zdravotní a rekreační význam tělesných cvičení. Chovanci se cvičili v rytířských uměních, pěstovali různé, pohybové hry a závodili v běhu, cestovali a v létě jezdili i na rekreační pobyty.

Postupný rozvoj tělesné výchovy zpomalila, a to nejen u nás, ale téměř v celé Evropě, třicetiletá válka, ta však současně zvýraznila branný charakter tělesné přípravy.

Jan Ámos Komenský a tělesná výchova

Jan Ámos Komenský (1592 - 1670) navázal svým dílem na tradice humanismu a reformace a pokusil se vytvořit vševědný (pansofický) systém, jenž by se stal východiskem společenské a lidské "všenápravy". Jeho pojetí bylo motivováno potřebami soudobého rozvoje techniky, obchodu a výroby. Proto požadoval vzdělání všeobecné, pro všechny vrstvy obyvatelstva bez rozdílu, pro chlapce i dívky. Svým dílem směřoval k ucelené teorii vyučování a výchovy.

Vševědné čili pansofické ideje se promítly do Komenského Didaktiky české z roku 1630, ve které vyložil cíle, obsah a metody výchovy a vzdělávání a propracoval stupňovitou organizaci školství: na sebe navazujícími stupněmi tvořilo vzdělávání mateřské (klín mateřský), v každé rodině, elementární na základě mateřského jazyka (v každé obci), střední s jazykem latinským (gymnázium v každém větším městě) a vysokoškolské (akademie v hlavním městě každé země). Celý výchovný a vzdělávací proces chápal jako celoživotní proces od narození až "k smrti". Přepřacovanou Didaktiku vydal r. 1657 latinsky jako Didaktiku velkou (Didactica magna).

Komenský nebyl jen teoretikem, ale praktickou výchovnou činnost prováděl po dlouhý čas jako správce bratrské školy v polském Lešně. Současně byl zván jako poradce a reformátor školství do Francie, Švédska, Sedmihradska a Anglie. Všude zdůrazňoval, že jeho výchovné snahy jsou součástí jeho úsilí o vševědu a obecnou reformu lidstva.

Komenský se postavil proti tehdy se rozmáhajícímu karteziánismu (viz jeho několikahodinová diskuse s Descartem), neboť se nechtěl rozejít s dosavadní tradicí vědění a začít vytvářet nový obraz světa na mechanické koncepci. Komenský totiž stále usiloval o dynamický, dialektický a syntetický výklad světa. Proti karteziánismu se postavil i proto, že byl v rozporu s vírou, s náboženstvím.

Komenský kladl důraz na mravní a náboženské vědomí člověka, ale současně zdůrazňoval i kladné hodnoty práce, podnikavosti a potřeby fyzického zdraví, a uvědomoval si společenský význam vzdělanosti a vědy. O tělesné výchově nenapsal žádný speciální spis, ale není téměř žádného pedagogického spisu, kde se nezabýval vedle výchovy rozumové, mravní a pracovní i otázkami tělesné výchovy.

V 5. kapitole Informatoria školy mateřské se plně zabýval významem her i tělesných cvičení pro rozvoj dítěte, neboť tím se neobyčejně účinně rozvíjejí jeho smysly a myšlení. Podobně i v 15. kapitole Didaktiky velké se zabýval základy prodloužení života. Doporučoval přiměřený způsob života, prostou, zdravou stravu, tělesná cvičení, střídání práce a odpočinku (8 hodin práce, 8 hodin spánku a 8 hodin aktivního odpočinku).

Komenský věnuje velkou pozornost hrám i v díle Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech, 1658), kde je věnována řada kapitol s obrázky vybraným tělesným cvičením jako plavání, šermování, míčovým hrám, běhu, dětským hrám apod.

Ve svých spisech doporučoval Komenský jednak dovednosti pěstované šlechtou jako jízdu na koni, tanec a šerm, ale i fyzické aktivity venkovského lidu a měšťanstva: chůzi, různé druhy běhu a skoku, vrh koulí či hod oštěpem, zápas a nejrůznější lidové pohybové hry.

Mimořádný přínos díla Komenského k problematice tělesné výchovy spočívá v jeho návrzích na zařazení tělesných cvičení a pohybových her do pedagogické praxe městských škol. Učinil tak v Plánu školy pansofické z r. 1651.

Komenský byl přesvědčen, že tělesný pohyb je nezbytný pro uchování a rozvoj zdraví dítěte a proto se nemá zakazovat, ale naopak podporovat, ovšem za dozoru a pod vedením pedagoga. Zde doporučoval konkrétně procházky, běh a skoky o závod, umírněné zápolení, hry s míčem, kuželky, kuličky a hru na slepou bábu. Za zcela zbytečné a škodlivé pak považoval hry v kostky, tvrdý zápas, šerm a plavání.

Význam her shrnul Komenský nejvýstižněji v Zákonech školy dobře spořádané (Leges scholae bene ordinatae, 1657), kde v návrhu vyučovacího řádu pro učitele sedmileté školy v Šarišském Potoku (Sárospataku) uvádí také sedm zákonů zotavení Leges recreationum: (volně citováno)

1. Hrejte tak, aby se hra nestala v životě věcí hlavní,
2. hra ať slouží jak k upevnění zdraví, tak i k obcerstvení mysli, hry ať se sestávají z pohybu, chůze, běhu, přiměřeného skákání apod.,
3. hry ať nejsou nebezpečné životu, zdraví a důstojnosti,
4. hra ať je předehtou vážných věcí,
5. hra nechť skončí včas,
6. hru nechť řídí učitel apod.,
7. hra ať není jen hraním, ale věcí vážnou, tj. "buď cvičením zdraví, nebo mysli osvěžením, nebo předehtou práce životní, anebo vším tím dohromady".

Stručněji je podává již v Pravidlech mravů (Praecepta morum, 1653). V dopise radě amsterodamské z roku 1657 stanovil podmínky, které činí hru hrou:

1. Pohyb, který je základním rysem hry,
2. volnost a svoboda rozhodnutí zúčastnit se hry (nelze si hrát z donucení),
3. společenský charakter hry (člověk touží po hře ve společnosti),
4. soutěživost, touha po vítězství,
5. pravidla a řád hry,
6. snadnost, s níž si lze osvojit hru v praxi,
7. časová omezenost hry.

Hra byla pro Komenského významným prostředkem výchovy a vzdělávání, ale i formou oddechu po práci. Neměla se však nikdy stát hlavní náplní života. Hra nemá být ani fyzicky příliš namáhavá, ale ani psychicky vyčerpávající z úzkosti z výsledku. Právě proto zakazoval hry v karty a kostky, neboť jejich výsledek je založen na náhodě. Nejistý výsledek pak hráče psychicky deptá a hra nepřispívá k uvolnění a k odpočinku. Na druhé straně ale závodění oceňoval. Cílem her má být vycvičit tělo i ducha. Vycházejí z těchto předností hry, aplikoval ji ve výchovném procesu jako jednu z nejvýznamnějších metod výchovy a vzdělávání: prostřednictvím hry si osvojuje dítě potřebné znalosti snáze, rychleji a trvaleji než přílišnou přísností a bezduchým opakováním. "Škola se má stát hrou".

Vyvrcholením jeho snah mělo být jeho celoživotní, ale nedokončené dílo Všeobecná porada o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica), z něhož za jeho života vyšly jen části. Zbývající část byla nalezena teprve roku 1935 v Halle, nyní se připravuje vydání českého překladu. Jádro Všeobecné porady tvoří tři velké části: Pansophia (systematicky uspořádané informace o "univerzální moudrosti"), Pampedia (vševýchova - v ní Komenský rozšiřuje pojem výchovy a školské organizace na celý život - připojuje "školu mužného věku, školu stáří a v nárysu i školu smrti", zdůrazňuje význam harmonické výchovy, tělesných cvičení a správné životosprávy) a Panglotia (o univerzálním jazyku). Součástí je i načrtnutá, ale nedokončená Panorthosie (Všenáprava), tedy návod, jak odstranit příčiny úpadku, zkaženosti a nedokonalosti lidské společnosti. Zde doporučuje obnovit olympijské hry.

Komenského dílo významně ovlivnilo řadu pedagogů. Navázali na něho zvláště John Locke, filantropisté a pedagogové 2. poloviny 19. století.

Raně buržoazní pedagogika a tělesná výchova

Pro rozvoj buržoazního anglického školství (a nakonec i pro postavení tělesných cvičení ve výchově) mělo velký význam dílo Johna Locka (1632 - 1704) Několik myšlenek o výchově z roku 1693.

Cíl jeho pojetí výchovy je čistě užitkový, pragmatický: připravit co nejlépe gentlemana (tj. člověka typu, který v sobě v dané době spojoval ideál šlechtice a úspěšného podnikatele) pro budoucí povolání, pro práci. Učení je podle Locka "cvikem schopností a využívání volného času, aby byl (gentleman) odvrácen od potulek a lenosti (tak typických pro původní anglickou šlechtu), aby se naučil pilnosti a zvykl normální práci a aby nabyl představy o tom, čemu se musí naučit vlastní pílí". A doba vyžadovala vzdělané a současně fyzicky zdatné, energické a cílevědomé muže, vojáky a námořníky, majitele továren a obchodníky, lékaře, právníky i pedagogy. Proto Locke požaduje obnovení klasického antického ideálu kalokagathie zcela podle Juvenalova "ve zdravém těle, zdravý duch" a tento citát je také mottem Lockovy práce.

Zdraví a dobrá fyzická kondice jsou podle něho nezbytným předpokladem úspěšné výchovy. Proto doporučoval otužování (včetně plavání), pobyt na čerstvém vzduchu, správnou životosprávu a pravidelné cvičení. Protože v jeho době splýval ideál šlechtice a úspěšného podnikatele, základem jeho pojetí tělesných cvičení se stala rytířská umění: tanec, jízda na koni, šerm a zápas. Současně však zcela v duchu doby zdůrazňoval, že tyto zábavy se nesmějí stát hlavním cílem, ale jen podmínkou pro výchovu člověka pro život, pro jeho budoucí zaměstnání. Proto se postavil proti přeceňování formálních stránek výcviku zvl. šermu a tance, proti jejich vyumělkovanosti jak ji bylo možno doložit ve výchově šlechtice ve Francii.

Locke doporučoval, aby se každý gentleman vyučil nějakému normálnímu řemeslu, ne však proto, aby se jím živil, ale proto, že v něm viděl nejlepší prostředek pro využití volného času, pro výcvik těla i rekreaci (zahradničení, práce s dřevem a kovem apod.).

V rozumové výchově doporučoval omezit hodiny věnované výuce řečtiny a latiny a věnovat je výuce angličtiny a francouzštiny, vyučovat zeměpis, fyziku, matematiku a další reálné a pro život potřebné předměty. Svůj výchovný systém zcela zaměřil jen na výchovu mládeže vyšších společenských vrstev. Běžná populace takovou výchovu podle něho nepotřebuje. Má se vyučit řemeslu svých rodičů a pracovat.

Dílo Johna Locka mělo ohlas i v Holandsku a hlavně pak ve Francii (zvl. v díle J. J. Rousseaua), kde dočasně (do r. 1688) žil v emigraci.

Ve Francii se otázkami výchovy zabývali všichni významní filozofové 18. století, ať již Denis Diderot a Claude Helvetius, kteří požadovali zavedení povinného, bezplatného a laického základního školství nebo Lamettrie, Holbach a další. Osvícenecký racionalismus věnoval otázkám výchovy sice velkou pozornost, ale přeceňoval rozumovou výchovu encyklopedického charakteru. To se v praxi projevilo v přetěžování dětí výukou a nezájmem o jejich zdraví a citovou výchovu.

Na tuto skutečnost reagoval jeden z encyklopedistů, filozof Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778) svým dílem Emil, čili o výchově z roku 1762, ve kterém formou napůl románu, napůl vědeckou seznámil širokou veřejnost s výchovnými problémy lépe a účinněji než všichni jeho často vzdělanější předchůdci i současníci.

Rousseau hlásal teorii přirozené výchovy, přirozenými prostředky a v přírodě. Zde se opřel hlavně o dílo J. Locka, ale s tím rozdílem, že výchovu požadoval pro všechny, neboť všichni jsou si rovni. Člověk se podle Rousseaua rodí bezmocný a neschopný samostatného žití. Vše získává výchovou. Výchova je moc, rozum zmůže všechno - to plně odpovídalo optimismu doby.

Rousseau hlásal lásku k člověku: "Lidé, buďtež lidskými, toť vaše první povinnost" a k dítěti zvlášť: "Milujte dítky, podporujte jejich hry, jejich radosti, jejich milováníhodný pud".

Má-li se podle Rousseaua rozum rozvíjet, musí být napřed silný. "Slabé tělo činí i slabou duši. Čím je tělo slabší, tím víc rozkazuje, čím je silnější, tím více poslouchá. Příroda vládne prostředky, kterými je možno tělo posílit a upevnit". A proto všechna výchovná péče, zvl. v útlém dětství má být věnována výchově těla.

Pro fyzický výcvik doporučoval plavání, jízdu na koni, hry, tanec, chůzi a běh, lezení, skákání, šplh a hody. Učitel nemá dítě nutit, ale má vytvářet možnosti a dítě si samo vybere.

Pozornost věnuje hlavně výchově chlapců. Výchovu ženy podceňuje (viz 5. kapitola jeho práce, kde se zabývá výchovou budoucí Emilovy manželky Žofie). Také jeho periodizace dětského života je nepřirozená (od narození do 2 let, od 2 - 12 let, tzv. období spánku rozumu, od 12 - 15 let a od 15 - 18 let). Na jedné straně možnosti dítěte přeceňuje (právo volby čím se bude zabývat), na straně druhé podceňuje (v tzv. období spánku rozumu není dítě podle Rousseaua schopné abstrakce). Podceňuje také školní výchovu (Emil je vychován vychovatelem sám mimo kolektiv), postupuje nesystematicky, nezná vyučovací předměty.

Jeho trvalým odkazem je však láska a úcta k člověku a k dítěti zvlášť a požadavek přirozené, radostné a láskyplné výchovy. Bezprostředně na něho v tomto směru navázali Pestalozzi a němečtí filantropisté, kteří od něho převzali nejen cíl a účel výchovy, ale i přirozenou výchovnou metodu, zcela v duchu jeho hesel: "Vraťme se k přírodě! Děti buďtež vychovávány v souladu s přírodou. Přiměřené své přirozenosti, svému věku". Navázali na něho i v tom směru, že pochopili význam dětských a pohybových her pro výchovu. Hra se měla stát základní formou fyzické i duševní výchovy mládeže. Díky Pestalozzimu, filantropistům a jejich pokračovatelům tento Rousseauův odkaz ovlivnil výchovnou teorii a praxi téměř po celou 1. polovinu 19. století.

Vlastním zakladatelem filantropismu je Johann Bernhard Basedow (1729 - 1790). Jeho pedagogické názory se formovaly pod vlivem spisů Komenského, J. Locka a zvláště pak J. J. Rousseaua, z něhož cituje ve své stěžejní práci, čtyřsvazkovém Elementárním díle rozsáhlé pasáže. A právě v něm vyslovil Basedow své představy o novém typu ústavu - filantropismu a výchovném směru - filantropismu. Jeho představy mu umožnil v praxi vyzkoušet anhaltsko - dessavský kníže František Leopold, který roku 1774 založil v Dessavě nový výchovný ústav a vedením pověřil právě J. B. Basedowa. Ústav byl nazván Philantrophinum a měl být vzornou školou, školou lásky k člověku, školou radostné výchovy, formou nenásilného a hravého vyučování. Výuka měla čerpat z těchto tří zdrojů. 1. z přírody, tj. z přirozených potřeb člověka, 2. z potřeby školy a 3. z potřeb praktického života. Cílem bylo vychovat vzdělaného světoobčana. Ve škole měli být vychováváni především mladí šlechtici a měšťané za školné, ale i chudé děti (z nich se měli stát pedagogové ve šlechtických rodinách a v dalších výchovných ústavech). Zpočátku ve filantropinu studovalo patnáct, později až padesát chovanců.

Basedow zavedl do ústavu tělesnou výchovu jako předmět. Základem byla rytířská umění (vzhledem ke složení chovanců): tanec, šerm, jízda na koni a voltižování. Ve výuce pro ně byly vyhrazeny dvě až tři hodiny dopoledne i odpoledne denně. Rytířská cvičení však doplnil dalšími cviky: 1. dětskými hrami, které měly napomoci zařazení dětí do kolektivu a podpořit jejich pohybové schopnosti a psychické vlastnosti, 2. praktickou manuální činností (od základů řemeslnické práce, přes péči o sebe, včetně vaření, topení a znalostí zdravotní prevence až po praktické pohybové činnosti nezbytné v případě nebezpečí života - lezení, šplh, záchranu tonoucích, střelbu, lov a obranu) a 3. cvičením vojenského charakteru (pochodování, vojenské dovednosti a obraty). Všechny tyto okruhy cviků nazývá souhrnným názvem Leibesübungen, cvičení těla. Pro vlastní ústavní tělovýchovnou praxi vytvořil zvláštní systém cvičení, tzv. dessavský pětiboj (pentathlon) ve složení běh, skok, šplh, nošení břemen a cviky rovnováhy, pro něž vynalézal nová náčiní a náradí. Konaly se také exkurse, pochody a výlety. Náležitá pozornost byla

věnována výuce plavání. Cvičilo se v přírodě. Basedow odstranil z ústavu i tradiční dobový oděv (módní kabáty se šosy), a místo copů musely nosit děti krátký účes.

Filantropinum v Dessavě se těšilo zpočátku velké oblibě a to nejen u chovanců, ale i u ostatních pedagogů. Prošla jím řada vychovatelů, kteří pak přenášeli získané poznatky do nových výchovných ústavů. Basedow však byl složitá a rozporuplná osobnost. Vzdělaný, byť v podstatě samouk, ale hašteřivý a nerudný. Nedbal o svůj zevnějšek a nakonec se i opíjel. Proto byl roku 1776 zbaven ředitelování a nahradil ho J. H. Campe. Roku 1793 ústav v Dessavě sice zanikl, ale filantropismus jako takový nejen přežil, ale naopak se ještě dál úspěšně šířil. Po vzoru dessavského filantropina vznikaly nové podobné ústavy, kde se však již učily převážně jen děti z měšťanských rodin. Přední postavení mezi novými ústavu záhy zaujal zemský výchovný ústav ve Schnepfenthalu nedaleko Gothy, založený roku 1784 a vedený jedním z nejvýznamnějších představitelů filantropismu Christianem G. Salzmannem (1744 - 1811).

Ve Schnepfenthalu po dobu téměř padesáti let působil muž, který položil teoretické i praktické základy novodobé tělesné výchovy, a školní tělesné výchovy zvláště. Byl jím Johann Christian GutsMuths (1759 - 1839), pověřený po svém příchodu do Schnepfenthalu Salzmannem výukou tělesné výchovy. S mimořádnou systematičností se pustil do praktických experimentů a rozsáhlých teoretických studií s cílem nalézt formy tělesných cvičení, které by byly vhodné pro hromadnou tělesnou výchovu v ústavu. Při tvorbě svého systému se opřel o antickou gymnastiku, rytířská umění, soudobou vojenskou praxi, spontánní dětské a lidové hry. Ze systému vyloučil manuální a řemeslnou práci, jejíž význam uznával, ale nepovažoval ji za vhodný prostředek pro "vlastní vzdělávání těla". Tak se základem jeho systému staly hlavní formy řeckého pětiboje - běh, skoky, hod oštěpem a diskem a zápas doplněné pořadovými cviky, hrami vojenského a bojového charakteru. Z rytířských umění, která vysoce oceňoval pro praxi ve škole vyloučil tanec, šerm a jízdu na koni jako nevhodná, ale naopak rozvinul ve svém cvičebním systému voltizování, ovšem ve výrazně zjednodušené podobě. Pro tato cvičení sestrojil zvláštní jednoduchá náradí, jejichž podstatou byly různě silné a různě umístěné tyče a kladiny.

Do svého systému dále zařadil plavání a bruslení, chůzi, zvedání a nošení různých předmětů a pohánění obruče.

Své pojetí tělesných cvičení, která uspořádal v soustavu, popsal ve svém základním díle *Gymnastik für die Jugend* (Tělocvik pro mládež) z roku 1793. Tím položil nejen základy fyzických cvičení vhodných pro potřeby škol, ale i základy moderní evropské gymnastiky. Tato cvičení byla základem pedagogického procesu v ústavu.

Celý tento systém doplnil ještě o pohybové hry, které měly být formou odpočinku a náplní volného času. Této problematice věnoval práci *Hry k cvičení a osvěžení těla a ducha* (*Spiele zur Übung und Erholung des Körpers und des Geistes*, 1796), ve které vedle encyklopedicky uspořádaných informací o jednotlivých hrách, podává i rozsáhlé teoretické zdůvodnění významu her a jejich historii.

Své zkušenosti z hodin výuky plavání shrnul do publikace *Malá učebnice plavání pro samouky* (*Kleines Lehrbuch der Schwimmkunst zum Selbstunterricht*, 1798). Druhým filantropistou, který významně přispěl k vytvoření vědeckých základů novodobé tělesné výchovy byl dessavský matematik Gerhard Ulrich Anton Vieth (1763 - 1836). Napsal a vydal obsáhlé dvousvazkové dílo *Pokus o encyklopedii tělesných cvičení* (*Versuch einer Encyklopädie der Leibesübungen*), ve kterém se pokusil o souhrnný pohled na tělesná cvičení. V prvním díle se zabýval historií tělesné výchovy. Ve druhém díle se pak zabýval systematickým výkladem pojmu tělesná cvičení, kterým chápal jen ty "pohyby a použití síly lidského těla, pokud mají za cíl jeho zdokonalení" a pokud jsou uvědomělou a opakovanou činností s jediným cílem kultivovat lidské tělo. Proto ze systému tělesných cvičení vyřadil, stejně jako GutsMuths, fyzickou práci, která má jiný úkol, jiný cíl než vzdělávání těla. Základem jeho systému jsou tedy rytířská umění a gymnastická cvičení (zápas, běh, skok, hod, balancování a plavání). Při vlastním zpracování svého pojetí tělesných cvičení vyšel z možností pohybu, které může lidské tělo a jeho jednotlivé části provádět. Z tohoto hlediska je považován za jednoho ze zakladatelů nauky o pohybu,

kineziologie. Přistupoval k tomu ovšem ze soudobého fyzicko-mechanického pojetí lidského těla. Tělesná cvičení děлил na aktivní (cvičení smyslů a cvičení údů) a pasivní (ležení, sezení a houpání apod.).

Vieth svým dílem položil také základy historie tělesné kultury a současně napomáhal překonávat soudobý nezájem i odpor k tělesným cvičením.

Filantropismus má velké zásluhy o další rozvoj tělesné kultury a zvláště pak školní tělesné výchovy. Filantropisté zavedli:

1. tělesná cvičení do škol (byť zatím jen do svých soukromých výchovných ústavů) jako rovnocenný předmět s ostatními předměty,
2. prosadili přirozená cvičení (i když současně kladli v díle GutsMuthsově a Viethově i základy moderní evropské gymnastiky),
3. jejich díla položila základy vědecky zdůvodněné tělesné výchovy. Současně požadovali odbornou přípravu učitelů tělesné výchovy.

Jejich dílo mělo ještě za jejich života veliký ohlas a významně přispělo ke vzniku německého Jahn-Eiselenova turnérského systému, zprostředkovaně ovlivnilo i vznik a charakter Lingova švédského systému tělesné výchovy a jejich systém byl uplatňován ve výchovných ústavech Anglie, Francie, Švýcarska a dalších zemích včetně našich. Je počátkem moderní tělesné kultury.

Významně k dovršení vývoje gymnastiky (a tělesných cvičení vůbec) přispěl významný pedagog Švýcar Johann Heinrich Pestalozzi (1746 - 1827). Celý život se věnoval výchově chudých a bezprizorných dětí. Založil řadu ústavů, kde se pokusil uskutečnit svou ideu elementárního vzdělávání. Z nedostatku hmotných prostředků jeho ústavy v Neuhofu, Stanzu a Burgdorfu zanikly. Teprve jeho škola a učitelský ústav v Yverdonu (Ifertenu), kde působil v letech 1805 - 1825 měly úspěch. Oba ústavy se staly vzorem pro celou Evropu.

Při tvorbě svého pojetí výchovy vyšel z Rousseova Emila a německého filantropismu a z jejich úcty k člověku. Kladl důraz na výchovu mravní, rozumovou a tělesnou ("srdce, ducha a ruky"). Zpočátku pod pojmem výchovy "ruky" si představoval hlavně výchovu k čínorodé práci a k manuální dovednosti, kterou však spojoval s přirozenými dětskými hrami a nakonec dospěl až k vytvoření řady jednoduchých cvičení. Tento vývoj vyvrcholil za jeho působení v Yverdonu, kdy ke svým cvičením připojil cvičení GutsMuthse a rozpracoval své pojetí tzv. kloubových cvičení (Gelenksübungen), základu moderních prostných. Své nové pojetí tělesných cvičení uveřejnil v článku O tělesném vzdělávání jako návodu k pokusu o elementární gymnastiku v sledu tělesných cvičení (Über Körperbildung als Einleitung auf den Versuch einer Elementargymnastik, in einer Reihenfolge körperlicher Übungen, 1807). Podstatou elementární gymnastiky je soustava kloubových cvičení, cílem gymnastiky je dokonalá jednota a harmonie těla s duchem a mravností. Kloubová cvičení pak Pestalozzi dělí na pohyby hlavy, trupu, paží a nohou. Cvičilo se hromadně ve třídách.

Často byl obviňován z formalismu, v němž později pokračoval svým způsobem švédský systém tělesné výchovy a školní tělesná výchova A. Spiesse. Pestalozzi se však v tělesné výchově snažil čelit formalismu tím, že varoval před pedantérií, žádal, aby učitel cviky obměňoval, aby byl mezi dětmi dítětem a aby hodina měla rychlý spád, byla živá a radostná. Pestalozzi byl, vynikající didaktik a v mnohém dospěl ke stejným závěrům jako J. Á. Komenský, ale bez závislosti na něm.

Pestalozziho pedagogika ovlivnila výrazně pedagogiku německou a nakonec i německý tělovýchovný systém prostřednictvím A. Spiesse, který do svého systému školní tělovýchovy využil jak turnérská cvičení, tak i Pestalozziho cviky elementární gymnastiky. Pestalozziho pojetí se ovšem výrazně uplatnilo hlavně ve Švýcarsku, kde pod jeho vlivem tělesná cvičení postupně pronikala do dalších městských škol. V roce 1811 byl v Basileji založen speciální ústav pro gymnastiku a tělesná cvičení. Pestalozziho pedagogika pronikla i do Španělska, kde roku 1807 vznikl speciální Pestalozziho ústav,

jehož ředitelem se stal Francisco Amoros. Ten pro výcvik využíval jak pojetí Pestalozziho, tak GutsMuthsovo a později již v Paříži dospěl až k vlastnímu pojetí tělesných cvičení.

Jahn - Eiselenův německý systém tělesné výchovy

Zakladateli německého, turnérského tělovýchovného systému byli Friedrich Ludvík Jahn (1778 - 1852) a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen (1792 - 1846). Systém vznikl v době, kdy Německo bylo politicky rozdrobeno a jeho velká část (zvl. Prusko) byla okupována francouzskými napoleonskými vojsky. To vyvolalo v život vypjaté nacionální hnutí, které si vytklo za cíl vyhnat francouzské okupanty a sjednotit Německo. Mimořádný vliv na rozmach německého nacionálního hnutí mělo vystoupení německého filozofa Johanna Gottlieba Fichta, který ve svých "Řečích k německému národu" z r. 1810. vyzýval k obraně vlasti, k obrození německé kultury, ke zlepšení mravů a fyzické zdatnosti.

A právě v této době přišel do Berlína Jahn. Brzy na sebe obrátil pozornost. Jeho spis Německé národovectví (Das Deutsche Volkstum), ve kterém v duchu doby povýšil zájem národa na hlavní a jedinou hodnotu, již se musí podřídit každý jednotlivec, mu přinesla obecné uznání. Práce je plná nenávisti k Francouzům a plná despektu k dalším národům, zvl. slovanským. V německém národu viděl jediného zachránce a obroditele Evropy, nositele kultury a civilizace.

Hned po příchodu se Jahn zapojil do berlínského společenského života. Učil na berlínském gymnáziu a na soukromém výchovném ústavu dr. Plamanna. Tam se seznámil s Karl Friedrichem Friesenem (1785 -1814), odpovědným na ústavu za tělesnou výchovu. Friesen byl předním organizátorem odbojových spolků, zvl. Německého svazu a spolků univerzitních studentů, tzv. Burschenschaftů. Jahn se stal jeho nejbližším spolupracovníkem.

Z podnětu Friesena začal roku 1811 organizovat veřejná cvičení pro mládež bez rozdílu tříd a stavu v Hasenheide u Berlína. Někdy se sešlo až na 500 cvičenců. Cvičili ve skupinách podle stáří a vyspělosti. Na programu byla prostná, pořadová a přirozená cvičení (běhy, skoky a hody) a stále častěji cvičení na náradí, z nichž některá vymyslel. Součástí byly i výlety a noční cvičení, v zimě cvičil v tělocvičnách.

Podle berlínského vzoru brzy vznikala podobná cvičiště i v dalších německých městech. Jahn nová cvičiště objížděl, radil a organizoval. V krátkém čase se zrodilo skutečné tělovýchovné hnutí, jehož základní buňkou byly Turnvereiny (tělocvičné spolky) přístupné širokým vrstvám obyvatelstva. Spjoval je nacionalismus, boj proti okupantům a úsilí za sjednocení Německa.

V letech 1813 - 1814 se Jahn aktivně zapojil do války proti Napoleonovi. Když jeho přítel Friesen jako velitel speciálního jízdního oddílu v boji r. 1814 padl, Jahn sehrál důležitou organizační roli při mobilizaci dobrovolnických jednotek (Freikorpsů).

Po porážce Napoleona se Jahnovi a jeho spolupracovníkům dostalo řady poct. Jahn obdržel od státu čestný plat a čestné doktoráty na univerzitách v Kielu a v Jeně. Byl pověřen, aby zavedl tělesnou výchovu jako povinný předmět do pruských škol.

Nastal rozmach turnérského hnutí. Nejen v Prusku, ale po celém Německu vznikaly další turnérské spolky. Jahn se po návratu do Berlína ujal opět cvičení v Hasenheidě, kde ho po dobu nepřítomnosti zastupoval jeho žák a spolupracovník Ernst Eiselen. Hned začal znovu neúnavně organizovat další turnérské spolky. Cílevědomě školil další cvičitele, budoval nová cvičební střediska a spolu s Eiselenem začal pracovat na základním spise německého tělovýchovného systému na Německém umění tělocvičném (Die Deutsche Turnkunst, 1816). Jahn napsal část ideovou a organizační, vlastní systematiku tělesných cvičení napsal Eiselen.

Cílem tělesných cvičení byla vlastenecká výchova směřující ke sjednocení a obraně německého národa. Základem byly cviky vhodné pro hromadný výcvik jako chůze, běh, skoky, šplh, hody, střelba, zápas apod. Významnou roli při provádění těchto cviků hrálo různé náradí a náčiní. Viditelný je vliv GutsMuthsova pojetí. Z GutsMuthsovy jednoduché klády vznikla hrazda, jím používaný kůň k voltizování byl dále zjednodušován a nakonec

z něho prodloužením a zvýšením madel a postupným odstraněním těla mezi madly vzniklo nové náradí - bradla, byly zavedeny kruhy, kolovadla a žebříky.

Nacionalistický duch se projevil i ve snaze vytvořit vlastní německé názvosloví. GutsMuths se ještě opíral o řecko-latinský jazykový základ. To však bylo pro nacionálně vypjaté Němce nepřijatelné. Proto Jahn hledal nový vhodný výraz za řeckou gymnastiku, podle něho německého původu. Nalezl jej ve slovu Turn - turnen: Pojem gymnastika zavrhl. Jahn se domníval, že pojem turn - turnen je, stejně jako rytířské cvičení - turnaj; německého původu. (To byl ovšem omyl. Základem je latinské slovo tornare, nehledě k tomu, že turnaje mají původ právě v nenáviděné Francii). A tak se slovo Turn - turnem stalo základem německého názvosloví, od kterého byla pak odvozena řada dalších pojmů: Turner, Turnerčin, Turnkunst, Turnhalle, Turnfest, Turnplatz ap.

Důležitou součástí spolkového turnérského života se staly různé nacionální slavnosti spojené s hromadnými tělocvičnými vystoupeními, které později (od r. 1860) vedly ke vzniku celonárodních Turnfestů.

Rozmáhající se turnérské hnutí nemělo jen obdivovatele, ale záhy našlo i své kritiky hlavně z církevních řad. Podle nich tělocvik vážně ohrožuje mravy mládeže, odtrhuje ji od rodiny, školy a církve, mládež hrubne, nestuduje a podléhá škodlivým politickým vlivům.

Skutečností bylo, že se k rozvíjejícímu turnérskému hnutí připojili různí radikálové ať již nacionálního nebo anarchistického zaměření. Snaha sjednotit Německo pod Pruskem se dostala do rozporu se zájmy Rakouska, jehož kancléř Metternich stál v čele vítězné koalice Svaté aliance nad Napoleonem. Metternich tlačil na pruskou vládu, aby zasáhla proti turnerům. Ta váhala, protože konečný cíl jejich snah jí byl blízký. Nemohla však přehlédnout tlak Svaté aliance a zvláště pak levicový radikalismus části turnerů.

V roce 1817 došlo při velké slavnosti na hradě Wartburgu k protivládním demonstracím. V březnu 1819 pak byl zavražděn pruský vládní rada Kotzebue, čelný odpůrce turnerů a tím číše trpělivosti přetekla. Na naléhání Metternicha byl vydán zákaz turnérských spolků. Vedoucí funkcionáři, včetně Jaha, byli zatčeni a obžalováni z protistátního spiknutí. V Prusku nastalo období zákazu cvičení (lépe turnérských spolků), tzv. Turnsperré, které trvalo od roku 1819 do roku 1842.

Přes Turnsperré se však v Prusku nepřestalo zcela cvičit. Hlavním představitelem zůstává Eiselen, který si krátce po zákazu spolků založil soukromý tělocvičný ústav, kde pak vychovával další cvičitele a rozvíjel samotný německý systém. Skutečností však je, že zákaz turnérských spolků přenesl na čas rozvoj německého tělovýchovného systému mimo oblast Pruska a hlavně vedl k průběžnému cvičení v uzavřených tělocvičných soukromých ústavů a tím i k stále častějšímu zdůrazňování cvičení na náradí. Když pak roku 1842 nový pruský král Friedrich Wilhelm IV. Turnsperré odvolal, nářadový tělocvik byl již charakteristickým znakem německého systému.

Od roku 1842 nastal nový rozmach turnérského hnutí a tělesné výchovy vůbec. Ze Švýcarska byl povolán do německých států, a nakonec i do Pruska, A.Spiess a byl pověřen, aby zavedl tělocvik do škol jako řádný vyučovací předmět.

Revoluce 1848 však znamená nové dočasné oslabení německého turnérského hnutí. Turnérské hnutí se rozvíjelo ovšem i v dalších německých státech. Postupem doby se však vnitřně diferencovalo na spolky s monarchistickým, demokratickým i republikánským zaměřením. Kromě toho se rozšířilo i do dalších zemí, z počátku zejména do Švýcarska, kde již roku 1816 začal se studenty v Bernu cvičit podle Jahnova systému P.H.Clias (1782-1854), který je považován za zakladatele švýcarské tělovýchovy a který založil první Vlasteneckou turnérskou obec (Vaterländische Turngemeinde). Brzy vznikaly další organizace, takže již roku 1832 byl založen Švýcarský tělocvičný svaz (Der Eidgenössische Turnverein), nejstarší národní tělocviční svaz vůbec.

Ve Švýcarsku pracoval i Adolf Spiess (1810-1858), který je považován za zakladatele školní tělesné výchovy. Žádal, aby tělesná výchova byla nedílnou součástí školní výuky. Dověřil proces tvorby cvičení prostných, když spojil Pestalozziho kloubová cvičení s pojetím německým. Pro školu zavedl systém prostných a pořadových, které vypracoval do nejmenších podrobností, a i jednoduché cviky nacvičoval v metodických řadách. Cvičilo se hromadně i na nářadí a vždy na povel: Spiess požadoval, aby po skončení školní docházky pokračovali dospěli v tělocvičných spolcích.

Pro školní tělesnou výchovu je důležitá jeho dvousvazková Tělocvičná kniha pro školy (Das Turnbuch für Schulen) z r. 1847 a 1851, která obsahuje v 1. svazku cvičení pro chlapce a dívky ve věku od 6 do 10 let a v druhém svazku od 10 do 16 let. Spiess žádal, aby každá škola měla dobře vybavenou tělocvičnu a hřiště a alespoň jednoho odborně připraveného učitele. Proto podporoval a osobně organizoval odbornou přípravu na učitelských ústavech a univerzitách. Jím vypracované osnovy jsou pak používány na většině škol v německých státech a po roce 1874 i v Rakousku. Později však modernizovány A. Maulem.

Po porážce revoluce 1848 musela řada turnérů emigrovat. Většina jich odešla do Švýcarska a USA, kde navázali na své předchůdce - emigranty, kteří utekli z Německa před metternichovským pronásledováním po roce 1817. V USA se zasloužili o zavádění jahnovského tělocviku do amerických škol.

Jedním z emigrantů byl Friedrich Hecker, který hned po příchodu do USA založil v roce 1848 v Cincinnati německý turnérský spolek. Z jeho iniciativy byla založena koncem téhož roku i turnérská obec v New Yorku. Brzy následovala města Pittsburg, Baltimore, Milwaukee, Louisville, Chicago a další. Z 25 turnérských spolků byl ustaven Svaz německých turnérů v USA, který měl při vypuknutí občanské války roku 1861 již 157 spolků ve 27 státech Unie. Po skončení občanské války roku 1865 nastalo nové období rozmachu turnérského hnutí v USA. Roku 1866 již měli turnéři v USA 231 spolků s 24 tisíci členy. Střediskem výcviku a ideologické přípravy vlastních učitelů tělocviku se stala turnérská škola v New Yorku. Američtí turnéři zpočátku byli navenek jednotní, brzy však došlo k rozkolu. Začaly vznikat první německé socialistické turnérské spolky.

V novém prostředí se turnéři nespokojili jen s Jahn - Eiselenovou soustavou, kterou pro USA upravil již v r. 1828 Karl Beck, ale rozvíjeli ji i o lidová cvičení a sportovní disciplíny. Časem došlo i k vzájemnému ovlivňování se švédským systémem, který pronikal i do USA.

Zatím došlo k novému rozvoji turnérského hnutí v německých zemích, zvl. v Prusku. Zvýšený zájem pruské armády a vládních kruhů o tělesnou výchovu koncem 40. let vedl k hledání co nejlepších a nejúčinnějších forem tělesného výcviku mládeže v armádě a ve školství. Pruská vláda vyslala už roku 1845 do Švédska studijní komisi, která měla studovat švédský systém, neboť ten svou podstatou, systematickým procvičováním jednotlivých částí lidského těla, uvědoměným přístupem ke cvičení, důrazem na kázeň a pořádek, přesným prováděním jednotlivých cviků a přísnou organizací nejlépe vyhovoval tehdejšími požadavkům na výcvik vojáků a branců. Jedním z členů komise byl i Hugo Rothstein (1810 - 1865), jenž prošel desetiměsíčním kursem v Královském ústředním tělocvičném ústavu ve Stockholmu a po svém návratu se stal horlivým a nadšeným propagátorem a obhájcem švédského tělocvičného systému v Prusku a Německu vůbec. V letech 1846 - 1859 vydával postupně svou práci Švédská gymnastika podle systému P. H. Linga, která svým jednoznačně prošvédským pojetím vyvolala prudký odpor turnérů.

1. října 1847 zahájil Rothstein cvičební kurs v Ústředním institutu pro gymnastickou výchovu v armádě. Jeho činnost však přerušila březnová revoluce 1848. A tak teprve v srpnu roku 1851 byla škola znovu otevřena, nyní již jako Ústřední ústav tělocviku (Zentral Turnanstalt) s civilním a vojenským oddělením. Rothstein jako ředitel ústavu odstranil z programu kursů hrazdu a bradla. A to byla výzva! Právě v této době se totiž v Prusku a v celém Německu vzdmula vlna nacionálního nadšení, která viděla ve všem neněmeckém špatné.

Zpočátku byl spor mezi zastánci švédského a německého systému vnitřní záležitostí ústavu. Když se však profesorem tělesné výchovy pro civilní větev ústavu stal Carl Euler ml. (1828 - 1901), který požádal o opětovné zavedení německého nářadí a Rothstein to odmítl, přenesl se spor na veřejnost. Začal tzv. spor o bradla (Barrenstreit). Proti Rothsteinově "sofistice těla", kde prý turneři nakládají s cviky jako sofisté se slovy, vystoupil Justus C. Lion (1829 - 1901) s chválou tělocviku jako "poezií těla" a demonstroval ji na "Systému tělocvičných forem" (System der Turnformen - 1862), kde pěl chválu na turnérský systém. Spor existoval dlouho nerozřešen až do doby, kdy do něho účinně zasáhli fyziologové. Německý profesor Emil du Bois-Reymond (1818 - 1896) dokázal celkem jednoduše nedostatečnost a jednostrannost Ling-Rothsteinova systému. Lékaři vytýkali švédštině teoretickou učenost, únavnost, neradostnost, strojovost a racionálnost zaměřenou jen na svalovou gymnastiku.

Du Bois-Reymond podal svou kritiku švédského systému ve spise O tělesných cvičeních na bradlech a o tak zvané racionální gymnastice (Über das Barrenturnen und über die sogenannte rationelle Gymnastik - 1862). Sasští lékaři nazvali Ling-Rothsteinův systém dokonce antropologickou pavědou. Lékařská společnost doporučila ministerstvu zavést hrazdu a bradla do Rothsteinova tělocvičného ústavu v Berlíně.

V rámci vzedmuté nacionální vlny nutně zvítězilo na rozhraní roku 1862 - 1863 německé turnérské hnutí. Švédská gymnastika byla odmítnuta nejen jako nevědecká, ale hlavně jako neněmecká. Její místo ve výcviku pruské armády zaujal německý systém, přičemž v praxi armády se však švédská gymnastika jako maximálně účinná forma výcviku i nadále uplatňovala. Rothstein podlehl tlaku a odstoupil z vedení ústavu.

Němečtí lékaři v čele s fyziologem Du Bois-Reymondem sice "objektivně" nalézali přednosti nářadového tělocviku a vady soustavy švédské, ale hlavně vystoupili jako bojovní nacionalisté, aniž by ze stejných hledisek zkritizovali systém vlastní. Ve sporu o bradla se vedl politický boj proti Švédům, Francouzům, proti všemu cizímu, neněmeckému. Spor o bradla se dostal až do pruského parlamentu. S bradly zvítězilo i proušáctví.

V tomto období, v souvislosti s rozvojem českého národního hnutí po pádu Bachova absolutismu, došlo i v Čechách roku 1862 ke vzniku české tělocvičné organizace Sokol a postupně se formoval vlastní tělocvičný systém.

Spolu s růstem německého nacionalismu a rozmachem turnérského hnutí vznikly i turnérské slavnosti - Turnfesty. Právě v době ostrého boje mezi oběma systémy se v Coburgu roku 1860 uskutečnil I. Deutsches Turnfest. Další následovaly rychle za sebou: 1861 v Berlíně, 1863 v Lipsku (do I. světové války se jich uskutečnilo dvanáct, z toho první tři ještě před vznikem DT), všechny posílily nacionální velkoněmecké ideály. Turnfesty urychlily i vznik vlastní všenněmecké turnérské organizace. Roku 1868 se vytvořil Deutsche Turnerschaft (DT, Německé turnérstvo) jako bojová nacionální organizace, která výrazně přispěla k vítězství Pruska nad Francií. Německá tělesná výchova militarizovala.

V německých státech vznikaly i první sportovní a turistické kluby (1862 šermířský klub v Hannoveru, 1868 Severoněmecký spolek Regatta, 1869 německý Alpenverein atd.). Zdokonalila se i výchova kádřů, vznikly první ženské tělovýchovné organizace a roku 1856 začal vycházet tělocvičný časopis - Deutsche Turnzeitung.

Militarizace tělocviku je zvláště viditelná právě v 60. letech 19. století, kdy v Prusku sloužila k mobilizaci sil pro sjednocení Německa shora, v Rakousku pak jako základ bezpečnosti Pruskem ohroženého státu. Myšlenka na odvetu po prohrané válce je často spojována s podporou školské i spolkově tělesné výchovy. Tak podporovalo Prusko tělovýchovu po porážce u Jeny a Auerstädtu (1806), Rakousko po prohře s Itálií (1859) a s Pruskem (1866). Rusko po prohrané krymské válce 1853 - 1856 a Francie po prohře s Německem roku 1870.

V tomto období měla stále převahu jednostrannost německého tělocviku s přemírou nářadí, které pod vlivem Spiessovy formální systematiky převládalo i ve školní tělesné

výchově. Proti této ztrnulosti vystoupil Otto Heinrich Jäger (1828 - 1912). Vracel se k řecké atletice a snažil se uplatnit v branné přípravě mládeže závodivost. Své zásady vyložil ve spise Turnschule für die deutsche Jugend (Škola tělocviku pro německou mládež, 1864). Vedle lehké atletiky doporučoval pěstovat hry. Jako svou specialitu uplatňoval cvičení se železnými tyčemi. Pro výcvik mužnosti zaváděl vojenská pořadová cvičení. V tělesné výchově dívek prosazoval zvýšení námahy a stavěl se proti tanci.

Nářadový tělocvik zavrhoval jako nepřirozený a nazval jej dokonce nesmyslem. V knize Neue Turnschule (Nová škola tělocviku, 1875) svůj názor změnil a začal uznávat význam nářadí pro brannost.

Názory Jägera ovlivňovaly německou praxi až do 80. let a hlavně pak na přelomu století, kdy se začal prosazovat výrazněji sport.

V tomto období dále aktivně pracoval metodik Alfred Maul (1828 - 1907), Justus Karl Lion (1829 - 1901) a další, kteří nepřekročili hranice německého systému. Koncem století vystoupil Ferdinand August Schmidt (1852 - - 1925), německý fyziolog, s publikací Die Liebesübungen nach ihrem Übungswert (Tělesná cvičení podle své hodnoty, 1893), ve které zdůraznil nutnost fyziologické účelnosti cvičení.

Koncem století zesílila militarizace a nacionalismus tělesné výchovy v Německu. Roku 1889 se od DT odtrhl Německý tělocvičný svaz (Deutsche Turnverbund), který uplatňoval ve své činnosti antisemitismus. V 90. letech byli vylučováni z DT sociální demokraté, kteří r. 1893 vytvořili vlastní organizaci, Německý dělnický tělocvičný svaz (ATB, Der Deutscher Arbeiter Turnverbund), který je však od samého počátku pod policejním dohledem. Ještě v 90. letech vznikly dělnické organizace sportovní a turistické. Roku 1908 byly dělnické organizace prohlášeny za politické, aby nemohly sdružovat děti a mládež do 20 let.

Militarizoval se také německý sport a skauting (Pfandfinder - Stopař). Vedoucími německého skautingu mohli být pouze aktivní vojáci z povolání. Vznikla celá řada organizací s výrazně branným charakterem. Od r. 1911 různé mládežnické organizace v Německu pořádaly - i za účasti členů buržoazních tělocvičných a sportovních organizací - tzv. Riesenkriegsspiele (Obří válečné hry), jakési pravidelné válečné manévry mládeže s plnou výzbrojí a výstrojí. Pořádaly se dálkové pochody se zbraní a plnou polní. V tělovýchovných a sportovních časopisech se otevřeně propagovala válka. Roku 1913 nařídil kabinetním výnosem císař Vilém II. zavést do německé armády olympijské sporty a sport vůbec, jako vhodný prostředek pro přípravu mládeže k válce.

Roku 1909 byly Berlínu přiděleny VI. olympijské hry 1916. Příprava VI. olympijských her sloužila Německu jako zástěrka pro vojenskou přípravu mládeže. Ještě v červnu 1914 proběhly v Berlíně tzv. Přípravné olympijské hry za účasti sportovců z Německa, Francie, Anglie a Ruska. VI. olympijské hry se však pro válečné události, které němečtí nacionalisté nadšeně uvítali, neuskutečnily.

Z Německého říšského výboru pro olympijské hry (Deutsche Reichsausschuss für Olympische Spiele, DRAfOS), který vznikl jako trvalý orgán r. 1904, se r. 1917 pro válečné úkoly vytvořil střešový orgán německého sportu a tělovýchovy Německý říšský výbor pro tělesná cvičení (Deutsche Reichsausschuss für die Leibesübungen, DRA), který se brzy dostal pod vliv turnérů.

Po I. světové válce se změnila formy a metody tělesné výchovy. Základem i nadále ovšem zůstával turnérský německý systém, doplněný sportem, hrami a ovlivněný jednak modernizovaným systémem švédským, jednak názory a praxí francouzských fyziologů a tělovýchovných odborníků.

Snahy o určitou modernizaci německého turnérského systému jsou již staršího data. Tento proces prakticky zahájil již Jäger. Významně k tomu přispíval před I. světovou válkou i po ní fyziolog F. A. Schmidt. V Německu propagoval přirozená cvičení také Fritz Eckardt. Na něho navázal Rakušan Adalbert Slama, který v práci Novoněmecký tělocvik

(Neudeutschen Turnen, 1923) vytyčil čtyři cíle tělesné výchovy: zdraví, pevné držení těla, výkon a obsah (tj. i výchovu mravní a rozumovou). Spolupracoval i s Gaulhoferem. Základem jeho pojetí byla přirozená cvičení.

Nejvýznamnějšími reformátory německé tělesné výchovy, ovšem v oblasti školní TV, byli Rakušané Karl Gaulhofer (1885 - 1941) a Margarete Streicherová (1891 - 1961).

V Německu se úspěšně rozvíjely i menší gymnastické systémy ženské i mužské zdravotní tělesné výchovy. Po válce to byl zejména zdravotní systém Hanse Suréna, který byl propagátorem kultu nahého těla. Později byl ovlivněn i rytmickou gymnastikou.

Po porážce r. 1918 byly Německu uloženy obrovské reparace povolena jen stotisícová armáda. Znovu se tělovýchovné, sportovní a skautské organizace v Německu staly organizátory vojenské výchovy mládeže. Nahrazovaly prakticky všeobecnou brannou povinnost. Důležitou součástí činnosti, zejména od r. 1934, se stal tzv. terénní sport (Geländesport).

Střečovou sportovní a tělovýchovnou organizací byl od r. 1917 Německý říšský výbor pro tělesná cvičení (DRA), k r. 1930 řídil 38 tělocvičných a sportovních svazů s více jak 7 milióny členy, jehož důležitou složkou byl Deutsche Turnerschaft. Představitelé DT měli velký vliv na činnost DRA.

DRA v letech výmarské republiky (1918 - 1933) organizovala tzv. Německé bojové hry (Deutsche Kampfspiele, konaly se v r. 1922, 1926, 1930 a 1934), které měly výrazně nacionalistický a militaristický charakter. Měly být výrazem německé jednoty, tělesné síly a zdatnosti německé mládeže. Skládaly se z letní a zimní části. Na programu letních her bylo 20 sportů, čtyři v zimní části.

Kromě těchto slavností pořádal Deutsche Turnerschaft i nadále Turnfesty. Byly uspořádány v r. 1923 v Mnichově, r. 1928 v Kolíně n/R. a r. 1933 ve Stuttgartu. Turnfesty měly výrazně nacionalistický charakter. Turnfest r. 1933 již měl i charakter nacionálně socialistický. Roku 1935 se Deutsche Turnerschaft začlenil jako odbor 1 do nové fašistické organizace Německý říšský svaz pro tělesná cvičení (Deutscher Reichsbund für Leibesübungen, DRL), která vystřídala r. 1934 v roce 1933 zrušený DRA.

Nástup nacistů r. 1933 k moci znamenal rozbití existujících dělnických i buržoazních sportovních, tělovýchovných i mládežnických organizací. Nastalo krvavé pronásledování všech příslušníků demokratických organizací. Nacisté ihned po uchopení moci přikročili k totalizaci života včetně výchovy. Ještě r. 1933 byl Říšským sportovním vůdcem jmenován nacist Hans von Tschammer und Osten, který přikročil k reorganizaci německé tělovýchovy a sportu.

Odborová rekreační tělesná výchova a sport byla organizována v nacistické organizaci Kraft durch Freude (KdF, Radostí k síle), jejímž představitelem se stal i turnér Neuendorff. Mládež byla organizována v nacistických organizacích Hitler Jugend (chlapci) a Bund Deutscher Madel (dívky), přičemž do těchto organizací byla r. 1934 začleněna mládež z bývalých tělovýchovných a sportovních organizací a r. 1936 byl přijat dokonce zákon o Hitler Jugend, podle kterého tam byla začleněna povinně veškerá mládež. Hlavní náplní činnosti, vedle ideové přípravy v duchu nacismu byl sport a tělesná výchova branného charakteru.

Dosavadní sportovní svazy byly rozpuštěny a začleněny do DRL jako odbory. Základem činnosti DRL byly soutěže výrazně branného charakteru, jako dálkové pochody se zbraní, překážkové běhy, střelba, vrh granátem aj. Roku 1934 byl zaveden také sportovní odznak o třech stupních - zlatý, stříbrný a bronzový, který musel plnit každý muž ve věku 18 - 35 let. Jako podmínka pro získání bronzového stupně bylo třeba ukončit sportovně brannou školu a roční školu terénního sportu a splnit limity základních disciplín (běh, skoky, vrhy, hody, střelba, plavání, pochod na 25 km atd.).

Roku 1935 byly vydány rasistické Norimberské zákony, které vyloučily židovské sportovce ze sportovního života. Totalizace a militarizace německé tělovýchovy a sportu dostoupila vrcholu. K další fašizaci tělovýchovy přispělo i úspěšné uspořádání zimních a letních olympijských her r. 1936 v Garmisch - Partenkirchenu a v Berlíně, které umožnilo oklamat váhající a potlačit odpůrce režimu. Olympijské hry v Berlíně posílily nacistický režim ani ne tak zahraničně, jako vnitropoliticky.

Pro zesílení vlivu na mládež byly založeny další vysoké školy, jako např. Říšská akademie pro tělesná cvičení se sídlem v Berlíně. Roku 1936 byl při říšském ministerstvu vnitra zřízen Říšský sportovní úřad, jako státní orgán TV, pod vedením Tschammer und Ostena.

Roku 1937 uspořádal DRL a Říšský sportovní úřad první Nacionálně socialistické bojové hry při sjezdu nacistické strany v Norimberku. Roku 1938 byla ve Vratislavi uspořádána Německá turnéřská a sportovní slavnost, která se stala obrovskou manifestací nacismu a provokací proti ČSR, když po boku Hitlera vystoupil na slavnosti i Konrád Henlein. Koncem roku byl proces přeměn v organizaci německé TVS dovršen přeměnou DRL na Nacionálně socialistický říšský svaz pro tělesná cvičení (Nationalsocialistischen Reichsbund für Leibesübungen, NSRL) s novou krajskou a okresní strukturou podléhající přímo organizačnímu a ideovému vlivu NSDAP.

Vznik II. světové války znamenal ještě výraznější militarizaci tělesné výchovy. Roku 1943 se německá tělovýchova a sport ústy vedoucích představitelů přihlásila k totální válce.

Po porážce v II. světové válce převzaly v Německu vládu čtyři vítězné mocnosti (USA, Velká Británie, Francie a SSSR). Nejbližším cílem jejich politiky v Německu byla denacifikace, demilitarizace, decentralizace a demokratizace německého společenského života. To se týkalo i sféry tělesné kultury. Proto nařídila kontrolní rada čtyř velmocí dne 17.12.1945 zastavit činnost bývalých německých "sportovních, militaristických a paramilitaristických atletických organizací (klubů, spolků, ústavů a jiných organizací)" a nejpozději k 1.1.1946 je rozpustit.

Místo nich byly vybudovány nové sportovní a tělovýchovné organizace tak, aby nebyly v rozporu s politickými zájmy vítězných mocností. Tak již v roce 1945 vznikly v některých místech Německa, jako např. v Hamburku, v Bavorsku nebo v Porýní, zemské sportovní organizace.

Rozpad protifašistické koalice a vypuknutí politiky studené války vedlo roku 1949 ke vzniku dvou samostatných německých států - SRN a NDR. Postupně se formovaly i samostatné sportovní a tělovýchovné organizace. Již roku 1948 vznikl na území sovětské zóny (NDR) Německý sportovní výbor (Deutsche Sportausschuss - DSA), roku 1957 reorganizovaný na Německý tělovýchovný a sportovní svaz (Deutscher Turn - und Sportbund - DTSB). Podobný orgán, Německý sportovní svaz, vznikl roku 1950 v SRN. Zatímco v NDR byla budována jednotná organizace, v SRN byl a je DSB střežovou organizací, která sdružuje organizace zemské, obnovené historické organizace jako např. ATSB (dělnické), DT (turnérstvo) a příslušné sportovní svazy.

Vzájemné politické soupeření se promítlo i do oblasti sportu a vedlo ve svých důsledcích k rozvoji tělovýchovného školství a tělovýchovných věd obou německých států. A byly to právě sportovní úspěchy, které přispěly významnou měrou k mezinárodnímu uznání NDR a to jak v oblasti sportovní (např. k samostatnému zastoupení v MOV a na OH), tak politické, ekonomické apod.

Po odborné stránce se tělovýchova v NDR přiklonila k sovětskému (socialistickému) pojetí tělesné kultury, byť s řadou národních specifik. V SRN byly sice postupně obnoveny některé tradiční organizace (jako např. ATSB a DT), které nadále využívají turnéřský systém, ale jako celek se i zde prosadilo v teorii i praxi moderní pojetí sportu a tělesné výchovy. Roku 1990 zanikla NDR a spolu s ní i DTSB a OV NDR. Východoněmecká tělovýchova a sport byly začleněny do organizačního systému SRN.

Lingův švédský tělovýchovný systém

Zakladatelem švédského systému tělesné výchovy je Pér Henrik Ling (1776 -1839). Při studiu v Dánsku se v Nachtigalově ústavu v Kodani seznámil s tělesnou výchovou prováděnou podle GutsMuthova pojetí. Při šermu a pravidelném cvičení si vyléčil nemocné rameno a to jej přivedlo na myšlenku, že pravidelné a promyšlené cvičení má vliv na tělesný i duševní rozvoj cvičence.

Zamýšlel se nad tělesnými cviky a dospěl k názoru, že tělesnou výchovu je třeba založit na dobré znalosti stavby lidského těla a činnosti jeho orgánů. Proto studoval anatomii a fyziologii člověka. Chtěl vybrat jen ty cviky, jejichž účinek na tělo lze bezpečně zjistit. Zdůrazňoval jednoduchost, harmoničnost a důsledné procvičování celého těla.

Roku 1812 byla ve Švédsku zavedena všeobecná branná povinnost. To vedlo k zvýšení zájmu státu o tělesnou výchovu mládeže a tak získal r. 1813 Ling od následníka trůnu souhlas se založením Královského ústředního tělocvičného ústavu ve Stockholmu. V téže době vydal pojednání "Několik slov o gymnastice", ve kterém zdůraznil, že gymnastika a hry jsou nejlepším prostředkem ke zvýšení zdatnosti školní mládeže a vojáků. Roku 1820 vydal práci "Obecný návod o užitečnosti a nezbytnosti gymnastiky pro vojáky". Později vydal ještě řadu dalších příruček o tělesné výchově v armádě.

Velkou pozornost věnoval správnému držení těla. Chtěl tělesnými cvičeními formovat lidské tělo a činnost jeho orgánů. Prosazoval, aby se v tělocvičné hodině postupně zaměstnaly svalové skupiny a vnitřní orgány. Správně vedený tělocvik má podle něho rozvíjet člověka nejen tělesně, ale i duševně, citově i charakterově.

Cvičil nejen se zdravými, ale i s nemocnými. Ve svém ústavu vychovával vojenské i civilní učitele tělesné výchovy. Rok po jeho smrti vyšlo základní dílo švédské tělesné výchovy "Všeobecné základy gymnastiky", na kterém pracovali spolu s Lingem i jeho žáci, zvláště jeho syn Jan Hjalmar Ling.

Dílo má šest částí:

1. Základy lidského organismu,
2. Základy pedagogické gymnastiky,
3. Základy vojenské gymnastiky,
4. Základy léčebné gymnastiky,
5. Základy estetické gymnastiky a
6. Prostředky a pomůcky gymnastiky.

Ling tedy chápe gymnastiku velmi široce, ale východiska, pojetí a vlastní praxe mají výrazné zdravotní, léčebný charakter. Proto je právem pokládán za tvůrce moderní léčby pohybem, pohybové rehabilitace. Rozeznává cviky aktivní a pasivní, v praxi prováděné koncentricky, tj. kdy se odpor překonává, nebo excentricky, tj. kdy se odpor klade.

Při tvorbě svého systému na základě studia anatomie a fyziologie rozdělil tělo na 11 částí které pak v každé hodině soustavně procvičoval. Každý cvik se snažil zdůvodnit. Náradí a náčiní nepoužíval samoučelně, jak tomu bylo často u německého systému, ale především tehdy, chtěl-li zvýšit účinnost cvičení. Náradí a náčiní má být jednoduché a levné. Zavedl ribstol, boom, lavičky, kladiny, lana, stůl, bednu, žebříky aj. Znal také hry a prostná, při nichž kladl důraz na dechová cvičení.

Prvními kritiky švédského systému byli vlastně již němečtí tělocvikáři a německý fyziolog Du Bois Reymond v období Barrenstreitu (50. léta 19. století), ale jejich postoje byly dány především vypjatým nacionalismem, méně již seriózním studiem, neboť kdyby stejně studovali německý systém, dospěli by v jeho případě k ještě ostřejším výsledkům.

Předním kritikem švédského systému byl francouzský fyziolog Georges Demény, který odmítl uměle vytvářené cviky tělesné i dechové a jejich statické provádění s dlouhými

výdržemi. Proti statické a analýze pohybu postavil dynamické provádění cviků, cviky přirozené a syntézu pohybu.

Ostrým kritikem byl i ruský fyziolog Petr Francevič Lesgaft. Švédský systém kritizoval z podobných pozic jako Demény, i když uznával, že přes velké Lingovy neznalosti (zvláště fyziologie člověka) nakonec přeci jen "vynalezl" mechanický způsob léčby některých vad lidského těla a organismu.

Švédský systém se již ve 30. letech stal hlavním tělovýchovným systémem skandinávských zemí a postupně pronikal i do ško1. Bylo nutné zmírnit přísně racionální charakter cvičení a do systému postupně zařazovat i hry. O to se zasloužil především Lingův syn Jan Hjalmar Ling (1820 - 1886), který se snažil přizpůsobit švédský systém potřebám pedagogické praxe. A v této nové podobě začal švédský systém od 40. let pronikat i do ostatních zemí. Úrodnou půdu našel především ve Švýcarsku, kde Pestalozziho elementární gymnastika byla svým charakterem blízká Lingovu pojetí. Jedním z hlavních propagátorů švédského systému ve Švýcarsku byl i Phokion H. Clias (1782 - 1854), jinak propagující i německý tělovýchovný systém.

Lingův systém se úspěšně šířil i v Anglii, kde se uplatnil nejen jako forma lékařské gymnastiky, ale byl využíván i v anglických školách: Pronikl i do Francie. Koncem 40. let začal významněji pronikat i do Německa, zejména do Pruska.

Tělesná výchova militarizovala i ve Švédsku. Po r. 1839 Ling přenesl z armády vojenský ráz cvičení i do veřejných ústavů a škol. Roku 1863 byly ve Švédsku zavedeny nejméně 3 hodiny týdně "pedagogického" tělocviku a "jednoduché cviky pěchoty, cvičení s ručnicí a šermu bodákem". Na vyšších středních školách se kromě toho cvičila i střelba. Obězník z března 1870 stanovil, že sextáni a septimáni mají cvičit střelbu šest hodin týdně!

Koncem 19. a na počátku 20. století byl švédský systém podroben ostré vědecké kritice. Kolem r. 1900 se začaly do praxe zavádět nové pracovní metody, které postupně odstraňovaly některé nejvíce kritizované prvky, zejména napjaté hrudní záklony a nadbytečná dechová cvičení, která byla nahrazována sportovními prvky a hrami; pohyb při cvičení se rytmizoval.

Kriticky se na systém začali dívat i skandinávští lékaři a tělocvikáři. Modernizaci systému přispěla i postupná demokratizace tělovýchovného hnutí. Zatímco dosavadní ortodoxní švédský systém postihoval prakticky pouze školou povinnou mládež (TV byla zavedena jako povinný předmět do škol r. 1860) a vojíny, kolem r. 1900 se stává tělesná výchova součástí činnosti různých spolků. Velký význam v tomto směru měl vznik Svenska Gymnastikförbundet (Švédský gymnastický svaz) r. 1894 a rychlý rozvoj sportovního hnutí. Od r. 1900 se konaly tzv. Nordické hry, které popularizovaly sporty, zejména zimní, mezi mládeží skandinávských zemí. Mimořádnou roli v tomto směru sehrál především generál Viktor Gustav Balck (1844 - 1928), který také stál při vzniku Svenska Gymnastik-och Idrottföreningarnas Riskförbund (Švédský říšský svaz pro gymnastiku a sport) r. 1903, jenž vznikl sjednocením sportovních organizací a Švédského gymnastického svazu.

Švédský systém do klasické podoby dovedl Jan Hjalmar Ling, který celou soustavu metodicky utřídil podle věkových stupňů a podle pohlaví a pokusil se důsledně uplatňovat pedagogické hledisko. Stanovil i pevné zásady schématu tělocvičné hodiny, které se neustále opakovalo, takže hodina i vlastní cvičení bylo jednotvárné. Převažoval požadavek hygienický bez ohledu na psychický a citový stav cvičence. Požadavek přesného provádění cviku vedl ke kratším nebo delším výdržím podle toho, jak rychle dovedl cvičitel cvičence opravovat. Tak se stalo, že časem forma nabyla důležitosti nad cílem cvičení, převládla formalismus. Současně se výběr cviků a forma cvičení nepřizpůsobovaly pokroku biologických věd, zejména s ohledem na děti a ženy. Nastalo období tzv. švédského dogma, období ortodoxní gymnastiky.

Mezi představitelé ortodoxní švédské gymnastiky patřil i Lars Moritz Torngren (1839 - 1913), přestože se snažil spojovat gymnastiku s hrami a sportem, a tak vlastně zahájil její modernizaci. Ovšem vlastní formalismus ve cvičební hodině nepřekonal. Švédskou

představu a podstatu gymnastiky podal ve spise Učebnice gymnastiky (1905), zejména v úvodních 38 tézích, kde v Lingově duchu zhustil nauku o pohybu a jeho významu pro rozvoj člověka. Jeho učebnice, stejně jako jím pořádané prázdninové kursy pro cizince, šířily švédský systém po světě. Cílem veškeré výchovy podle něho musí být ideál antiky: Zdravý duch ve zdravém těle.

Z hlediska vlastního vedení cvičební hodiny gymnastiky patřil mezi představitele ortodoxní švédštiny i Viktor Gustav Balck, člen MOV, který však tím, že zaváděl do systému sport a hry, mimořádným způsobem přispěl k vlastní modernizaci švédského systému. Má především zásluhy o propagaci švédského systému jak ve Skandinávii, tak zejména mimo ni, neboť pořádal veřejná vystoupení a v letech 1870 - 1905 i zájezdy po celé Evropě se skupinou vybraných švédských gymnastů, tzv. "výpravy Vikingů". Roku 1903 byl také v Praze. Právě poznatky ze zájezdů vedly Balcka k tomu, že začal obsah cvičení rozšiřovat a doplňovat o zábavnější cvičení, o sporty a hry a o užitková cvičení.

Velký význam pro reformu švédského systému měla kritika Jense Petera Lindhardta, profesora fyziologie a teorie tělesných cvičení na univerzitě v Kodani a ředitele Státního tělocvičného ústavu. Ve svých spisech zdůrazňoval, že soustavu analytických cviků musí doplňovat sporty a hry. Žádal, aby tělesná cvičení byla prováděna rytmicky, aby vzbuzovala radostný pocit. Byl to právě on, kdo prokázal, že hrudní napjatý záklon nepodporuje rozšíření hrudníku, ale právě naopak. Zavrhl také uměle vyvolané hluboké dýchání po namáhavém cvičení. Dokázal, že dechovou funkci zlepšuje účinněji přirozený pohyb, zejména běh. Své názory vysvětlil v řadě prací, např. v díle Speciální teorie gymnastiky (Den specielle gymnastiktheorie, 1914). Svými názory působil zvláště v období mezi světovými válkami.

Za jednu z hlavních zakladatelek novošvédského reformovaného systému pokládají někteří historici inspektorku tělesné výchovy na základních školách ve Stockholmu Elin Falkovou (1872 - 1942). Falková se zabývala především ženskou a dětskou tělesnou výchovou. Ve větší míře zaváděla uvolňovací cvičení a přizpůsobovala cvičení mentalitě dětí. Prosazovala radostnost a citovost proti studenému rozumářství ortodoxní švédštiny. Ovlivněna dánským lékařem Frode Sadolinem uplatňovala v tělovýchově děti psychologické prvky.

Za zakladatelku ženské švédské gymnastiky je považována Finka Elli Björksténová (1870 - 1941), která zcela vypustila ze svého systému tvrdé pohyby. Prosazovala rytmický pohyb podložený hudbou. V dvousvazkové Gymnastice pro ženy (Kvinnogymnastik, 1926) podává v jednotě s praxí to, co Lingova škola sice hlásala o oblasti estetické gymnastiky teoreticky, ale v praxi neprováděla.

Názory Björksténové šířila v následujících obdobích hlavně Maja Carlquistová (1884 - 1968), která celý ženský systém přizpůsobila potřebám moderní ženy. Specifické místo v reformačním hnutí švédského systému zaujímá Dánsko, kde se vedle Lindhardta problematikou tělesné výchovy a zdraví zabýval jeho spolupracovník Knud A. Knudsen (1870 - 1940). Knudsen se zaměřil především na výzkum funkcí páteře a správného držení těla u mládeže. Uznával však jednostranně pouze zdravotní stránku tělesné výchovy. Byl horlivým podporovatelem jednoduché (primitivní) gymnastiky nejznámějšího reformátora švédského systému v Dánsku Nielse Bukha (1880 - 1950).

V tomto období začal pracovat i nejdůležitější teoretik a propagátor nového moderního švédského systému Josef Gottfrid Thulin (1875 -1962). Vyšel z Lindhardta. Zavedl pronikavé změny zejména v gymnastice žen a dětí.

Začal působit i tvůrce domácího tělocviku, Dán Jorge Peder Müller (1866 - 1939). Svůj systém však prakticky vytvořil už v letech 1904 - 1912, kdy také vydal své práce: Můj systém pro muže (1904), Můj systém pro ženy (1911) a Můj systém pro děti (1912).

Jeho systém tvořilo 18 vybraných gymnastických cviků, zaměřených hlavně na trup a otužování. Nešlo o vyvíjení silného svalstva, ale o to, aby všechny životní funkce organismu měly hladký a pravidelný průběh. Cvičení má získat lidi pro aktivní výchovu a sport. Byl ostrým kritikem tehdejší školní tělovýchovy a vůbec ortodoxního pojetí

švédského systému, zejména statických výdrží. Tzv. "müllerování" se stalo. pojmem a konkurovalo u vzdělaných žen s "mensendieckováním".

Významnou událostí v dějinách švédského systému bylo uspořádání V. olympijských her 1912 ve Stockholmu. Olympijské hry zrychlily reformační proces, zvláště zařazením veřejných gymnastických vystoupení v rámci olympijských her, na kterých vystoupily skupiny vedené Elli Björksténovou, Niels Bukhem a dalšími již v duchu nového pojetí.

Lze konstatovat, že v prvních dvou desetiletích 20. století snahy o reformu vyvrcholily a dosavadní švédský systém se prací pedagogů, lékařů a teoretiků přeměnil v proslulou severskou tělovýchovnou metodu (s dočasnou převahou dánského trojhvězdi - Knudsen, Lindhardt a Niels Bukh) meziválečného období.

Po I. světové válce pokračovala ve své práci celá řada odborníků, kteří přispěli v předchozím období k modernizaci švédského systému. Byli to především Dánové K. A. Knudsen, J. P. Lindhardt, Finka Björksténová, Švédky Falková, Carlquistová a další. V období mezi dvěma světovými válkami byli však nejvýznamnějšími osobnostmi v severských zemích Dán Niels Bukh (1880 - 1950) a Josef Gottfrid Thulin (1875 1962).

Niels Bukh vytvořil v letech 1915 - 1916 vlastní metodu tzv. primitivní neboli základní gymnastiky (prakticky vyrovnávací gymnastiky), která měla za úkol odstraňovat negativní účinky jednostranné práce na lidský organismus. Roku 1922 vydal svoji nejdůležitější práci Primitiv-gymnastik eller grundgymnastik (do češtiny přeloženo r. 1930 jako Jednoduchá a nutná tělovýchova). Ve svém systému prosazoval výcvik tří pohybových schopností: pohyblivosti, síly a obratnosti. Zavrhl statická cvičení. Požadoval aktivní dynamický pohyb, který má být současně pohybem ekonomickým. Při cvičení využíval principu kompenzace, kdy jedním cvikem ruší únavu cviku předchozího. Prakticky odmítl nářadí. Používal jen žebřiny, lana, boomy a bedny k přeskokům. Zavrhoval také dechová cvičení, neboť se domníval, že rytmická cvičení prospějí správnému dýchání více.

Roku 1920 vybudoval v Olleruppu vlastní tělovýchovný ústav, kde svůj systém uplatnil v praxi. Našel řadu následovníků. V době okupace Dánska se však zkompromitoval kolaborací s fašisty.

Nejvýznamnějším představitelem švédského systému mezi válkami byl Josef Gottfried Thulin, který prakticky dovršil reformu švédského systému. Za základ považoval i nadále Lingovo pojetí, ale pod vlivem Lindhardta přizpůsobil obsah, formy a metody potřebám lidského organismu a mentalitě a zálibám cvičenců. Uplatňoval nejen hlediska fyziologická, ale i pedagogická a psychologická. Odmítl přesné dodržování postojů a poloh při cvičení a nahradil je dynamikou.

Zabýval se především cvičením malých dětí a žen. V tělesné výchově malých dětí uplatnil zejména napodobivá, motivovaná cvičení, která jsou dodnes základem cvičení dětí předškolního věku. O tělesné výchově malých dětí napsal práci Smaabarn-gymnastik (do češtiny přeloženo jako Tělovýchova malých dětí). Jeho hlavním dílem je Učebnice gymnastiky (Lárobok i gymnastik, 1919 - 1921, I1 dílů). Thulin je považován za jednoho z hlavních autorů současného pojetí tělesné výchovy ve skandinávských zemích.

Švédové uspořádali dvakrát tzv. Lingiády, tj. mezinárodní tělovýchovné kongresy Švédského svazu gymnastiky spojené s masovými tělovýchovnými vystoupeními. První Lingiáda se konala na počest 100. výročí úmrtí T. H. Linga v r. 1939, druhá r. 1949. Lingiády byly později nahrazeny Dny švédské gymnastiky, vlastně tělovýchovnými akademii jednotlivých jednot a klubů.

Po druhé světové válce byly v severských zemích rozpracovány pohybové režimy pro jednotlivé skupiny obyvatel a organizovány různé akce rekreačně zaměřené tělovýchovy, ať již rodinné, podnikové nebo komerční.

Příznivci švédského systému se již roku 1923 spojili a založili Mezinárodní federaci švédské gymnastiky. Název však byl kritizován, proto byl r. 1926 změněn na Mezinárodní federaci tělesné výchovy (Fédération Internationale d'Éducation Physique, FIEP) a v této podobě pracuje dodnes. Od samého počátku se v duchu švédského pojetí zaměřila na zdravotní (a dnes hlavně rekreační) formy tělesné výchovy. Je propagátorkou moderních forem tělesných cvičení a řady akcí masového i rodinného charakteru. Roku 1969 přijala na světovém kongresu ve Strasburgu Světový manifest tělesné výchovy, ve kterém vyzvala k vytvoření koncepce sociálně zaměřené tělesné výchovy. Členem FIEP je i naše Asociace sportu pro všechny (ASPV).

Přirozené tělovýchovné směry a rozvoj tělovýchovných věd

Díky Rousseauovi a jeho odkazu je Francie považována za klasickou představitelku přirozených směrů výchovy. I když ve vlastní pedagogické praxi tomu tak, zvláště po Napoleonských školských reformách na počátku 19. století a po politických změnách ve 30. letech, nebylo, skutečností zůstává, že v oblasti tělesné výchovy se tyto přirozené směry stále znovu a znovu prosazovaly, byť byly dočasně zatlačovány do pozadí (zvláště nepochopením ze strany školských a státních úřadů a církve).

Jedním ze zakladatelů přirozeného francouzského pojetí tělesné výchovy, navazující na Rousseauův odkaz a Pestalozziho praxi, byl španělský důstojník Francisco Amoros y Ondeano, markýz de Sotelo (1770 - 1846), původně velitel vojenského tělovýchovného ústavu v Madridu, po porážce Francouzů jako bonapartista musel utéci ze Španělska a v Paříži založil roku 1820 vojenský tělovýchovný ústav. Zavedl lékařskou kontrolu cvičenců a vedl jejich osobní archy. Své pojetí tělesných cvičení budoval na podkladě anatomie a fyziologie. Metodicky aplikoval při výuce Pestalozziho zásady. Spojoval přirozená cvičení se cvičením na náradí a vymýšlel nové konstrukce náradí, např. lešení pro šplh, hrazdy podél celé stěny apod. Vymýšlel a v praxi používal různé výzkumné přístroje. Nejznámější je jeho ergograf (přístroj k měření lidské práce, fyziologické síly a únavy). Napsal vynikající dvousvazkové dílo "Příručka výchovy tělesné, gymnastické a mravní" (Manual d'education physique, gymnastique et moral, 1830). Roku 1837 po politických změnách ve Francii byl jeho ústav uzavřen a tělesná výchova byla vypuzena jak ze škol, tak i z armády a nahrazena bezduchým předvojenským a vojenským výcvikem.

K novému rozvoji přirozeného pojetí tělesné výchovy došlo až v době po roce 1870, po porážce Francie Pruskem. Porážka Francie zvýšila zájem o brannou zdatnost a zdraví francouzské mládeže. Ve Francii se rozpoutal boj o nejlepší tělovýchovnou soustavu a metodu. Lékařské ankety provedené ve Francii totiž ukázaly, že tělesná výchova na francouzských školách je zanedbávána. Francouzští lékaři většinou prosazovali zavádění švédského systému. Pierre de Coubertin se naproti tomu snažil uplatnit sport a hry. V syntéze cizí a domácí tradice dospěli nejvýznamnější francouzští fyziologové až ke kritice existujících systémů a k pokusu o stanovení vědeckých základů tělesné výchovy v oblasti biologických věd.

Otázkami fyziologie pohybu se začal zabývat Jules Etienne Marey (1830 - 1904), který je tvůrcem grafické a chronografické metody (Physiologie du Mouvement, 1890) sledování pohybu. V jeho práci pokračoval Georges Demény (1850 - 1917), který se zaměřil na fyziologii tělesné výchovy. Zatímco zpočátku Demény vítal zavádění švédské gymnastiky, po svých vědeckých výzkumech podrobil švédský systém ostré kritice. V díle "Vědecké základy tělesné výchovy" (Les Bases scientifiques de l'Éducation physique, 1903) se postavil proti tělovýchovné staticce a analýze, proti umělým cvičením. Požadoval, aby tělesná výchova byla založena na pohybu a skladbě pohybů, na dynamice a syntéze práce. Demény se snažil o harmonii, syntézu síly a krásy v tělesné výchově. Žádal, aby základem byla přirozená cvičení.

Význam krásného a užitečného pohybu pro dívky zdůvodnil v díle Výchova a souhra pohybů s podtitulem Tělesná výchova dívky (Éducation et Harmonie de Mouvement. Éducation physique de la jeune Fille, 1911) a pro chlapce v knize Tělesná výchova jinochů (Éducation physique des Adolescents, 1917).

Demény zdůraznil, že pohyb, zejména dívek, má být zaokrouhleně pokračující, úplný, nepřetržitý, vláčný, krouživý, ladný a měkký. Ovlivnil tak významně směr rytmického tělocviku. Současně zdůrazňoval, že jinoch a muž potřebuje ladnost, stejně jako dívka a žena sílu.

Deményho tvůrčí kritika významně přispěla k modernizaci švédského systému a k odstranění tzv. švédského dogma. Na něho navázali i fyziologové ve Švédsku, Německu a Itálii. Jeho učení podpořilo i rozvoj ženských tělovýchovných směrů.

Demény má také zásluhu na prosazení francouzské přirozené metody na Vysoké škole pro tělesnou výchovu v Joinville u Paříže, kde byl od r. 1902 profesorem fyziologie a kde vybudoval první vědecký ústav fyziologie tělesných cvičení. V joinvillské škole se až do r. 1915 uplatňoval švédský systém. Válečné potřeby umožnily Deménymu, aby proti názorům ředitele školy Costeho prosadil přirozenou metodu, která se v praxi osvědčila.

Proti Deménymu vystoupil ve Francii především Philippe Tissie (1852 - 1935), vášnivý obhájce švédského systému. Pozdější výzkumy v oblasti fyziologie tělesných cvičení však většinu Deményho závěrů potvrdily.

Vedle Deményho přispěl k rozvoji fyziologie tělesné výchovy především Fernand Lagrange (1846 - 1909), autor první učebnice fyziologie tělesných cvičení (1888), také příznivec švédského systému. V duchu Deményho rozvíjel fyziologii tělesné výchovy Maurice Boigey (1877 - 1969), který se po smrti Deményho stal profesorem fyziologie na škole v Joinville.

Německý turnérský systém ostře kritizoval profesor fyziologie v Turinu Angelo Mosso (1846 - 1910), též Mareyův žák. Zejména jeho spis Tělesná výchova mládeže (který vyšel také česky r.1901) vzbudil velkou nevoli mezi stoupenci nářadového tělocviku.

Deményho učení současně ovlivnilo i George Héberta (1875 - 1957), skutečného zakladatele francouzské přirozené metody.

Problematicke tělesné výchovy se začal Hébert aktivně věnovat r. 1903. Roku 1905 byl již pověřen vedením námořní tělovýchovné školy v Lorientu. Pod vlivem vlastních zkušeností a studií prací Deményho dospěl Hébert k názoru, že je třeba překonat dosavadní tělovýchovné systémy. Zavrhl umělé cviky, prosazoval ve své práci především přirozená cvičení. Razil pojem utilitární (užitkové) gymnastiky. Proto doporučoval jen užitečné a pro život nepostradatelné cviky: běh, skok, šplh, zvedání, házení, úpoly a plavání.

Své první dílo Rozumná tělesná výchova (L'Éducation Physique raisonnée) s předmluvou G. Deményho vydal G. Hébert až r. 1907. Zde však již zformuloval v zásadě všechny své názory. Roku 1913 se stal ředitelem atletické koleje v Remeši, kde dosáhl velkých úspěchů. V tomto období těsně spolupracoval s G. Deménym.

Hébertova cvičební hodina je neustálý pohyb a vyhovuje psychice cvičenců. Hodina má podle něho být reprodukcí životních pohybových potřeb člověka. Umělé nářadí nahrazoval nářadím, které mělo být co nejpodobnější přírodním překážkám. Cvičil ve vlnách, tj. žáci cvičili v řadách, každý v libovolném rytmu a podle svých možností. Řada, která odcvičila na překážce, pochodovala nebo cvičila lehčí cviky, než přišla znovu na řadu.

Cvičence dělil podle věku a výkonnosti do skupin s různou obtížností a délkou cvičební hodiny. Hodina se pohybovala podle vypětosti od 20 do 60 minut.

V roce 1911 vydal práci Zákoník síly (Le Code de la Force), ve které rozvedl své tehdejší názory. Připojil i tabulky (testy), které měly sloužit k měření výkonnosti cvičenců a účinnosti cvičení. Zavedl lékařskou kontrolu a osobní archy cvičenců.

Po válce pokračoval ve své práci jak v oblasti teoretické, tak praktické. Velkou pozornost věnoval tělesné výchově žen. Roku 1919 založil dívčí tělovýchovnou školu, tzv. Palestru, kde podle své metody vychovával dívky ve věku 13 - 21 let. Vedle přirozených cvičení byly na programu i sportovní hry, plavání, jachting, práce na zahradě, vaření a úklid. Součástí byly i turistické výlety. Na základě studia fyziologických vlastností ženského těla napsal spis Tělesná výchova žen - svaly a tělesná krása (L'Éducation physique feminine - Muscles et beauté plastique, 1919), ve kterém zformuloval své názory na zákony krásy ženského těla a možnosti jejich formování. Svě teoretické názory pak uplatňoval v praxi Palestry.

Na rozvoj sportu a zejména na jeho některé negativní jevy reagoval Hébert ve svém spise *Sport proti tělesné výchově* (*Le sport contra l'éducation physique*, 1925). Neodmítal sport jako takový, ale odmítal přílišnou specializaci, jednostrannost a vrcholové soutěže jako např. olympijské hry.

Ve 30. letech začal vydávat své základní dílo *Tělesná výchova k mužnosti a mravnosti přirozenou metodou* (*L'éducation physique virile et morale par la méthode naturelle*, 5 dílů, 1936 - 1957), ve kterém shrnul své názory a zásady. Rozlišoval 3 skupiny tělesných cvičení:

- hlavní skupina obsahuje nejjednodušší prostředky životně nejdůležitější a nejpůsobivější: chůze, skoky, běh, plavání, šplh, zvedání, nošení, házení, vrhání a úpoly;
- přípravnou skupinu tvoří cviky s místními účinky na různé části těla: prostná, cvičení ve visu a podporu, cvičení rovnováhy a cviky dýchací;
- doplňkovou skupinu tvoří různé hry, sporty, rukodělné práce.

Cílem tělesné výchovy je výchova k mužnosti v přírodě a přirozenými prostředky. Proto odmítá umělé nářadí i všechny umělé cviky.

Hébertova metoda je dodnes základem francouzské školní i vojenské tělesné výchovy. Vedle Héberta měla velký význam především Joinvillská škola, která od r. 1915 uplatňovala Deményho a Hébertovy názory a metody. Po světové válce chtěli představitelé této školy přetvořit francouzskou přirozenou metodu ve skutečný systém a sjednotit francouzskou tělovýchovu i organizačně. Joinvillská škola vypracovala Návrh na všeobecnou úpravu tělesné výchovy (*Project de reglement général de l'éducation physique*, 1920), který měl ve světě značný ohlas. Škola v Joinville le Pont byla skutečným vědeckým ústavem vybaveným na tehdejší dobu moderní technikou, která umožňovala kvalitní výzkum. Zásluhy o rozvoj především biologických věd v Joinville měl zejména Maurice Boigey (1877 - 1969), autor řady významných spisů, ve kterých se zabýval jednak fyziologií tělesných cvičení (např. *Physiologie générale de l'éducation physique*, 1933), otázkami psychologie a výchovy (např. *Psychologie de la culture physique et des sports*, 1927), léčebnými účinky tělesných cvičení apod.

Přestože koncem roku 1920 se Hébertova přirozená metoda stala prakticky obsahem francouzské školní tělesné výchovy, měl na tom samotný Hébert malou zásluhu. Do škol se jeho metoda dostala díky joinvillské škole a díky činnosti Hébertova spolupracovníka George Racina (1865 - 1939), který metodu z hlediska pedagogického prohloubil a upravil pro jednotlivé věkové kategorie. Prosazoval, aby tělesná výchova byla radostná, živá a odpovídala psychice dítěte. Kladl velký důraz na správné dýchání, prosazoval syntézu pohybu a individuální rytmus. Své názory na školní tělesnou výchovu zpracoval s dalšími autory v publikaci *Moderní tělesná výchova ve škole* (*L'Éducation Physique moderne á l'École*, 1937). Pro děti požadoval hodinu tělesné výchovy denně.

Důležité místo v rozvoji tělovýchovných věd a při prosazování přirozené tělovýchovy do praxe má Petr Francevič Lesgaft (1837 - 1909), který podrobil ostré kritice tehdejší tělovýchovné systémy. Jeho nejvýznamnější tělovýchovnou prací je dvousvazkové dílo "*Rukověť tělesného vzdělání dětí školního věku*" (*Rukovodstvo po fyzičeskom obrazovaniju detej školnogo vozrasta*, I. díl 1898, II. díl 1901), jež obsahuje kritiku různých tělovýchovných škol a systémů, které poznal na studijní cestě Evropou roku 1875 a 1876. Především kritizoval využívání Jahnova systému na školách, jako systému nevědeckého, který přetěžováním horních končetin na úkor dolních, nepřispívá k harmonickému rozvoji těla a deformuje kostru. Spiessovu soustavu hodnotil jako nesystematickou a prohlásil, že její cviky nejsou ani anatomicky ani fyziologicky zdůvodněné. Také švédský systém hodnotil jako nesprávný, neboť nelze anatomický popis mrtvého těla aplikovat na živoucí organismus, který kromě toho je nejen v klidu, ale i v pohybu. Proti tělocvičným systémům staví sporty a hry.

Lesgaft se pokusil o položení základů tělovýchovných věd. Opíral se nejen o praxi, ale i o vlastní výzkum. Rukověť obsahuje vlastní Lesgaftovu soustavu tělesných cvičení pro mládež od 7 do 18 let. Lesgaft požadoval, aby výchova byla harmonická a uvědomělá.

Žádal, aby žák věděl proč cvičí. Měl by cvičit jednu hodinu denně a dvakrát za rok by se měl podrobit lékařské kontrole. Lesgaft prosazoval přirozená tělesná cvičení, zvláště hry. Odmítal však náradí i závodní činnost.

Lesgaft pracoval nejen teoreticky, ale snažil se současně uvést své názory do praxe. Velkou pozornost věnoval organizační práci a výchově kvalifikovaných tělovýchovných pracovníků, s jejichž pomocí uplatňoval svou teorii ve vojenské, školní i spolkové praxi. V letech 1877 - 1882 vedl dvouleté Učební tělocvičné kursy při 2. vojenském gymnáziu v Petrohradě. Od r. 1896 až do své smrti organizoval Kursy pro vychovatelky a vedoucí tělesného vzdělávání.

Velký význam pro rozvoj tělesné kultury měly vysoké tělovýchovné školy a vědecké instituce, kde se jednak připravovaly tělovýchovné kádry pro školní, vojenskou a spolkovou tělesnou výchovu, jednak byly centry vědeckých výzkumů a studia.

První tělovýchovné školy vznikaly již v 19. století, ale jen postupně získávaly vysokoškolskou úroveň. Jejich hlavní rozvoj však nastal v meziválečném období, kdy se v evropských zemích zformovala základní struktura vysokého tělovýchovného školství.

Již v r. 1918 vznikla Ústřední vojenská škola tělesné výchovy v Římě (Scuola Centrale Militare di Educazione Fisica), která po nástupu Mussoliniho k moci fašizovala. V Německu byla založena r. 1920 Německá vysoká škola tělesných cvičení v Berlíně (Deutsche Hochschule für Leibesübungen) jako zařízení Německého říšského výboru pro tělesná cvičení. Teprve v r. 1931 byla státní školou. V období nacismu připravovala kádry v duchu nacistické ideologie. Kádry pro střední školství připravovaly zemské školy v Mnichově, Karlsruhe, Drážďanech a Stuttgartu. Vysokou úroveň měla i Pruská vysoká škola pro tělesná cvičení ve Špandavě.

Roku 1921 byla založena Ústřední vojenská škola gymnastiky a sportu v Poznani (Centralna Wojskowa Szkoła Gymnastiki i Sportu) a r. 1929 civilní Státní institut tělesné výchovy (Państwowy Instytut Wychowania fizycznego) ve Varšavě - Bielanech, od r. 1938 Akademia Wychowania Fizycznego. Vysoká škola tělesné výchovy v Maďarsku vznikla r. 1925. Ve Francii se vojenská škola v Joinville (založená r. 1852) přeměnila na Vysokou školu tělesné výchovy (École Normale d'Éducation Physique), která vychovávala kádry pro školy i armádu. Většina vysokých škol vznikla již v průběhu 20. let. Československo v této oblasti zaostalo.

Vznikly i první výzkumné ústavy a vědecké instituce. Ústavy vznikaly především při vysokých školách. Roku 1928 založil Pierre de Coubertin Mezinárodní kancelář pro sportovní pedagogiku (Bureau International de Pédagogie Sportive), která měla řešit pedagogické otázky sportu. Uspořádala řadu mezinárodních akcí. Aktivně pracovala především za života Pierre de Coubertina.

Po válce v 50. letech činnost ukončila. Roku 1938 se pokusili nacisté založit Mezinárodní olympijský institut v Berlíně jako mezinárodní vědecké centrum, aby tak podpořili své snahy o hegemonii nad olympijským hnutím. Institut sice činnost zahájil, ale neměl většího významu a za války zanikl. V jednotlivých zemích vznikaly také první muzea tělesné výchovy (např. 1925 v Berlíně).

Rozvoj vědy a vysokých škol se děl prakticky bezkonceptně. Záviselo to na potřebách státu (většinou to byly zájmy vojenské) a na zájmu jednotlivých vědců o tělovýchovnou problematiku. Soustavná a koncepční vědecká práce teprve začínala.

Mezi přirozené tělovýchovné směry je možno zařadit nejen anglický systém sportů a her (tedy sportovní hnutí jako celek), ale také sovětský systém a řadu dalších "menších" směrů a metod jako např. novorakouskou školu K. Gaulhofer a M. Streicherové, Smotlachovu biologickou metodu apod.

Nakonec se k tomuto vývoji v různé míře připojily po II. světové válce i "historické" tělovýchovné směry.

Dnešní pojetí tělesné kultury je výsledkem složitého vzájemného ovlivňování, vědeckého výzkumu, úspěchů i slepých cest. Každý systém a směr, a každá skutečná osobnost zanechaly svoji stopu na cestě k dnešnímu pojetí tělesné kultury.

Vznik a vývoj moderního sportu a olympijského hnutí

Koncem 18. a na počátku 19. století se v prostředí anglických středních a vysokých škol postupně formoval moderní sport. Bylo to právě školské prostředí, které přetvářelo do nové podoby dědictví lidových her a zábav a šlechtických tělesných cvičení. Zde se formoval tzv. gentlemanský sport, jenž je základem amatérského sportu. Profesionální sport měl své kořeny v tzv. patronátním sportu, který vznikl již v průběhu 17. a 18. století, kdy si šlechtici začali najímat a vydržovat zápasníky, běžce, jockeje, boxery a veslaře, které platili za výkon a pro které organizovali soutěže, při nichž pak aristokratická společnost sázela na vítěze. Později, po vzniku amatérského sportu, zůstal tento rozdíl v přístupu ke cvičením, hrám a soutěžím zachován, stal se patřením, které mělo zabránit účasti profesionálů (zde prostých lidí, manuálně pracujících) v soutěži s amatéry, protože dosahovali, alespoň v prvních dobách, vyšší úrovně než šlechtičtí amatéři. Prakticky až do vzniku moderních olympijských her zůstal hlavním měřítkem pro rozlišení amatéra od profesionála původ a vztah k manuální práci (amatérem je každý sportovec, "který není řemeslník, dělník ani jinak manuálně pracující člověk"). Zpočátku tedy nebyl měřítkem přímý příjem peněz, ať za výkon, za sázku .apod. Vzhledem k postupné demokratizaci sportu v průběhu 19. století, kdy se začali na sportu za nových podmínek stále více podílet dělníci, nebylo možné udržet původní pojetí amatérismu.

Dosavadní definice amatéra přestala vyhovovat a stala se brzdou dalšího rozvoje sportu. Začal postupně vítězit nový přístup - měřítkem se stal příjem peněz za sportovní výkon. Definitivně o vítězství nového pojetí rozhodl I. olympijský kongres roku 1894, který mimo jiné přijal i novou definici amatérismu. Nová definice, i když si ještě zachovala některá aristokratická omezení (učitel TV a trenér zůstávali profesionály, soutěž neměla být otevřena pro "každého příchozího" a neuznávala se náhrada ušlé mzdy), znamenala první průlom do aristokratického, nedemokratického pojetí sportu a amatérismu.

V anglickém školním prostředí vznikala také nová sportovní filozofie, nejlépe charakterizovaná myšlenkou fair play, tj. myšlenkou stejných podmínek pro všechny zúčastněné sportovce, myšlenkou čisté, čestné hry. Zde také vznikaly základy moderní sportovní terminologie zejména těch sportů, jejichž kořeny byly v Anglii nebo alespoň prošly anglickým prostředím. Odtud se pak šířily po světě.

Základní organizační jednotkou se stal klub. Zpočátku byl uzavřeným spolkem, přístupným jen určité společenské skupině. Později - hlavně ve druhé polovině 19. století - začaly vznikat i kluby veřejné, přístupné prakticky každému, kdo splňoval podmínky amatéra (nebo profesionála u profesionálního klubu), zaplatil příspěvky, účastnil se aktivně života klubu a dodržoval jeho stanovy. První kluby - ještě aristokraticky uzavřené - vznikaly již v 18. století. Mezi nejstarší patří např. Jockey Club z r. 1750, Golf Club z r. 1754 a Marylebone Cricket Club z r. 1788. Rozhodující význam však měl až vznik středoškolských a vysokoškolských klubů na elitních středních a vysokých školách v Rugby, Cambridgi, Etonu, Harrowu, Oxfordu a jinde, kde členy byli studenti a učitelé školy bez ohledu na sociální původ.

Ve 30. letech 19. století vynikala zvláště public school (internátní soukromá škola) v Rugby, kde působil vynikající pedagog Thomas Arnold (1795 - 1842), který studentům umožnil sportovat v době volného času a snažil se jim pro sportování vytvářet vhodné podmínky tak, aby si oni sami sport organizovali a učili se demokratickému řízení sportovní společnosti školy. Současně s tím bojoval proti šikanování mladších staršími, slabších silnějšími, protože školní sportovní klub byl budován na demokratických zásadách a myšlence fair play.

Jeho zásluhy o sportovní výchovu mládeže vysoce ocenil Pierre de Coubertin, který jeho dílo a sportovní výchovu považoval za základ rozvoje anglické buržoazní společnosti.

Na anglických školách studenti pěstovali zpočátku hlavně kriket a veslování, později box a lehkou atletiku. Zvláštní místo zaujímal fotbal, zpočátku zatracovaný, později hlavně

díky Arnoldovi vysoce hodnocený pro své výchovné možnosti při vytváření studentského kolektivu.

Od 30. let se sport stal již podstatnou a neoddělitelnou složkou školní výchovy v Anglii. Stal se nezbytnou součástí života studentů a absolventů škol, kteří, když vystudovali a odešli do života, si začali zakládat sportovní kluby nového typu, přístupné širší veřejnosti. Jejich počet rychle rostl. Bylo třeba začít organizovat sport na vyšší úrovni. Proto začaly vznikat první národní sportovní svazy. S jejich vznikem se začaly rozvíjet - rychleji než dosud - i mezinárodní styky. Sport svou soutěživostí plně odpovídal potřebám a charakteru moderní kapitalistické společnosti. Prvním národním sportovním svazem byl Football Association, který vznikl r. 1863, roku 1866 vznikla Amateur Athletic Association, roku 1869 Swimming Association. Podobné organizace začaly o něco později vznikat i v USA, ve Francii, Německu a jinde. Spolu s národními svazy vznikala i jednotná pravidla jednotlivých sportů a disciplín.

V 50. a 60. letech 19. století se začíná sport postupně internacionalizovat. Z anglické kolébky se šířila sportovní ideologie, sportovní terminologie a systém organizace i do jiných zemí Evropy a Severní Ameriky, později i na další kontinenty. Vedle klasických anglických sportů se začaly využívat i tradiční lidové hry a zábavy těchto zemí, a někdy i utilitární dovednosti (jako např. bruslení a lyžování), které se postupně pod anglickým vlivem přeměňovaly v nová sportovní odvětví.

První soutěže skutečně mezinárodního charakteru začaly vznikat již v průběhu 70. let (např. od r. 1877 se pravidelně pořádá tenisové mistrovství ve Wimbledonu). Počet soutěží vzrostl zejména koncem 80. a na počátku 90. let. Organizátory byly nejen kluby, ale často i jednotlivci, kteří v podobných akcích viděli lehký zdroj příjmů. Spory a skandály, které mnohé soutěže provázely, přesvědčily brzy kluby a národní svazy, že je třeba vytvořit mezinárodně platná pravidla a mezinárodní orgány sportu.

Koncem 19. století v důsledku ekonomického sjednocování světa dozrávaly i podmínky pro postupné zmezinárodnění sportovního hnutí. Průkopníci moderního sportu začali usilovat o založení mezinárodních federací jednotlivých sportů a mistrovství světa, příp. Evropy. Výsledkem jejich snah byl vznik prvních mezinárodních sportovních federací (roku 1881 Evropská federace gymnastiky - od r. 1920 Mezinárodní federace gymnastiky - FIG; roku 1892 Mezinárodní federace veslování - FISA a Mezinárodní bruslařská unie - ISU) a hlavně roku 1894 Mezinárodního olympijského výboru a roku 1896 vznik moderních olympijských her.

Obnovení olympijských her, založení Mezinárodního výboru na konci 19. století a rozvoj olympijského hnutí napomohly k internacionalizaci sportu, urychlily vznik mezinárodních sportovních federací, vedly ke vzniku mezinárodně platných sportovních pravidel a řádů, k vypracování moderních tréninkových metod, ke vzniku věkových a váhových kategorií a tím i k růstu sportovní výkonnosti. Současně daly podnět k budování všesportovních areálů, důležitých center kulturního a společenského života. A co je nejdůležitější - díky svému zakladateli - francouzskému pedagogovi Pierre de Coubertinovi (1863 - 1937) se olympijské hry a olympijské hnutí staly symbolem a nositelem myšlenky míru a přátelství mezi národy.

Moderní olympijské hry nejsou spjaty s myšlenkou olympijského míru jen moderní aplikací antické tradice, tzv. ekecheirie, kterou vyhlášovali organizátoři antických olympijských her, aby umožnili závodníkům a ostatním účastníkům cestu do Olympie, ale zejména uplatněním hluboce humanistických názorů Pierre de Coubertina, pro kterého byly olympijské hry součástí jeho úsilí o reformu výchovy mladé generace a jedním z prostředků pro masový rozvoj sportu, pro všestrannou a harmonickou výchovu člověka.

A právě zde Coubertin vědomě navazuje na další významný antický podnět, na ideál řecké výchovy - kalokagathii (z řeckého kalos - krásný a agathos - dobrý, ušlechtilý), ideál tělesně a duševně kultivované osobnosti.

Antické olympijské hry byly vzorem, ale nebyly dogmatem. Coubertin si byl příliš dobře vědom toho, že obnovené olympijské hry musí plnit potřeby současnosti. Převzal vše, co

bylo únosné - čtyřletý cyklus, název a zejména myšlenku míru a harmonické výchovy. Vše ostatní nahradil novým obsahem i formou. Na program her zařadil moderní sporty, včetně návrhu na moderní pětiboj, prosadil střídání místa olympijských her jako důležitého prostředku šíření olympijské myšlenky a zejména obnovil olympijské hry jako mezinárodní slavnost "nastupujícího mládí". Všechny dosavadní pokusy o obnovu olympijských her - a bylo jich v dějinách mnoho - skončily neúspěchem právě proto, že byly obnovovány jen jako národní akce se starým obsahem, takže se většinou změnilly v jakési divadlo, které neplnilo potřebnou společenskou funkci, bylo nepotřebné a po kratším nebo delším čase zaniklo.

V duchu svého pedagogického pojetí vytvářel postupně Coubertin i olympijský ceremoniál, zahajovací a závěrečný obřad (včetně obřadu předávání cen vítězům), který považoval za akt "čistě pedagogického charakteru nejvyšší kvality, za filozofickou lekci dalekosáhlého významu", a který se stal vzorem i pro podobné ceremoniály sportovního i politického charakteru. Coubertin stanovil jak principy přehlídky národů (kdy v čele průvodu vždy pochodují sportovci Řecka jako zakladatelé olympijské myšlenky a v závěru pořadatelé her), tak i zahajovací formulí, kterou má vyslovit hlava příslušného státu, kde se hry konají, text přísahy sportovců, vztyčení vlajky, hraní hymen, fanfáry, salvy, vypouštění holubů. Vztyčení vlajky a hraní hymny při rozdělení cen považoval za mimořádně důležitý výchovný moment v životě sportovce. Coubertin je autorem i olympijského symbolu (a vlajky) - pěti vzájemně propojených kruhů, které vyjadřují jednotu všech pěti kontinentů a současně všechny barvy kruhů (plus bílá barva podkladu) byly tehdy základem všech existujících národních vlajek. Některé části olympijského ceremoniálu byly připojeny později, většinou se souhlasem Coubertina, ale navrhovateli byli jiní (zapálení olympijského ohně, olympijská štafeta).

Není sporu, že olympijské hry a jejich mimořádně působivý ceremoniál přispěly ke zvýšení prestiže sportu a sportovního výkonu, k tomu, že se postupně měnil pohled a názor na tělesná cvičení. Coubertin si byl současně vědom dialektického vztahu mezi "vrcholovým" sportem a masovou tělovýchovou. Snad nejlépe to vyjádřil, když napsal: "Aby se sto lidí mohlo oddávat fyzické kultuře, musí padesát lidí provozovat sport. Aby padesát lidí provozovalo sport, musí se jich dvacet specializovat. A aby se dvacet lidí specializovalo, musí jich být alespoň pět, kteří dokáží podat obdivuhodné výkony". Z masové základny roste špička, vynikající sportovec svým vzorem napomáhá růstu zájmu o sport mezi mládeží.

Coubertin však nezůstal jen u tohoto a podobných konstatování. Současně s budováním olympijských her usiloval i o rozvoj masové tělesné výchovy. Od roku 1906 propagoval tzv. lidový sport a organizoval jakýsi lidový odznak zdatnosti pro zájemce ve Francii, jehož součástí byla především užitková cvičení, podle Coubertina nezbytně nutná pro život jako běhy, skoky, hody, šplh, jízda na kole, plavání, veslování, jízda na koni apod. I když v následujících letech tyto jeho snahy ustoupily poněkud do pozadí, nikdy tuto myšlenku neopustil. Plně se k ní vrátil ve 20. letech, v době, kdy uvažoval o odchodu z funkce předsedy Mezinárodního olympijského výboru. V té době se zabýval myšlenkou další reformy pedagogiky, ve snaze vytvořit tzv. dělnické univerzity jako instituce, jež by daly dělnické třídě co možná nejúplnější vzdělání, a otázkami výchovy sportem širokých vrstev obyvatelstva bez ohledu na sociální postavení. Heslem se stalo "sport pro každého", neboť podle něho není sport "projevem přepychu a zahálky, ale nutností, jež je vyvolána potřebou harmonie mezi prací mozku a fyzickým pohybem. A současně je sport i pramenem vnitřního zdokonalení se, nepodmíněného tím kterým zaměstnáním. Platí to stejnou měrou pro všechny. Nedostatek sportovní činnosti nelze nijak nahradit".

"A proto je nutné žádat", pokračuje Coubertin, "aby každý jednotlivec nalézal v místním sousedství takový druh tělesné činnosti, jaký si přeje. Nestačí, aby se slavily každé čtyři roky s elitou okázale olympijské hry. Je důležitější, aby ve skromnosti a rovnoměrnosti každodenního života každý bez rozdílu užíval blahodárností olympijské kultury". Aby organizačně zajistil masový sport, vystupuje s návrhem na obnovu tzv. antických gymnázií, ústavů, které by zřizovaly, udržovaly a financovaly stát, město, případně továrny. Měly by být budovány v každém městě a každý občan by měl právo tam cvičit, a to pokud možno zdarma. Roku 1926 vyhlásil právo na sport za základní lidské právo.

Pierre de Coubertin vystoupil s návrhem na obnovení olympijských her poprvé veřejně 25. listopadu 1892 na jubilejním zasedání Unie francouzských společností atletických sportů v amfiteátru pařížské Sorbonny. Jeho návrh však zapadl bez ohlasu. Coubertin se však své myšlenky nevzdal a využil zájmu tehdejších sportovních kruhů o řešení amatérské otázky a prosadil svolání mezinárodního kongresu pro studium a propagaci amatérských zásad. Amatérská otázka mu sloužila pouze jako záminka ke svolání kongresu, neboť amatérismem se zabýval jen potud, pokud to bylo skutečně nezbytné vzhledem k tlaku sportovců a sportovních organizací. Z jeho iniciativy se sešel v Paříži na Sorbonně ve dnech 16. - 25. června 1894 mezinárodní kongres již pod názvem Kongres pro obnovení olympijských her, který 20. 6. odhlasoval obnovení olympijských her a 23. června i složení řídicího orgánu Mezinárodního olympijského výboru. Kongresu se zúčastnilo 79 delegátů ze 49 sportovních svazů a klubů zastupujících 12 zemí. Jednání probíhalo ve dvou komisích, amatérské a olympijské. Češi na kongresu zastoupeni nebyli, pouze vyslovili s jednáním kongresu souhlas (AC Sparta, ČOS a dr. Guth).

Kongres stanovil hlavní zásady olympijských her, které platí prakticky dodnes. Olympijské hry se konají vždy po 4 letech, všichni sportovci jsou si rovni, sportovní soutěže na olympijských hrách musí mít novodobý moderní charakter a mohou se jich účastnit jen amatéři. Olympijské hry jsou mezinárodní a konají se pokaždé v jiném městě světa. Současně bylo stanoveno, které sporty mají být na programu obnovených olympijských her. První obnovené olympijské hry byly přiznány pro rok 1896 Athénám.

Prvním předsedou MOV se stal řecký spisovatel a tělovýchovný funkcionář Demétrios Bikélas (1835 - 1908), generálním tajemníkem Pierre de Coubertin. Členem se stal i Čech PhDr. Jiří Guth (1861 - 1943, od roku 1920 přijal ke svému jménu pseudonym a začal se psát Jiří Stanislav Guth-Jarkovský). Z iniciativy Coubertina přijal MOV pro svou činnost zásady a metody, které odpovídaly podmínkám, kdy sportovní hnutí nebylo rozvinuto, mezinárodní sportovní federace až na výjimky neexistovaly a vznikajícímu olympionismu byly kladeny z různých stran překážky. Proto byla přijata zásada samovolitelnosti členů MOV (tj. své členy si MOV vybírá sám) a zásada, že člen je delegátem MOV v příslušné zemi a nikoliv zástupcem dané země v MOV.

Významnou osobností období 1894 - 1918 byl především Pierre de Coubertin, který nejdříve jako generální tajemník (1894 - 1896) a později jako předseda MOV (1896 - 1925) řídil veškerou činnost MOV a podílel se hlavní měrou na postupné tvorbě základních článků olympijské charty. Charakteristickými rysy této etapy vývoje olympijského hnutí je naprostá převaha MOV nad národními olympijskými výbory a nad mezinárodními federacemi a řešení konfliktu mezi státním a národnostním principem účasti na olympijských hrách a MOV (zejména účasti Finska a Čech, které byly součástí velkých státních celků - carského Ruska a Rakouska-Uherska). Je to období hledání nejvhodnějších organizačních forem, období konstituování novodobé olympijské myšlenky a olympijské charty.

Pierre de Coubertin se snažil, aby se MOV stal centrem mezinárodního sportu, aktivním činitelem a podněcovatelem rozvoje celé tělesné výchovy. Nejvyšším orgánem olympijského hnutí byly olympijské kongresy, které byly vcelku pravidelně svolávány a které řešily nejen technické otázky olympijských her, ale vůbec všechny problémy celého světového sportu a olympijského hnutí: otázku pravidel, sportovní pedagogiky a psychologie, tělovýchovného lékařství i dějin tělesné výchovy a sportu.

I. olympijské hry se konaly s velkým úspěchem roku 1896 v Athénách na obnoveném antickém stadiónu. II. olympijské hry v Paříži 1900 se stejně jako III. olympijské hry 1904 v St. Louis staly součástí světové výstavy. V tomto prostředí jejich význam i ohlas poklesl. Konaly se v dlouhém časovém období, na nevyhovujících sportovištích a bez kvalitní organizace. Roku 1906 se uskutečnily tzv. Athénské mezihry, které svým uspořádáním prokázaly, že olympijské hry lze uspořádat kvalitně. Již IV. olympijské hry v Londýně roku 1908, přestože se konaly ještě v rámci britsko-francouzské imperiální výstavy, byly náznakem k lepšímu. Stále se však ještě hledal program. Poprvé se uskutečnily v rámci olympijských her soutěže v zimním sportu - v krasobruslení. V. olympijské hry ve Stockholmu r. 1912 již měly vynikající organizaci a staly se pro další

organizátory vzorem. Také program her se v podstatě stabilizoval. Součástí programu byly i umělecké soutěže.

Účast žen na olympijských hrách byla v tomto období víceméně sporadická. Poprvé se zúčastnily II. OH 1900 (golf a tenis) a pak všech ostatních - III. OH 1904 (lukostřelba), IV. OH 1908 (krasobruslení, tenis) a V. OH 1912 (tenis a plavání).

Pokus o vytvoření skutečné Olympijské charty se uskutečnil na VI. olympijském kongresu 1914 v Paříži. Jako celek se však tato charta nezachovala. Její základní body byly zveřejněny až roku 1919.

Vývoj společnosti postupně vytvářel objektivní předpoklady pro rozvoj olympijského hnutí i pro vznik dalších mezinárodních organizací, zejména olympijských sportů. Tak roku 1904 vznikla FIFA (Fédération Internationale de Football Association), 1912 IAAF (International Amateur Athletic Association) a jiné.

Vypuknutí I. světové války přerušilo v Evropě rozvoj tělesné výchovy a sportu. V mnohých zemích byly využívány jednostranně ke zvyšování brannosti, militarizovaly. Zatím však nastal rozmach sportovního života v Jižní Americe a v Asii, kde v těchto letech získalo na významu i olympijské hnutí. Ovšem sportovní a tělovýchovný život se nezastavil ani na evropském kontinentě. Byly však přerušeny především mezinárodní styky. K jejich znovunavázání došlo ihned po skončení světové války. V roce 1919 se sešel po pěti letech opět Mezinárodní olympijský výbor, aby rozhodl o místě konání VII. olympijských her. Pořádáním her byly pověřeny Antverpy. V témže roce se v Paříži uskutečnily hry spojeneckých armád, tzv. Pershingova olympiáda. Do Evropy nebývalou měrou začaly pronikat YMCA (Young Men's Christian Association; založená r. 1855) a YWCA (Young Women's Christian Association, založená r. 1894), které současně přinášely i nové sporty (odběhávací, košíková) a seznamovaly evropské sportovce s moderními metodami tréninku. Pod vlivem výsledků války a revolučních nálad v Evropě se zlepšilo sociální postavení dělníků. Zejména byla zkrácena pracovní doba, což umožnilo širší zapojení pracujících do existujících sportovních organizací, případně vznik vlastních dělnických sportovních organizací. Do popředí zájmu se opět dostala amatérská otázka, neboť dosavadní definice dělníky diskriminovala, protože nepovolovala náhradu ušlé mzdy. Sport výrazně demokratizoval.

Velký význam pro další rozvoj sportu mělo úspěšné uspořádání VII. olympijských her 1920 v Antverpách. Válkou těžce zkoušená Belgie neměla mnoho času na přípravu her. Proto MOV výjimečně povolil, aby se hry opět konaly po dobu téměř 5 měsíců. Antverpská olympiáda, přes všechny problémy s organizací prokázala životaschopnost olympijské myšlenky. V Antverpách poprvé nad stadiónem zavlála olympijská vlajka a poprvé skládal sportovec pořádající země jménem závodníků olympijskou přísahu. Vzhledem k délce her bylo možno zařadit na program her i dva zimní sporty krasobruslení a lední hokej.

Úspěch olympijských her měl bezesporu vliv na konsolidaci sportovního života a na vznik dalších mezinárodních sportovních federací. Jen za léta 1920 - 1924 vzniklo dalších dvanáct mezinárodních federací (např. 1920 - AIBA, amatérského boxu, 1921 - FSFI, ženských sportů, 1921 - FEI, jezdecký, 1924 - FIS, lyžování) a již při VII. olympijském kongresu 1921 v Lausanne mezinárodní federace vytvořily Stálé byro mezinárodních sportovních federací (Bureau Permanent des Fédérations Sportives) se sídlem v Lausanne, jako koordinační, informační a organizační ústředí. Při VIII. olympijském kongresu 1925 v Praze se pokusily o vytvoření Světové unie MF. Pro vnitřní rozpory a taktické ústupky MOV k tomu nedošlo. Mezinárodní olympijský výbor si udržel i nadále své dominantní postavení v olympijském i sportovním hnutí, přestože se již vytvářela základní struktura olympismu - MOV, MF a NOV, ale národní olympijské výbory byly zatím slabé a výrazněji samostatně nevystupovaly.

Důležitým činitelem v dalším vývoji mezinárodního sportu byly mezinárodní olympijské kongresy, které upevňovaly pozici MOV. V roce 1921 se uskutečnil v Lausanne tzv. ústavodárný VII. olympijský kongres, neboť na něm byly za účasti členů MOV, zástupců NOV a MF vypracovány základy Olympijské charty. Současně MOV a kongres řešily i

otázku amatérské definice. MOV rozhodl pod tlakem federací, že pro stanovení amatérismu sportovce je rozhodující jedině definice příslušné mezinárodní federace, i když připouští náhradu ušlé mzdy. Pokud federace definici nestanoví, nebo pokud v příslušném sportovním odvětví federace neexistuje, rozhodne o ní MOV. Proti tomuto ustanovení (v podstatě bylo nově přijato r. 1981) se postavili především členové MOV za Británii, kteří prosazovali definici čistého amatérismu. Proto se amatérská otázka dostala znovu na program VIII. olympijského kongresu.

VIII. olympijský kongres se konal r. 1925 v Praze z iniciativy Pierre de Coubertina. V podstatě se uskutečnily kongresy dva - kongres technický, který řešil technické otázky olympijských her, a kongres pedagogický, který se zabýval pedagogickými aspekty sportu. Před kongresem se sešel MOV k 24. zasedání, na kterém z funkce předsedy odstoupil Pierre de Coubertin. Na jeho místo byl zvolen-Belgičan Henri de Baillet Latour (1876 - 1942), který postupně opouštěl široké zaměření činnosti MOV, začal se zabývat jen řešením technických problémů olympijských her a opouštěl i demokratický způsob řízení a nahrazoval jej řízením prezidiálním. VIII. olympijský kongres v Praze zaujímá významné místo v dějinách olympijského hnutí, protože se zabýval řadou otázek, které měly velký význam pro další vývoj. V amatérské otázce byl učiněn víceméně krok zpět zrušením usnesení VII. kongresu 1921. Znovu byla rozhodující definice MOV, která zakazovala náhradu ušlé mzdy. Dále kongres schválil návrhy MOV na délku her (15 dní), uznal se zpětnou platností Týden zimních sportů za I. zimní olympijské hry a schválil jejich statut, rozhodl o olympijských sportech v programu OH a ZOH a o počtu účastníků v každém sportu z jedné země. Uspořádání VIII. kongresu v Praze bylo počtou čs. olympijského výboru.

V Praze roku 1925 se do MOV znovu vrátili zástupci Německa a rychle zaujali čelná místa. Němečtí sportovci se poprvé po I. světové válce zúčastnili olympijských her roku 1928 v Amsterdamu.

Poslední olympijský kongres tohoto období se konal roku 1930 v Berlíně. IX. olympijský kongres řešil především technické otázky a potvrdil platnost definice čistého amatérismu. Pak po dobu 43 let nebyl kongres svolán, dokonce ustanovení o kongresu po válce z olympijské charty vypadlo. MOV přešel na prezidiální systém řízení.

Amatérská otázka se však stále více dostávala do rozporu s realitou. MOV sice po roce 1924 vyškrtl z programu olympijských her tenis (protože mezinárodní federace tenisu - FILT - přijala ustanovení o reamatérizaci) a o něco později i kopanou (z OH 1932 - FIFA zařadila do řádů ustanovení o náhradě ušlé mzdy), ale nakonec musel přistoupit na určitý kompromis, takže fotbal se dostal znovu na program OH 1936. Ve třicátých letech se dostal MOV do sporu s mezinárodní federací gymnastiky o profesionalismu učitelů základní tělesné výchovy a nakonec musel ustoupit a uznat, že učitelé základní tělesné výchovy jsou amatéry. Po r. 1935 došlo ke sporu s lyžařskou federací o amatérismu učitelů lyžování. Tento problém byl vyřešen až po roce 1947.

Olympijské kongresy a zasedání MOV na počátku 20. let řešily důležitý problém zařazení zimních sportů na program her. První návrh zařadit zimní sporty na program her se objevil již před I. světovou válkou. Ale teprve kongres v Lausanne rozhodl na žádost Francouzů a přes odpor Skandinávců, že v rámci VIII. olympijských her v Paříži se uskuteční i tzv. Týden zimních sportů v Chamonix, ale nikoliv jako olympijská soutěž. Týden zimních sportů byl však tak úspěšný, že VIII. olympijský kongres a 24. zasedání MOV v Praze jej se zpětnou platností uznaly za I. ZOH. Zimní olympijské hry vznikly jako zvláštní cyklus her, se zvláštním počítáním, statutem i cenami. Další vývoj ZOH prokázal jejich životaschopnost a význam.

Důležitou součástí rozvoje mezinárodního sportu tohoto období je i rozmach ženských sportů. Zatímco před válkou byl ženský sport spíše výjimkou (mimo aristokratické sporty - jezdeckví, golf, tenis - a částečně cyklistiku), po válce došlo k jeho rychlému rozvoji. Již v r. 1921 vzniká, také z podnětu ČSR, samostatná Mezinárodní federace ženských sportů (FSFT), která již v r. 1922 uspořádala I. ženskou olympiádu v Paříži, později přejmenovanou na ženské světové hry. II. ženské hry se konaly r. 1926 v Göteborgu, III. r. 1930 v Praze a poslední IV. r. 1934 v Londýně. Na programu byly soutěže v

atletice, odbíjené, házené a košíkové. Po r. 1934 se FSFI rozpadla, neboť postupným zařazováním ženských sportů do programu olympijských her ztratila zvláštní ženská federace své opodstatnění, stejně jako ženské světové hry. Konkurence ženských světových her však vedla pravděpodobně MOV k tomu, že r. 1924 zvážil účast žen na olympijských hrách a od r. 1928 zařadil na program her ženské soutěže v atletice a sportovní gymnastice. Avšak k podstatnějšímu zlepšení účasti žen na olympijských hrách, včetně zlepšení struktury soutěží, došlo až v 70. letech.

VIII. OH 1924 se konaly v Paříži. Her se ještě nezúčastnili sportovci z Německa. Největších úspěchů dosáhli Američané, v atletice Finové. I. ZOH se konaly v roce 1924 v Chamonix.

IX. OH 1928 byly předány Amsterdamu, II. ZOH 1928 St. Moritz. Hry byly úspěšné a prokázaly ve většině sportů převahu Američanů, v zimě převahu sportovců skandinávských zemí.

Výbuch světové hospodářské krize r. 1929 zasáhl i sportovní hnutí. To se promítlo i do organizace X. OH 1932 v Los Angeles. Většina zemí musela omezit počty sportovců, řada z nich jela na olympijské hry z darů a sbírek veřejnosti. Proto účast na X. olympijských hrách byla nejmenší od III. OH 1904. Po vlastní organizační a výkonnostní stránce byly však hry velmi dobré. Poprvé byla vybudována skutečná olympijská vesnice. III. ZOH 1932 se za slabé účasti konaly v Lake Placidu.

Zatím se komplikovala politická situace ve světě, kde stále více vystupovaly do popředí fašistické tendence. K nejostřejšímu střetnutí demokratických sil s fašismem došlo počátkem 30. let v Německu. V lednu 1933 se dostal k moci Hitler. Zahájil tvrdé pronásledování všech antifašistů a občanů židovského původu. Když v r. 1931 byly XI. olympijské hry přiděleny Berlínu, vystoupili nacisté velmi ostře proti uspořádání her v Německu. Když se však dostali k moci a Německo se ocitlo v politické izolaci, začali využívat nacisté her k tomu, aby ji prorazili. Postavili se za uskutečnění her v Berlíně (a zimních v Garmisch-Partenkirchenu). Teror, který v Německu nastolili, však vyvolal ve světě vážné obavy, že se nacisté pokusí zneužít olympijské myšlenky a olympijských her k zastření válečných plánů.

Odpor demokratických sil donutil MOV, aby na svých schůzích roku 1933 a 1934 jednal o olympijských hrách v Berlíně a aby požádal německé organizátory o záruky, že hry se budou konat v duchu olympijských zásad. Němečtí členové MOV ústní záruky dali. MOV se s nimi spokojil. Avšak vzrůstající agresivita nacistického Německa, odchod ze Společnosti národů, obsazení a remilitarizace Porýní a přijetí rasistických norimberských zákonů daly do pohybu síly na obranu olympijské myšlenky. V řadě zemí začaly vznikat Výbory na obranu olympijských zásad, Výbory fair play ve sportu. Mimořádně silné hnutí proti olympijským hrám v Berlíně bylo v USA a v Československu. V USA zlomil odpor ve spolupráci s MOV předseda OV USA Avery Brundage.

Organizační výbor v Berlíně za podpory nacistické vlády a hitlerovského propagačního aparátu uspořádal olympijské hry v rozsahu, který do té doby neměl obdoby. Poprvé se uskutečnila olympijská štafeta s ohněm z řecké Olympie, poprvé byly hry přenášeny televizí. Člen MOV dr. Lewald přesvědčil i Pierra de Coubertina, který měl výhrady, k projevu v rozhlase. Členové organizačního výboru uskutečnili řadu konferencí, besed a přednášek ve většině evropských zemí a v USA, jen aby získali pro olympijské hry a nacistický režim sympatie.

Při zasedání MOV v Berlíně byl vyloučen z MOV americký člen německého původu Ernest Lee Jahnce, který jako jediný ze členů MOV se nekompromisně postavil proti uspořádání her v nacistickém Berlíně. V MOV byl nahrazen Avery Brundagem.

MOV v této době podléhal vlivu Německa a jeho spojenců. Názorně to dokázal v době, kdy Japonsko napadlo roku 1938 Čínu. Japonci měli organizovat roku 1940 XII. olympijské hry v Tokiu a MOV po jejich agresi v Číně jim hry neodebral, ale dovolil, aby se Japonci sami her zřekli. V roce 1939 MOV dokonce předal Garmisch-Partenkirchenu (Německu) právo pořádat V. ZOH pro rok 1940 a to po anšlusu Rakouska, rozbití a

obsazení Československa. Pro válečné události se nakonec neuskutečnily ani hry roku 1940, ani roku 1944.

Ihned po skončení druhé světové války (a vlastně už v jejím závěru) byly postupně navazovány válkou přerušené mezinárodní sportovní styky. Již v létě 1945 začaly pracovat i řídicí orgány některých mezinárodních sportovních organizací. Tak např. již v srpnu 1945 se sešla exekutiva Mezinárodního olympijského výboru, aby provedla korespondenční hlasování o místě konání her XIV. olympiády a ZOH a vyzvala národní olympijské výbory k obnovení činnosti.

V této době se počítalo s další spoluprací států protifašistické koalice, a to i v oblasti sportovní a tělovýchovné. Proto také se ihned po skončení války v Evropě začali sportovci SSSR poprvé vůbec v širším měřítku účastnit řady různých sportovních akcí a sovětské sportovní organizace se hlásily za členy existujících mezinárodních sportovních federací.

Proces dalšího ustavování mezinárodních federací nebyl (není ani dnes) zdaleka ukončen. V tomto období vznikla řada nových federací (jako např. 1946 mezinárodní federace odbíjené - FIVB, 1948 mezinárodní federace moderního pětiboje a biatlonu UIPMB), svoji činnost obnovila i řada federací, které za války přestaly pracovat nebo se (pro příliš velký vliv fašistů v řídicích orgánech) rozpadly (např. r. 1946 mezinárodní federace házené - FIH a mezinárodní federace kanoistiky - ICF apod.) a také se začalo jednat o možnosti účasti sovětských sportovců na OH 1948.

Proto již v r. 1946 uznaly příslušné mezinárodní federace sovětské sportovní svazy kopané, vzpírání a košíkové, v r. 1947 lehké atletiky, bruslení, plavání, zápasu atd. Také MOV projevil zájem o sovětskou účast. Obával se totiž, aby Sovětský svaz nechtěl organizovat vlastní hry - Světovou spartakiádu. Protože však nebyly ještě splněny formální organizační záležitosti (ustaven a uznán OV SSSR a dokončena příprava k účasti) sportovci SSSR se XIV. olympijských her 1948 ještě nezúčastnili.

Na schůzi MOV v r. 1946 v Lausanne byl zvolen nový předseda MOV Švéd J. S. Edström (1870 - 1964) a hry XIV. olympiády byly předány Londýnu a V. ZOH St. Moritzi. Nový předseda neobnovil tradici olympijských kongresů, ale zavedl společné porady exekutivy MOV s představiteli MSF a později i NOV, na kterých se řešily hlavní problémy organizace OH a ZOH. MOV nepřipustil MSF a NOV k vlastní práci v olympijském hnutí. MOV se stal exkluzivním klubem řešícím úzce technické záležitosti OH a ZOH bez ohledu na potřeby doby a zájem MSF a NOV. Skutečností je, že poválečná situace vyžadovala operativní a do jisté míry direktivní řízení, avšak po roce 1952 se tento způsob organizace stal hlavní překážkou dalšího vývoje olympijského hnutí.

Prvním problémem, který MOV musel vyřešit, byla účast či neúčast sportovců poražených států na OH a ZOH. MOV rozhodl, že sportovci Německa a Japonska se V. ZOH a XIV. OH 1948 nemají zúčastnit. Dalším problémem byla znovu věčná otázka amatérismu, zejména ve vztahu k učitelům lyžování. MOV uznal učitele lyžování pro V. ZOH za amatéry potud, pokud tito ukončí výuku k 1.10.1947.

První poválečné olympijské hry proběhly již pod vlivem změněné politické situace, pod vlivem začínající studené války.

Situace v olympijském hnutí se komplikovala: MOV váhal a přijímal rozporuplná stanoviska. Tak na jedné straně uznal roku 1950 Olympijský výbor SRN za jediného zástupce Německa v olympijském hnutí, na straně druhé uznal Olympijský výbor ČLR, ale uznával i OV Tchaj-wanu a požadoval účast obou těchto států.

Přes tyto problémy proběhly hry XV. Olympiády v Helsinkách 1952 úspěšně a v době politicky nepříznivé se staly skutečným svátkem a přispěly v těžkém období studené války ke sblížení sportovců různých zemí. V neoficiální klasifikaci národů získali Sověti stejný počet bodů jako sportovci USA (494), a to bylo veliké překvapení. Sport se stal prestižní politickou záležitostí.

V průběhu XV. OH se konalo zasedání MOV, na kterém byl zvolen novým předsedou Američan Avery Brundage (1887 - 1975), člověk velmi schopný a cílevědomý, současně však zastánce tzv. čistého amatérismu, zásady samovolitelnosti MOV a jeho naprosté nezávislosti. Brundage odmítal jakékoliv spojení politiky a sportu. Viděl v MOV elitní, svrchovaný orgán, nadřazený mezinárodním federacím i národním olympijským výborům.

Při jednání o účasti sportovců SRN a NDR prosadil Brundage vytvoření společného německého družstva. Uznat OV NDR odmítl. Teprve roku 1955 byl OV NDR uznán prozatímně. Vytvořením společného německého družstva však nebyly problémy vyřešeny.

V roce 1956 se konaly VII. ZOH v Cortině d'Ampezzo a letní hry byly rozděleny. První část XVI. olympijských her, jezdecké soutěže, se uskutečnily již v červnu ve Stockholmu (protože australské karantenní zákony zakazovaly dovoz koní bez půlroční karantény), hlavní část se uskutečnila v nezvykle pozdní době od 22.11. - 8.12.1956 v Melbourne. Bylo to poprvé a naposledy, kdy byly hry takto rozděleny.

Zatím však došlo k řadě závažných událostí, které přímo či nepřímo ovlivnily přípravy a průběh XVI. OH v Melbourne. Byly to především maďarské události v říjnu 1956 a jejich krvavé potlačení sovětskou armádou a suezská krize (vojenský zásah Francie, Velké Británie a Izraele proti Egyptu po znárodnění suezského průplavu). V důsledku toho několik států odvolalo svoji účast na olympijských hrách.

Na samém počátku her došlo ke konfliktu mezi OV ČLR, OV Tchaj-wanu a MOV. Zástupci ČLR požadovali, aby delegace Tchaj-wanu nesměla startovat. MOV to odmítl. Delegace ČLR pak na protest z Melbourne odjela a roku 1958 ČLR z MOV vystoupila.

Zatím se připravovaly VIII. ZOH 1960 ve Squaw Valley a XVII. OH v Římě. Přípravy probíhaly v příznivém politickém ovzduší mezinárodní spolupráce, které kladně ovlivnilo charakter obou her.

Napětí v olympijském hnutí však odstraněno nebylo. Naopak. Narůstaly problémy s vytvářením společného německého družstva, s řešením účasti KLDR a komplikovaly se vztahy mezi MOV, MSF a NOV. Problémy nezakrylo ani úspěšné uspořádání ZOH a OH 1964. XVIII. olympijské hry 1964 se poprvé konaly na asijském kontinentu v Tokiu a byly ve znamení velké účasti sportovců asijských a afrických zemí. Byli to také oni, kteří prosazovali vyloučení OV Jihoafrické republiky z olympijského hnutí pro apartheid.

Rychlý rozvoj sportu v 60. letech vedl v r. 1967 ke vzniku Generálního shromáždění MF (AGFIS) jako významné mezinárodní organizace sdružující MF olympijských a neolympijských sportů. AGFIS vznikla jako určitá protiváha MOV. Představitelé AGFIS se však zpočátku příliš zaměřili jen na získání moci a peněz z her. Tak se správný požadavek MF, být rovnoprávnou složkou olympijského hnutí, dostal na jinou úroveň a působil v řadě případů spíše negativně, neboť snižoval význam MOV a samotných olympijských her. Současně MF podceňovaly i třetí významnou složku mezinárodního sportu, národní olympijské výbory, které ve skutečnosti nesou na svých bedrech vlastní přípravu a zajištění účasti na olympijských hrách a v řadě zemí jsou vlastně nejvyššími řídicími orgány tělesné výchovy a sportu.

Také národní olympijské výbory odmítly být jen podřízenou součástí olympijského hnutí. V r. 1965 došlo k první samostatné poradě představitelů NOV v Římě, na které bylo rozhodnuto vytvořit koordinační výbor a připravit podklady pro vytvoření stálé organizace NOV. V květnu 1967 se v Teheránu uskutečnila druhá schůze, na které se většina vyslovila pro vznik takové organizace. Teprve v říjnu 1968 při OH v Mexiku vzniklo Generální shromáždění NOV (nyní Asociace) jako orgán napomáhající rozvoji olympijského hnutí při plném uznání autority MOV a za těsné spolupráce s ním, s jednotlivými NOV a při uznání jejich samostatnosti. ANOV vyvolala v život významnou akci, tzv. olympijskou solidaritu. Činnost ANOV v následujících letech stagnovala. K obnovení činnosti došlo až ve 2. polovině 70. let. Vedle této organizace vznikaly (dříve i později) další mezinárodní organizace NOV kontinentálního charakteru, zpočátku s cílem

pořádat některé kontinentální soutěže, později jako činitel aktivně působící jak v rámci ANOV, tak i ve spolupráci s MOV. Jsou to např. Panamerická sportovní organizace (PASO-ODEPA), Asociace evropských NOV (ENOV, dnes Evropské olympijské výbory, EOY), Federace asijských her atd. Poněkud jiné složení má Nejvyšší rada afrického sportu (CSSA).

Vznik světových a kontinentálních organizací byl přirozenou reakcí na neústupnost předsedy MOV Avery Brundage a jeho vedení řešit vzájemný vztah mezi třemi rozhodujícími složkami současného mezinárodního sportu, mezi MOV, MF a NOV. Současně byl vznik kontinentálních organizací vyvolán i potřebou prohloubit vzájemnou spolupráci sportovních organizací a přispět k dalšímu rozvoji sportu v rámci kontinentu.

Rychlý rozvoj sportu, vznik nových organizací a sportovních odvětví a soutěží v 50. a 60. letech vyvolaly potřebu demokratizace struktury.

V polovině 80. let se znovu dostala do popředí otázka účasti profesionálů na olympijských hrách, a to přesto, že se XI. olympijský kongres roku 1981 jednoznačně vyslovil proti jejich účasti. V praxi tomu bylo však jinak. Už soutěží v Sarajevu se někteří profesionální hokejisté zúčastnili a prošlo to bez větších protestů. Z toho vyšla komise právní a pro revizi Olympijské charty a vypracovala tzv. kodex sportovce, který se již výslovně nezmiňoval o tom, že se profesionálové nesmějí her zúčastnit. Pro značný odpor bylo další jednání o kodexu sportovce odloženo, ale na 91. zasedání MOV roku 1986 v Lausanne byl schválen návrh tzv. kvalifikační komise MOV (přes dosti silný odpor), který umožnil za určitých okolností (a v některých případech jako pokus) prakticky účast profesionálů (zejména tenis, fotbal, hokej, jezdeckví) na OH a ZOH 1988.

Důležitým problémem byla a je otázka vývoje programu OH a ZOH. Je jisté (s ohledem na nárůst sportů, disciplín a účastníků a s tím se zvyšující náklady na organizace), že je třeba olympijský program pečlivě regulovat. Zatímco na OH 1972 bylo na programu her 21 sportů a 191 soutěží, na OH 1988 v Soulu jich již bylo 23 a 238 a v Barceloně 25 sportů a 255 disciplín. Podobný vývoj je i na ZOH.

O tom, které sporty a disciplíny budou na programu her se rozhoduje 6 let před OH, ZOH, současně s volbou místa her. Čtyři roky před se upřesňují soutěže. Pro výběr sportů byly přijaty přesné směrnice, které však není možno vždy do důsledku dodržovat (např. požadavek na rozšířenost sportu ve světě - např. boby a další sporty). MOV však často i sám své směrnice porušil (např. vyřazení vodního slalomu z programu her v Sydney 2000. Po protestech byl znovu na program zařazen).

Nárůst počtu NOV a s tím spojený růst počtu účastníků vedl k názoru, že je třeba limitovat počet sportovců a funkcionářů na hrách max. na 12 tisíc (kvalifikací, limity apod.). Současně chce MOV dodržet doporučení XI. olympijského kongresu, aby program her odpovídal tendencím rozvoje současného sportu ve světě. Snahou je stabilizovat program alespoň na 8 roků, tj. na dvoje hry.

Hry XXV. Olympiády 1992 byly 91. zasedáním MOV v Lausanne roku 1986 přiděleny Barceloně, zimní hry Albertville ve Francii.

Významným rozhodnutím MOV bylo usnesení o změně pořádání ZOH. XVI. ZOH se konaly roku 1992 (Albertville) a XVII. ZOH již roku 1994 a pak již každé 4 roky, tj. v mezidobí konání olympijských her letních. Pořádání ZOH v této periodě znamená, že se olympijské hnutí bude prezentovat každé dva roky, přičemž ZOH nebudou zastihovány hrami letními, což zvýší jejich popularitu, zlepší přípravu MOV a NOV na ZOH i OH.

Před OH v Soulu roku 1988 narůstaly obavy z možného dalšího bojkotu. Ale změny, ke kterým došlo v mezinárodní politice po nástupu M. Gorbačova v SSSR k moci pozitivně ovlivnily i ovzduší ve sportovním a olympijském hnutí. Zastánci bojkotu her neuspěli - bojkot vyhlásily jen vlády Kuby, KLDR, Etiopie a Vietnamu. OH v Soulu i ZOH v Calgary byly úspěšné. Rekordní byla účast XV. ZOH - zúčastnilo se 57 států a 1 441 sportovců, na XXIV. OH 160 států a 9 689 sportovců. Stínem byla dopingová aféra Bena Johnsona.

MOV se rozhodl k tvrdým postupům. Zřídil průběžnou antidopingovou kontrolu i v době přípravy a uvažuje o možnosti jiného způsobu kontroly než jen rozboru moče (odběrem krve). MOV řeší i otázku komercializace sportu - uvědomuje si, že komercializace je tendencí logickou a nevyhnutelnou, je však třeba, aby byla správně řízena ku prospěchu dalšího rozvoje sportu. Byla vypracována také již třetí varianta Olympijské charty. OH 1996 byly přiděleny překvapivě americké Atlantě (všichni očekávali spíše Athény) a zimní OH 1994 norskému Lillehammeru. I zde byly rozšířeny soutěže.

Průběh zimních OH v Albertville a letních OH v Barceloně proběhl bez rušivých momentů. Oboje hry byly velmi dobře organizovány a přispěly významně k posílení olympijského hnutí. Na Hrách v Barceloně startovali sportovci českých zemí a Slovenska naposledy společně. V prosinci 1992 vznikl Slovenský olympijský výbor a byl obnoven Český olympijský výbor, které pak byly nejdříve prozatímně uznány MOV, v září 1993 pak definitivně, aby mohly samostatně organizovat účast svých nově vzniklých států na XVII. ZOH v Lillehammeru.

Lillehammerské zimní olympijské hry 1994 proběhly ve výborném sportovním prostředí a svým "ekologickým" uspořádáním se trvale zapsaly do dějin olympijského hnutí a sportu. Norové velmi citlivě řešili všechny otázky spjaté s vybudováním sportovišť a s jejich provozem. Hry se staly vzorem pro další.

Koncem srpna a začátkem září 1994 se v Paříži uskutečnil XII. olympijský kongres, který pak byl přejmenován na Olympijský kongres století, Kongres jednoty. Bylo to skutečně reprezentativní shromáždění, v mnohém však proběhl formálně jako snad až nabubřelá oslava vedení MOV. Přes tento nedostatek kongres přijal řadu významných doporučení, zejména o výchově sportem, v oblasti životního prostředí, mírového poslání sportu a olympismu, v ochraně sportovce a jeho sociálních jistot atd.

Olympijské hry v Atlantě byly po sportovní stránce velmi úspěšné, organizačně však byly určitým varováním. MOV dovolil, aby hry pořádala soukromá společnost, která sice zabezpečila dokonalá sportoviště, ale zcela zklamala doprava, služby a zejména překvapivě informační systém.

Hry byly až příliš cítit komercí. Také rozhodování bylo v některých případech (např. ve sportovní gymnastice) dosti problematické. MOV přijal atlantské hry jako poučení a snad lze věřit, že příští hry v Naganu a v Sydney budou lépe organizovány. Zatím se však spíše ukazují problémy.

Přesto útoky proti další existenci her a úvahy o jejich úpadku, ba až zrušení, jsou příliš silné a nadnesené. I v Atlantě na většině sportovišť vládl skutečně olympijský duch přátelství a spolupráce (vodní slalom, plážový volejbal, atletika, střelba a jinde). Američané hry vzali skutečně za své a byli v podstatě dobrými hostiteli, překvapila však jejich špatná informovanost a kreativita, malá schopnost improvizace, když se objevily problémy.

Svět i sport se dále vyvíjejí. Ani MOV nemůže zůstat stranou. Dnes uznává 50 MSF olympijských sportů a 16 dalších MSF a 197 národních olympijských výborů. Členů MOV je dnes 106, tedy stále velká většina zemí nemá svého člena v MOV. Po rozdělení Československa neměla Česká republika na čas v MOV svého zástupce, přestože patříme k zakladatelům olympijského hnutí a svého zástupce jsme měli od samého počátku. Dosavadní člen MOV z Československa prof. dr. Vladimír Černušák se totiž po zániku ČSOV stal zástupcem pro Slovensko. V roce 1996 byla za členku MOV pro Českou republiku zvolena sedminásobná olympijská vítězka Věra Čáslavská.

Na 97. zasedání v Birgminghamu roku 1992 rozhodl MOV o tom, aby se od roku 1993 na výběru pořadatele ZOH/OH podíleli i zástupci MSF a NOV a to je významná změna. ZOH 1998 byly přiděleny japonskému Naganu, v Monaku v září 1993 byly OH 2000 přiděleny Sydney.

Přes všechny pozitivní změny, snahu zapojit do činnosti olympijského hnutí více sportovce a ženy, propagovat olympijské ideály, posilovat postavení národních olympijských výborů, budovat jejich ekonomickou samostatnost a především podporovat a organizovat výchovnou funkci sportu a olympismu, nelze přejít skutečnost, že hrozí nebezpečí ze strany komerčního zneužití her a sportu a že se ve vedení MOV projevují opět tendence k autoritativnímu řízení a některými činy je zpochybňována i sama Olympijská charta (prodloužení věku pro členství v MOV, administrativní vyškrtnutí vodního slalomu z programu OH v Sydney přesto, že to odporuje čl. 1.52 a že to organizátoři při přebírání her slíbili aj.).

Současné mezinárodní olympijské hnutí však přes všechny problémy, které musí řešit a překonávat, zůstává největším kulturním hnutím na světě. Musíme si přát, aby problémy byly řešeny ku prospěchu nejen sportovců, ale celého lidstva. Je třeba uznat, že Mezinárodní olympijský výbor je v současné době nejvýznamnější nevládní mezinárodní sportovní organizací a má mimořádnou autoritu a svou činností pozitivně působí na mezinárodní politické klima. Je aktivním činitelem v oblasti rozvoje a propagace vrcholového a masového sportu a propagátorem myšlenky míru a přátelství mezi národy.

Významná je i jeho podpora sportu a tělesné výchovy rozvojových zemí v rámci tzv. Olympijské solidarity financovaná ze zisku z OH a ZOH.

Tělesná výchova a sport žen

Postavení ženy ve společnosti na konci 18. a na počátku 19. století nebylo nikterak záviděníhodné. Proto ani v oblasti výchovy a zvláště tělesné výchovy tomu nemohlo být jinak. Ani ve filantropinech, pokud se tam dívky vůbec vzdělávaly (jako např. ve Schnepfentalu), neměla v jejich přípravě tělesná výchova významnější místo.

Naproti tomu Pestalozzi ve svých výchovných ústavech, kde žily i dívky, věnoval tělesným cvičením denně soustavnou pozornost. Proto i dívky denně cvičily. V zimě bruslily a sáňkovaly.

Již F. L. Jahn se ve své práci Německé národovectví (Das deutsche Volkstum) z roku 1810 přimlouval za tělesnou výchovu žen. Ve vlastním systému a v praxi s ní však nepočítal. Snad proto, že potřeby doby kladly důraz na brannost, tedy především na výchovu mužů, nebo i proto, že byly obavy z přetěžování ženského organismu. Zůstalo tedy jen při slovním zdůrazňování významu tělesných cvičení pro zdraví budoucích matek.

Snad první novodobé pojednání o tělesné výchově žen vydal roku 1829 v Bernu Phokion Heinrich Clias (1782 - 1854). Jeho kniha Cvičení ke zvýšení krásy a půvabu dívek je odrazem jeho zkušeností. Doporučoval dívkám pravidelně cvičit a to hlavně cviky, které měly odstraňovat tělesné nedostatky. Ve třicátých letech pak vyšlo několik dalších publikací, např. Gymnastika pro ženskou mládež (Gymnastik für weibliche Jugend) J. A. L. Wernera apod.

Konečně roku 1832, v době Turnsperré, zřídil Ernst Eiselen, spoluzakladatel německého systému, tělovýchovnou školu pro dívky, kterou navštěvovalo něco kolem 60 cvičenek. Po zrušení Turnsperré došlo k rozmachu nejen turnérského hnutí, ale začaly vznikat i spolky, kde cvičily i dívky. Tak byl roku 1847 založen v Mannheimu první tělocvičný spolek žen a dívek. Roku 1849 mělo již 70 turnérských spolků v Sasku mládežnické odbory, kde cvičili chlapci i dívky.

První pokus o zformování tělesných cvičení dívek uskutečnil na seminářích učitelů roku 1833 v Bernu Adolf Spiess (1810 - 1858). Jeho zkušenosti se pak promítly do jeho Učení o tělocvičném umění (Die Lehre der Turnkunst) z roku 1840 a dalších. prací.

Roku 1860 vznikl v Berlíně další ženský spolek Thusnelda, ale teprve od roku 1887 začaly vznikat ženské odbory při mužských tělocvičných jednotách. To již roku 1869 vznikl v Praze Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Poprvé před širší veřejností vystoupily německé cvičenky na veřejném cvičení roku 1888 a roku 1894 pak na Deutschen Turnfestu ve Vratislavi. Vedle prostných a tanců cvičily na náradí, dále v různých hrách jako např. ve faustbalu. Roku 1901 vystoupily ženy poprvé i na IV. všesokolském sletu v Praze.

Mezi tím byla tělesná výchova zaváděna postupně ve všech vyspělých zemích Evropy do škol jako obligátní předmět. Zpočátku pochopitelně na chlapeckých školách, od 60. let i na školy národní a i vyšší dívčí. Tento proces byl však završen až ve 20. století a to proto, že nebylo lehké překonat morální, estetické a zdravotní předsudky a malý zájem ze strany státních orgánů, které preferovaly - z důvodů zájmu o brannost - hlavně formalismus Spiessova pojetí školní tělesné výchovy.

V 80. letech se začal postupně rozvíjet i ženský sport. V nejvyspělejších zemích Evropy a v řadách vyšší společnosti ženy pěstovaly veslování, tenis, bruslení, plavání a šerm. Sportování žen naráželo ovšem na odpor nejen ze strany církve, ale i z řad mužské populace. Ženy nebyly brány do existujících sportovních spolků a proto si začaly zakládat (někdy i s podporou některých mužů, jako např. u nás V. Náprstka a dr. M. Tyrše) své vlastní dámské spolky různého, tedy i tělocvičného nebo sportovního zaměření.

Před první světovou válkou došlo k pokusu o modernizaci školní tělesné výchovy obecně, a to i tělesné výchovy dívek. Napomáhaly tomu obecné snahy o reformu výchovy, rozvoj moderních tělovýchovných směrů a vznik olympismu. Dívčí tělocvik se začal otevírat moderním směrům gymnastiky a sportu. Všichni reformátoři se snažili vynést cvičení z uzavřených prostor do volného prostoru a vysvléci ženy z těžkých cvičebních úborů a korzetů. Nositeli těchto snah byli již od 80. let i němečtí tělocvikáři jako O. Jáger, Fritz Eckhardt a zvláště fyziolog F. A. Schmidt.

Militarizace výchovy před I. světovou válkou však zabránila modernizaci školní tělovýchovy, byť k tomu byly vytvářeny všechny podmínky (viz např. ankety o školní tělesné výchově z roku 1908 a 1910 ve Vídni).

Modernizace se podařila až po I. světové válce. Obrovskou zásluhu na tom mají především Karl Gaulhofer, Margarete Streicherová a Adalbert Slama.

Vedle školní tělesné výchovy a rozvíjejícího se sportu měly pro ženskou tělesnou výchovu největší význam moderní směry taneční, baletní a zdravotní gymnastiky. Počátky rozvoje těchto směrů lze vyzorovat již v 80. a 90. letech. Zdrojů bylo mnoho a je velmi těžké rozpoznat, kdo z koho vychází a na koho navazuje. Kořeny nacházíme jednak již u Jeana George Noverry (1727 - 1810), který vytvořil tzv. dramatický balet a ovlivnil tak další vývoj baletního umění jako celku. Existují i vztahy k švédskému systému. Lze však říci, že hlavním místem zrodu moderních ženských tělovýchovných systémů byla Francie. Jedním z předchůdců výrazového tance byl francouzský herec a pedagog Francois Delsarte (1811 - 1871), který provedl analýzu pohybu v jeho emocionálním projevu. Stal se zakladatelem tzv. estetického tělocviku, který spojoval zdravotní význam pohybu s jeho krásou.

Delsartovi žáci - Steele Mac Kaye a Genevieve Stebbinsová přenesli jeho pojetí do USA, kde je nejen prakticky uskutečňovali, ale dále i teoreticky prohlubovali. Snažili se pohybem vyjádřit duševní stav, vytvářet takový pohyb, který byl nejen zdraví prospěšný, ale také estetický a odpovídal zvláštnostem ženského těla.

Ze školy Stebbinsové vyšla celá řada pokračovatelek, z nichž vynikají především Hedwiga Kalimeyerová, Isadora Duncanová a Bess M. Mensendicková. Jejich činností se do Evropy navrátila Delsartova teorie výrazového umění. Zde se tvořivě střetla s rytmickou gymnastikou Emila Jacquese Dalcroze (1865 - 1950), s názory i praxí Deményho, Héberta a promítla se i do švédské a německé praxe.

Hedwiga Kallmeyerová se svou harmonickou gymnastikou snažila o propracování mužského a ženského těla, o výchovu k pohybové kráse, k estetickému vnímání pohybu a jeho výrazu. Žádala, aby každý pohyb byl v gymnastickém systému oduševnělý. Položila tak základy k moderní gymnastice a uměleckému tanci.

Systém zdravotní ženské gymnastiky na vědeckém základě vytvořila Bess M. Mensendicková (1864 - 1958). Stejně jako Ling vyšla od tělesných vad jako důsledku moderního sedavého způsobu života. Své názory vyjádřila v řadě spisů, zejména v práci Tělesná kultura žen (Körperkultur der Frau, 1905) a Funkční ženský tělocvik (Funktionelles Frauenturnen, 1923). Největší váhu kladla na přirozený fyziologický rytmus, který je prvotný, teprve potom je rytmus hudební. Nejdříve tedy je tělo, potom melodie a hudba. Cvičení podle Mensendickové, tzv. "mensendickování" byla tedy vlastně nová anatomicko-fyziologická verze švédského pojetí. Vyžadovala odborné vedení. Mohly si ho dopřát jen ženy z lepších kruhů "neoděné mezi dvěma zrcadly". U nás její systém propagovala dr. H. Vojáčková.

Třetí nejvýznamnější žákyně Stebbinsové - Isadora Duncanová (1878 - 1927) provedla pronikavou a možno říci revoluční reformu baletu. Nezaložila nový taneční směr, ale šlo jí o vyjádření nehlubších myšlenek přirozenou taneční formou. Její přínos je vysoce oceňován, neboť odkryla nové možnosti pohybového umění a ukázala tak novou cestu tanečnímu umění. Zkušenosti s používáním uměleckých prostředků se potom využívaly i v ostatních ženských systémech.

Na počátku 20. století se tyto směry střetly s rytmickou gymnastikou, jejímž zakladatelem je švýcarský Francouz Emil Jacques Dalcroze (1865 - 1950), hudební teoretik a pedagog na konzervatoři v Ženevě. Přispěl k rozvoji tělesné výchovy spojením pohybu s hudební a hlasovou kulturou. Jeho metoda vznikala v letech 1904 - 1906. Není to samostatný tělovýchovný systém, je to i součást hudební výchovy, neboť chtěl k rytmu a hudebnosti dovést žáky prostřednictvím pohybu těla. Rytmus je podle něho pohyb, je základem všeho umění. Každý pohyb potřebuje prostor a čas. Zdokonalením pohybu v čase se zdokonaluje smysl pro plastický rytmus. Dalcroze od roku 1904 hlásal teoreticky a předváděl prakticky jednotu plastiky a hudebního rytmu v masových scénách na různých kongresech a seminářích.

Pro výchovu učitelů vybudoval roku 1910 Dalcroze vzdělávací ústav v Hellerau u Drážďan. Po válce se však s Němci rozešel, stejně jako se svým spolupracovníkem Rudolfem Bodem, a r. 1925 přenesl svoji školu do Laxenburgu u Vídně. Vychoval celou řadu pokračovatelů, kteří zakládali po světě ústavy a spolky Dalcroze. Svými spisy *Methode Jacques Dalcroze* (1907) a *Le Rythme, La Musique et l'Éducation* (1921) a praxí, přestože byly určeny především pro výuku hudby, osvobodil gymnastiku od statických cvičení a vnesl do ní pohyb, radost a krásu. K nám se rytmika dostala v americkém pojetí při zájezdu amerických Sokolů na VI, všesokolský slet v roce 1912, vystoupením Dalcrozovy rytmické skupiny v Praze a přes A. Očenáška, který ji poznal, spolu s dalšími směry, na mezinárodním kongresu pro tělesnou výchovu v Paříži v březnu 1913.

Vlastní zakladatelkou soustavy rytmické gymnastiky byla však Elizabeth Duncanová (1874 - 1948), sestra Isadory Duncanové.

K rozvoji ženské tělesné kultury přispěli dále významně Demény, Hébert a představitelky modernizovaného švédského systému - Falková, Björksténová a další. V meziválečném období rozvoj ženských tělovýchovných systémů pokračoval.

Nadále působily systémy zdravotní: Mensendickové, Müllera aj., úspěšně se rozvíjela i Dalcrozova rytmická gymnastika. Velký význam pro další vývoj ženské tělovýchovy měla švédská teorie a praxe. Nejvýraznějšími představiteli ženských gymnastických systémů této doby byli Rudolf Bode (1881 - 1939) a Rudolf Jean-Maria Laban (1879 -1958).

Němec Rudolf Bode byl žákem Dalcroze. V roce 1925 se však s ním rozešel v chápání rytmu a taktu. Odmítl považovat hudbu za základ rytmického školení. Hudbu připouštěl pouze jako doprovod. Bode přeměnil původní Dalcrozovu rytmiku (jako prostředek pro výuku hudby) ve skutečný tělovýchovný systém. Bode obohatil tělovýchovnou praxi rytmické gymnastiky o cvičení s náčiním, s míčky, tyčemi, kužely, švihadly apod. Nedoporučoval provádět zvláštní dechová cvičení. Nejlepším dechovým cvičením byl podle něho běh. Za nejdůležitější přípravu pro gymnastiku považoval uvolnění těla. Pohyby musí být přirozené a ekonomické. Základem jeho rytmické výrazové gymnastiky je požadavek správně prováděného pohybu. Hlavními prostředky přirozeného pohybu jsou švih, tah, tisk, tlak a úder.

Rudolf J.-M. Laban především ovlivnil taneční gymnastiku. Byl představitelem metody, která k pohybové výchově nepoužívá hudbu. Podle něho pohyb má být konán pouze pro pohyb a krásu. Hudba však vnucuje tělu určité polohy a postoje. Tanec má tedy být čistým výrazem vnitřních zážitků. Laban vytvořil teorii tzv. abstraktního tance nezávislého na hudbě, která se stala základem moderního scénického tance. Učil chápat vzájemnou souvislost pohybu a prostoru. Jeho nejznámější žačkou byla Mary Wigmanová (1886 - 1973), která působila především v USA. Do 30. let působil Laban v Německu. Pro své antifašistické postoje a odpor k válce byl nucen uprchnout do Anglie.

Vedle škol Bodeho a Labana začaly v Německu vznikat další školy a směry jako např. pojetí H. Medau a gymnastická škola Loheland.

Současně s gymnastickým hnutím se ve 30. letech v USA rozvíjel také moderní tanec Modern Dance. Za jeho tvůrkyně jsou považovány Ruth St. Denis a M. Grahamová. Rozvíjelo se také vlastní sovětské pojetí ženské tělovýchovy, opírající se o vznikající

sovětský systém tělesné kultury, o tradice ruského klasického baletu a poznatky moderních směrů Západu. Sovětské pojetí pak v 50. letech výrazně ovlivnilo vznik moderní (umělecké) gymnastiky jako sportovního odvětví.

Po II. světové válce se na rozvoji tělesné výchovy obecně podílejí jednotlivé modernizované (zvl. ženské) systémy, ale i některé organizace jako např. Mezinárodní organizace pro tělesnou výchovu a sport dívek a žen (IPPESGW), Mezinárodní federace tělesné výchovy (FIEP) a Mezinárodní federace gymnastiky (FIG). Vznikají i směry nové, většinou však nic nového (podle některých odborníků) vlastně nepřinášejí, jsou jen vhodněji módně prezentovány jako např. Aerobic Dance, Jazz exercise, Fitness Fantastic, Kalanetika apod.

Důležitým činitelem v rozvoji ženské tělesné výchovy a sportu bylo obnovení olympijských her. Pierre de Coubertin sice byl proti aktivní účasti žen na olympijských hrách, ale jinak ženskou tělovýchovu a sport podporoval. Měl však o ní trochu jiné představy, než kam směřovala. Jasně prohlásil, že olympijské hry jsou "manifestací mužských sportů, která se zakládá na mezinárodnosti a loyaltě jako prostředku, na umění jako pozadí a na potlesku žen jako odměně". Později řekl: "Osobně nesouhlasím s účastí žen na veřejných závodech, to ale neznamená, že ženy nemohou provozovat řadu sportů, jen ne na veřejnosti. Při olympijských hrách je jejich hlavní role - stejně jako při rytířských turnajích - věnčit vítěze".

Ženy přes Coubertinův odpor na olympijských hrách poprvé startovaly již roku 1900 v Paříži a to v tenisu a v golfu, roku 1904 v lukostřelbě, 1912 v plavání atd. Coubertin bojoval, ale neúspěšně. Pak tedy trval na tom, že mají startovat za stejných podmínek jako muži a spolu s muži.

Vývoj však nebylo možno zastavit. Protože MOV nevytvářel pro ženský sport vhodné podmínky, vznikla roku 1921 Mezinárodní federace ženských sportů (FSFI), která začala od roku 1922 pořádat tzv. Ženské olympiády, později přejmenované na Ženské světové hry. Uskutečnily se čtyři, třetí roku 1930 v Praze. Poslední se konaly v roce 1934 v Londýně. Pak, po zařazení atletiky žen na program her roku 1928 v Amsterdamu, FSFI i její hry zanikly.

Od té doby stoupal počet sportů a disciplín na programu olympijských her i zimních olympijských her, kde ženy mohou startovat. Dnes lze konstatovat, že zatímco na zimních hrách počet sportů, disciplín i startujících žen již vcelku odpovídá úrovni rozvoje ženské tělovýchovy a sportu, na letních olympijských hrách je ženská účast stále malá.

Také zastoupení žen v řídicích orgánech mezinárodního sportu (a často i sportu v jednotlivých zemích) je malé. MOV přijal první ženy za členky teprve roku 1981.

Školní tělesná výchova

Spolu s rozpadem antického světa a jeho hodnot se postupně vytrácely ze systému výchovy i tělesná cvičení. Antické, "pohanské" školy zanikaly a byly nahrazovány školami církevními, které se zaměřily úzce na věrouku a všechny projevy tělesných cvičení byly důsledně a co nejpřísněji vylučovány. Tělesná cvičení se nadále rozvíjela mimo výchovné a vzdělávací instituce.

Byl to teprve humanismus, který vrátil tělesná cvičení, byť často jen proklamativně, do systému výchovy (a v případě Vittorina de Feltre i do školní výchovy).

O něco později se začala tělesná cvičení jako odkaz humanismu postupně prosazovat do řady výchovných zařízení té doby zcela v duchu Juvenalova "ve zdravém těle, zdravý duch". Sem spadají i pedagogické snahy J. Á. Komenského. Zasloužili se o to i jezuité, kteří velmi pozorně dbali na to, aby jejich žáci nebyli přetěžováni duševní výchovou a snažili se vychovávat své žáky všestranně. Proto zařazovali do rozvrhu minimálně jedno dopoledne, ale i více, věnované plně hrám. Zakazovány byly jen hry v karty, kostky, koupání a klouzání. Všechny hry a zábavy se konaly za dozoru učitele, který tak lépe a podrobněji poznával své žáky a mohl je také lépe a účinněji ovlivňovat. Organizovali i rekreační pobyt žáků o prázdninách.

V 2. polovině 17. a během 18. století však došlo ke střetu rozvíjející se víceméně ateisticky zaměřené vědy s náboženstvím, s církvemi. Na jedné straně osvícenecká věda přeceňovala rozumové poznání a často podceňovala právě herní zábavy jako zbytečné, odvádějící od vážnějších věcí, na straně druhé se církve v boji s ateisticky zaměřeným osvícenectvím a s vědou zaměřily na vystupňování náboženské horlivosti. Důsledkem bylo, že i z církevních škol začaly mizet tělocvičné aktivity a množily se zákazy her a dalších zábav. To se projevilo i v jezuitských školách. Tak došlo k tomu, že zvláště v městských školách tělesná cvičení téměř zmizela. Ta se udržela ovšem ve výchově šlechtické mládeže.

Velká pozornost hrám byla již tradičně věnována v Anglii. Ale i zde revoluční události v polovině 17. století zbrzdily reformy anglického výchovného systému (Komenský, Locke aj.). Ne však natrvalo. Přes odpor puritánů se hry a tělesná cvičení po anglické buržoazní revoluci vrátili rychle do anglických škol jako forma spontánní rekreace dětí v jejich volném čase.

V této podobě se hry a tělesná cvičení udržely v anglických školách až do konce 18. století, kdy nastoupila nová generace pedagogů, kteří začali hry soustavně výchovně využívat (např. Thomas Arnold). Podporovali proto herní zábavy a vytváření studentské sportovní samosprávy a studentských sportovních klubů na školách.

Problémem výchovy a tělesných cvičení jako její součásti se zabývali i francouzští osvícenci, z nichž především J. J. Rousseau svým dílem významně ovlivnil další vývoj pedagogické teorie a praxe. Filantropisté a Pestalozzi, kteří přímo navázali na Rousseanovo dílo, zavedli tělesnou výchovu do svých výchovných zařízení jako vyučovací předmět rovnocenný s ostatními předměty a položili praktické i teoretické základy novodobé tělesné výchovy obecně a zvláště školní.

Války proti francouzské revoluci a následující napoleonské války zvýraznily potřebu fyzické přípravy vojáků a po zavedení všeobecné branné povinnosti i branců a tím i veškeré mužské části obyvatelstva. To vedlo ke zvýšenému zájmu o tělesná cvičení. Po vzoru filantropin a Pestalozziho praxe v ústavu ve Yverdenu pronikala tělesná cvičení postupně i do ostatních typů škol. Podle GutsMuthse a Pestalozziho začal např. v Madridu a později v Paříži cvičit Francisco Amoros, v Dánsku Franz Nachtigal (kde cvičil i zakladatel švédského systému P. H. Ling). Tělesná cvičení se tedy stala na počátku 19. století důležitou součástí přípravy vojáků (zvl. ve vojenských ústavech ve Španělsku, Francii, Dánsku či Anglii), výchovy v anglických public school, ve filantropinech a dalších výchovných ústavech soukromého charakteru.

První zemí, která zavedla tělesnou výchovu jako povinný předmět do státních škol bylo v r. 1814 Dánsko. Po porážce Napoleona byl F. J. Jahn pověřen vládou zavést tělesnou výchovu do pruských škol. K tomu ale již nedošlo. Vyhlášení Turnsperré odsunulo tento záměr o více jak dvacet let.

Největší zásluhy o zavádění tělesné výchovy do škol ve střední Evropě měl Adolf Spiess (1810 - 1858). Zavedl systém prostných a pořadových, které vypracoval do nejmenších podrobností (formalismus a drilová metoda). Žáci cvičili na povel a v taktu. Pokud se cvičilo na nářadí, cvičilo se podobně na několika nářadích současně.

Po návratu ze Švýcarska zaváděl postupně tělesnou výchovu do škol v řadě německých států (např. r. 1842 v Prusku). Vypracoval první osnovy, které pak byly postupně upravovány (např. A. Maulem), ale ve své podstatě se podle nich v řadě zemí cvičilo prakticky až do I. světové války. Své názory shrnul zvláště ve svých dvou základních dílech: ve čtyřsvazkovém Die Lehre der Turnkunst (Nauka o umění tělocvičném, 1840 - 1846) a ve dvousvazkové příručce pro učitele Das Turnbuch für Schulen (Tělocvičná kniha pro školy, 1847 a 1850).

Zavedl zkoušky pro učitele tělocviku na učitelských ústavech a na univerzitách a jejich soustavnou přípravu. Po skončení školní docházky požadoval, aby měl každý možnost cvičit v tělocvičných spolcích.

Prosadit však tělesnou výchovu jako povinný předmět v Prusku a v dalších německých zemích již nebylo tak snadné. Záměry vlád narážely často na odpor tam, kde bychom ho snad nečekali - u učitelů. Většina z nich byla totiž vychována v duchu tzv. herbartismu, tj. pedagogické teorie Johanna Friedricha Herbart (1776 - 1841), jenž tělesnou výchovu nepovažoval vůbec za součást pedagogiky, pouze za prostředek k utužení kázně a zvládnutí dětí. V důsledku toho řada učitelů odmítala zařadit tělesnou výchovu jako povinný a rovnocenný předmět do škol a vyčlenit jí příslušné hodiny na úkor některého jiného předmětu. Prakticky se to v Prusku podařilo až roku 1862, kdy bylo stanoveno zavést 2 hodiny týdně ve dvou různých dnech. Pochopitelně, že až odpoledne. Teprve roku 1875 bylo doporučeno podporovat tělesnou výchovu i na dívčích školách.

Ve 40. letech byla tělesná výchova zaváděna i do škol ve Švédsku, kde se základem stal ovšem švédský systém reprezentovaný teorií a praxí J. H. Linga.

V zemích habsburské monarchie se vývoj opozdil a tělesná výchova byla koncem 40. let zaváděna jen jako nepovinný předmět do některých škol. Teprve školské zákony z roku 1868 pro Uhry a 1869 pro Rakousko (včetně českých zemí) zavedly povinnou tělesnou výchovu do škol obecných, měšťanských a učitelských ústavů, a to pro chlapce i dívky (podle novely školského zákona z r. 1883 byla tělesná výchova dříve prohlášena opět jen za nepovinnou). Ale i zde se skutečné zavádění tělesné výchovy do jednotlivých škol dělo pomalu. I u nás působil negativně herbartovský názor na tělesnou výchovu (a máme pocit, že u nás nebyl u velké části učitelstva a odpovědných funkcionářů překonán dodnes).

Roku 1862 byla zavedena tělesná výchova jako povinný předmět do středních škol i v carském Rusku, ale už r. 1874 byla vyhlášena za předmět nepovinný, neboť se nepodařilo zajistit výuku dostatečným počtem odborně připravených učitelů.

Ani Francie na tom nebyla o mnoho lépe. Francouzské školství skutečnou tělesnou výchovu přehlíželo, a pokud vůbec byla nějaká tělesná cvičení součástí školní výuky, jednalo se o cvičení vojenského charakteru. Na programu byla pořadová cvičení se zbraní a střelba. Výuku vedli aktivní důstojníci. Porážka Francie r. 1870 jednoznačně ukázala na hluboký fyzický úpadek francouzské mládeže, na její jednostranné přetěžování. To vedlo k pokusu o reformu francouzského školství a k snahám o rozvoj francouzské tělesné výchovy (P. Grousset, P. de Coubertin, francouzští fyziologové). Výsledkem byl vznik Hébertovy přirozené metody. Na její zavádění do škol měla zásluhu po I. světové válce hlavně Vysoká škola pro tělesnou výchovu v Joinville a hlavně pak G. Racine. Francouzská (Hébertova) přirozená metoda pak po I. světové válce reprezentovaná hlavně Joinvillskou školou (a jejím návrhem na všeobecnou úpravu

tělesné výchovy) významně ovlivnila reformní snahy nejen ve Francii, ale vůbec v celé Evropě (i v Rakousku, Německu a ČSR).

Proti Spiessovskému pojetí disciplinované a formální tělesné výchovy vznikl odpor v Německu a Rakousku - Uhersku již v 80. a 90. letech (O. Jáger, snahy o zavádění her) a zvláště pak v letech krátce před I. světovou válkou (F. A. Schmidt, F. Eckardt, A. Slama, anketa o tělesné výchově z r. 1910 ve Vídni, nové osnovy tělesné výchovy v Rakousku z r. 1911 a 1913 apod.). Zdůrazňovala se přirozenost, spontaneita, kreativita a samostatnost. Cílem neměla být disciplína, ale výchova a vzdělávání osobnosti a zdravotní hlediska. Reformátoři se snažili nahradit pořadová, nářadí a prostná hrami, atletikou, plaváním a pobytem v přírodě. U dívek podporovali moderní gymnastické směry. Hlavně však chtěli, aby se cvičilo pokud možno ve volné přírodě. A zde se vzájemně prolínalo a podporovalo reformní hnutí ve Švédsku, Francii, Německu i Rakousku.

Nejvýznamnější reformou, která ovlivnila pojetí školní tělesné výchovy mnohých zemí střední Evropy, zejména Rakouska, Německa, Polska a částečně i ČSR, byla tzv. novorakouská metoda Karl Gaulhofera (1885 - 1941) a Margarette Streicherové (1891-1961). Novorakouská metoda vznikla kritickým rozborem nedostatků Spiessova systému školní tělesné výchovy.

Ve svém pojetí byli ovlivněni francouzskou přirozenou metodou, modernizovanou švédskou tělovýchovou a novými gymnastickými směry, zejména v oblasti zdravotní a ženské gymnastiky. Vznikla v letech 1919 - 1922, tedy v době, kdy začal Karl Gaulhofer spolupracovat s Margarette Streicherovou. Roku 1922 vydali své hlavní dílo Základy rakouské školní tělesné výchovy (Grundzüge des österreichischen Schulturnens), které stanovilo nejdůležitější zásady nové školní tělovýchovné koncepce pro děti do 15 let. Prosazovali přirozená cvičení prováděná v přírodě. Zdůrazňovali, že školní tělesná výchova je vůbec základem celé tělesné výchovy a má mít především cíle výchovné a zdravotní. Proto zdůrazňovali důležitost výchovného účinku před snahou o výkon, a výchovu k čistotě, správné výživě apod. Do systému zařadili letní a zimní výcvikové kurzy a pobyt v přírodě. Doporučovali ranní rozcvičky (10 minut) i rozcvičky o přestávkách.

Gaulhofer a Streicherová podrobně rozpracovali cvičební hodinu, kterou rozdělili na tři části:

- I. oživující cvičení (rychlá chůze, běh, dýchací cvičení apod.),
- II. základní cvičení (1. cvičení trupu, 2. cvičení rovnováhy, 3. cvičení síly a obratnosti, 4. běh a chůze, 5. skok),
- III. uklidňující cvičení (drobné hry, pomalá chůze spod.).

Gaulhofer a Streicherová vycházeli z biologických a psychických potřeb dítěte. Pod vlivem tehdy módních pedagogických směrů podcenili poněkud úlohu učitele ve vyučovacím procesu dětí. Učitel měl stanovit pohybové úkoly, ale nesměl předepisovat jejich přesné provádění. Zásadou bylo, aby děti cvičily způsobem, který je přiměřený jejich věku a aby se co nejvíce podobal volné dětské hře.

Veškerá cvičení dělili na cviky:

1. vyrovnávací, které mají za cíl odstraňovat tělesné vady,
2. formovací, které mají pěstovat správné držení těla,
3. výkonnostní, které vedou ke snaze dosáhnout co nejvyšších osobních výkonů (nikoli rekordů)
4. umělé, ve kterých se má uplatnit estetický pohybový projev.

Margarette Streicherová se kromě spolupráce s Gaulhoferem zabývala intenzivně ženskou tělesnou výchovou a po jeho odchodu do Holandska hájila pojetí novorakouské metody proti snahám navrátit se ke cvičení nářadovému. Měli řadu následovníků, zejména v Rakousku.

Novorakouská metoda ovlivnila školní i spolkovou tělesnou výchovu v celé střední Evropě. Pronikala zvláště intenzívně do Německa, kde však měla i řadu odpůrců.

V Německu se reformní hnutí školní tělesné výchovy rozvinulo zejména po Říšské školní konferenci r.1920. V letech 1925 -1929 byly vypracovány v jednotlivých německých státech nové učební plány. Nebyly však jednotné, neboť se projevil rozpory v pojetí učebních osnov mezi Gaulhoferem a německým teoretikem, turnérem Edmundem Neuendorffem (1875 - 1961). Celkově však zvítězilo pojetí přirozené tělesné výchovy, zejména zařazením plavání, lyžování, bruslení, atletiky a her do školních osnov. Po nástupu nacistů k moci se postupně změnilo celé pojetí školní tělesné výchovy ve smyslu totální militarizace. Nová linie se výrazně prosadila od r. 1937 v tělesné výchově chlapců a r. 1941 i ve výchově dívek, zejména ve zvláštních státních internátních školách pro nacistickou elitu. Tělesná výchova měla v těchto školách mimořádné postavení mezi vyučovacími předměty. Proti 33 hodinám němčiny, 30 hodinám matematiky a angličtiny bylo 40 hodin tělesné výchovy. Počty hodin tělesné výchovy stoupaly již od r. 1935 (3 hodiny, 1937 - 5 hodin týdně). Na programu byly vedle základních tělesných cvičení sporty, zejména plavání, atletika, cvičení na náradí, terénní sport (Geländesport - vojenského charakteru), box, šerm apod., přičemž žáci měli povinnost účastnit se říšských mládežnických soutěží.

Celkem dobrou úroveň školní tělesné výchovy měla Francie po zavedení přirozené francouzské metody r. 1920. Ve Velké Británii byly velké rozdíly mezi jednotlivými školami, ale sportovní pojetí převažovalo. V některých školách působily i vlivy francouzské, švédské nebo novorakouské.

Velmi dobrou úroveň již mělo skandinávské školství. Vyučovalo se 3 - 4 hodinám tělesné výchovy týdně. Základem byla gymnastická cvičení doplněná hrami a atletikou a v zimě lyžováním. Velká pozornost se věnovala pobytu v přírodě. V USA se uplatňovaly v praxi různé systémy, přičemž na nižších školách tělesná výchova soustavně neexistovala. Vysoké sportovní úrovně dosahovaly soukromé střední školy a zejména vysoké školy.

Obecně lze říci, že tělesná výchova dívek celkově zaostávala za tělesnou výchovou chlapců v obsahu i formě.

V meziválečném období dosáhl vysoké úrovně středoškolský a vysokoškolský sport. Středoškolský sport se rozvíjel především na národní úrovni, zatímco vysokoškolský sport od počátku 20. let začal rozvíjet i mezinárodní styky. Záslouhou Francouze Jeana Petitjeana se r. 1923 z národních vysokoškolských svazů a organizací zformoval mezinárodní vysokoškolský sport. Roku 1923 se uskutečnily první letní světové studentské sportovní hry (do r. 1939 se konaly devětkrát). Roku 1939 zorganizovali nacisté hry ve Vídni, zúčastnili se jich však pouze studenti z fašistických států. Na protest proti vídeňským hrám uspořádali pokrovní studenti akademické hry v Monaku. Vypuknutím II. světové války byly předčasně ukončeny. Od r. 1927 se konaly i zimní světové studentské hry (do r. 1939 se uskutečnily šestkrát).

Mezinárodní styky vysokoškoláků začal po II. světové válce organizovat jednak Mezinárodní svaz studentstva (vznikl r. 1946 v Praze), jednak studentská organizace nazvaná Mezinárodní studentská konference - Koordinační sekretariát (Conférence Internationale Etudiants - Coordination Secretariat, CIE-COSEC), která sdružovala především studentské organizace západních zemí. Sportovní organizace západních států ovlivňované CIE - COSEC vytvořily r. 1949 vlastní mezinárodní sportovní organizaci Mezinárodní federaci univerzitního sportu (Fédération Internationale du Sport Universitaire, FISU). Tak se studentský sport rozpadl na dva tábory. Sportovní odbor MSS pořádal Světové hry MSS (v letech 1947 - 1957 se uskutečnilo pět letních světových her a šest zimních). FISU pořádala tzv. Týdny FISU (v letech 1949 - 1955 se uskutečnily čtyři letní týdny, zimních se konalo v letech 1951 - 1959 celkem pět). Konečně v druhé polovině 50. let Mezinárodní svaz studentstva doporučil svým členským organizacím vstup do FISU. Světové hry 1957 v Paříži již byly společnými hrami. Na návrh italské studentské organizace byl přijat nový název pro mezinárodní studentské soutěže - Univerziáda.

Dětské a mládežnické hnutí

Počátkem našeho století vznikl skauting. Hnutí, které částečně překračuje rámec tělesné kultury. Jeho protagonistům se podařilo vytvořit atraktivní, komplexní systém mimoškolní výchovy dětí a mládeže. Jádrem tohoto systému je pobyt v přírodě, hry a další tělocvičné i jiné aktivity. Cílem skautingu je formování pozitivních charakterových vlastností mladého člověka a utváření jeho žádoucí hodnotové orientace. To vše při respektování zvláštností věkových kategorií a snaze o sebevýchovu a vzájemnou výchovu mezi skauty.

Skautské hnutí se záhy rozdělilo na dvě větve - americký woodcraft (lesní moudrost) a anglický skauting.

U zrodu woodcraftu stál americký přírodovědec a spisovatel Ernest Thompson Seton (1860 - 1946). Narodil se v Anglii, mládí prožil většinou v Kanadě a v polovině 90. let minulého století se usadil poblíž New Yorku. V roce 1902 E. T. Seton založil první zálesácký kmen chlapců Woodcraft indians. Hlavním stanem jeho hnutí se stalo město Greenwich ve státě Connecticut. Později se také dívky dočkaly své organizace Dívky táborového ohně (Camp Fire Girls). V roce 1910 se Seton stal náčelníkem všech amerických skautů. V roce 1915 však poznal, že se cesty woodcraftu a skautingu rozcházejí, a proto se vzdal své funkce a věnoval se pouze woodcraftu, který se v roce 1916 sjednotil v The Woodcraft League of America (Americká liga lesní moudrosti či Americká zálesácká liga). Svůj systém Seton vyložil hlavně v knize Svitek březové kůry (The Birch Bark Roll) a v Příručce zálesáctví (The Woodcraft Manual). Českému čtenáři je Seton znám spíše jako autor jímavých knih o zvířatech - Lobo, Stříbrná liška a dalších příběhů z kanadské či americké divočiny, Rolf zálesák, Dva divoši a další.

E: T. Setona trochu paradoxně dovedla k woodcraftu jeho přísná protestantská výchova, ve které nebylo vedle povinností a modliteb ani trochu místa pro romantiku volnost a svobodu. Svoji snahu po tom, aby co nejvíce mládeže objeviló kouzlo volného pobytu v přírodě Seton vystihl slovy: "Protože jsem poznal muka žízně; chci vyhloubit studánku, ze které'by mohli pít i jiní!"

Ve své filozofii navázal Seton na francouzského osvícence Jeana Jacquese Rousseaua (1712 - 1778) a Henry Davida Thoreaua (1817 - 1862), který patřil k transcendentalistům: Seton převzal od těchto myslitelů především myšlenku, že člověk je od přírody dobrý, ale civilizace ho kazí. Proto je nutný návrat k přírodě, ve které člověk může dát průchod přirozeným pudům.

Jak už napovídá název prvního woodcrafterského kmene, největší inspirací byl' prti Setona život indiánů, zidealizovaný obraz lidí zdatných, čestných, prostých a duševně krásných, kteří žijí v dokonalé harmonii s přírodou. Znakem woodcraftu je bílý kruh s modrými rohy. Bílý kruh vyjadřuje čistotu ideálů lesní moudrosti a modré rohy symbolizují sílu těchto ideálů a odhodlání woodcrafterů bránit je.

Zákon lesní moudrosti je vyjádřen mystérií ohně. Z kruhu hlavního ohně vedou čtyři cesty - těla, ducha, mysli a služby. Cesty vedou ke světům - krásy, síly, pravdy a lásky. Každé z těchto světů vyzařuje 3 paprsky: světlo krásy - čistotu, fyzickou sílu a přirozenost, světlo síly - odvahu, mlčenlivost a poslušnost, světlo pravdy - čestnost, víru a poctivost, světlo lásky - laskavost, ochotu a radost ze života. Ač se woodcraft nerozšířil tolik jako skauting, uplatnil se také v Evropě i v Československu, kde už v roce 1912 založil Miloš Seifert spolek Děti živeny.

Vlastní skauting založil anglický generál sir Robert Baden - Powell (1857 - 1941). Baden - Powell sloužil v britských koloniích a zúčastnil se i koloniální války své země proti jihoafrickým osadníkům nizozemského původu - Burům. Všiml si, že Burové odolávají několikanásobné anglické přesile hlavně díky otužilosti, houževnatosti a znalosti terénu. Proto pomáhal formovat také v britské armádě oddíly mladých hochů - kurýrů a zvědů, kteří by si osvojili stejné vlastnosti. To ho přivedlo na myšlenku organizovat skauty také v Anglii v mírových podmínkách. Baden - Powell částečně navázal na hnutí Brigády hochů (Boys Brigades), které vedlo anglické duchovenstvo od 80. let 19. století a v roce

1908 založil organizace Boy Skauis. V roce 1909 vznikl i dívčí skauting Girl Guides (pro členky anglického skautingu, těžko přeložitelné výrazové spojení), který vedla sestra Baden - Powella Agnes. Baden - Powell svůj systém skautingu popsal v knize Skauting for Boys.

Zakladatel skautingu Baden - Powell se seznámil také s woodcraftem, se kterým skauting pojí orientace na pobyt v přírodě a mnohé konkrétní činnosti. Myšlenkový svět anglického skautingu je však jiný. Místo romantiky a mystiky zavedl Baden Powell disciplínu a místo volnosti organizaci včetně uniforem. Vložil anglickému skautingu do vínku především službu Bohu a vlasti, tj. britskému impériu. K této službě se angličtí skauti zavazovali slibem: "Slibuji na svou čest, jak dovedu nejlépe, že budu 1. plnit své povinnosti vůči Bohu a vlasti, 2. pomáhati bližnímu v každé době, 3. poslouchati zákona skautského". Anglický skautský zákon je obdobný Svojsíkovu desateru. Jak je patrné i ze skautského slibu anglický skauting je úzce spjatý s křesťanským náboženstvím a Baden - Powell dává svým skautům za vzor středověké rytířstvo a jeho službu Bohu.

Skauting se už před I. světovou válkou rozšířil za hranice Anglie. Není náhodou, že se nejvíce pro svůj branný charakter rozmohl v Německu, kam přišel v roce 1909. Poté se uplatnil ve Francii a dalších státech.

Po I. světové válce se skauting lavinovitě šířil po celé Evropě. V roce 1920 se v Londýně uskutečnilo I. jamboree - mezinárodní setkání skautů za účasti zástupců 34 zemí. Začátkem 20. let vzniklo v Londýně Světové byro skautů, které sdružovalo v r. 1922 na jeden milión skautů a v roce 1927 již 3 milióny, z nichž 66 % byli angličtí a američtí skauti. V roce 1936 působily skautské organizace v 53 zemích a zahrnovaly 5 miliónů členů. V současnosti nalézáme ve 100 státech 13 miliónů skautů. Do roku 1928 bylo sídlo světového ústředí v Londýně, pak v kanadské Ottawě a od roku 1968 v Ženevě.

V roce 1928 vznikla i mezinárodní organizace skautek - Světové sdružení skautek a jejich vedoucích, jenž v roce 1936 sdružovala 3 milióny a nyní má 6,5 miliónu skautek z 80 zemí.

Vedle skautingu se po I. světové válce objevují v Evropě organizace Křesťanského sdružení mladých mužů (Young Mens Christian Association - YMCA) a Křesťanského sdružení mladých žen (Young Womens Christian Association - YWCA). První organizaci YMCY založil v Londýně už v roce 1855 obchodní příručí Georg Williams. Odtud se YMCA dostala do USA, kde se toto hnutí rychle rozrostlo. Po I. světové válce pracovníci americké YMCY šířili myšlenky své organizace v evropských zemích.

"YMCA vznikla z úsilí malé skupinky lidí, patřících k různým církvím, nebo stojícím mimo církev, kteří nepodlehli běžnému náboženskému indiferentismu a chtěli uplatňovat slovem i životem náboženské přesvědčení". Hlavním posláním YMCY bylo tedy šíření duchovních hodnot křesťanství. Na rozdíl od jiných náboženských sdružení zachovali protagonisté YMCY vůči "bezvěrcům" značnou toleranci. "Mimořádní členové užívají všeho zařízení a všech výhod sdružení, aniž mají osobní povinnost rozšiřovat zásady sdružení".

Činnost YMCY svou rozmanitostí překračuje rámec tělesné kultury. Činitelé YMCY vytvořili totiž široký a přitažlivý program s kulturní osvětovou, zájmovou a sociální náplní, včetně např. jazykových kursů. Sport a pobyt v přírodě však měly v YMCE nezastupitelné místo. Činovníci YMCY se zasloužili o rozšíření volejbalu a basketbalu a díky jim se mládež mnohých evropských států setkala poprvé s basebalem. Dále se členové YMCY věnovali těžké a lehké atletice, tenisu, hokeji a házené.

Proti jiným organizacím nechyběly YMCE a YWCE peníze, což se promítlo do výstavby kvalitních kluboven, studentských domovů, dětských hřišť, ale také sportovních hřišť, tělocvičen a bazénů. Např. československá YMCA, která vznikla v roce 1921 dostala od svých amerických kolegů 1 794 600 dolarů, což bylo v přepočtu z roku 1946 53 888 002 Kčs. Není pak divu, že YMCA vlastnila mezi válkami v Československu např. 14 stálých letních táborů.

Zařízení YMCY navštěvovali hlavně středoškoláci a vysokoškoláci. Pracovníci americké YMCY, kteří toto hnutí v Evropě šířili, nezapomínali na propagaci USA a amerického způsobu života.

Dělnická tělovýchova

V druhé polovině 19. století se rozvíjelo organizované dělnické hnutí. Vedle dělnických svépomocných sdružení a později politických stran vznikají také tělovýchovné spolky, které se po I. světové válce sdružily do mezinárodních organizací, jež v evropském sportovním a tělovýchovném hnutí zauímají významné místo.

První čistě tělovýchovné dělnické spolky začaly vznikat od poloviny 60. let minulého století ve Švýcarsku - první v r. 1866 v Lausanne. Už v roce 1874 vytvořily tyto organizace jednotný svaz nazvaný Švýcarský tělocvičný spolek Griitli (Schweizerischer Griitli Turnverein).

Na přelomu století se hlavním centrem dělnické tělovýchovy stalo Německo, kde Německý dělnický tělocvičný svaz (Der Deutsche ATB), založený r. 1893, dosáhl v r. 1913 počtu takřka 190 tisíc cvičenců. Vedle tělocvičných spolků vznikaly v evropských zemích dělnické sportovní kluby, svazy a turistické spolky. Např. v Německu si založili dělníci cyklisté svůj Svaz dělnických cyklistů Solidarita a turisté sdružení Přátelé přírody (Naturfreunde). V některých státech vznikly organizace zahrnující jak tělovýchovu tak sport, např. v r. 1908 ve Francii začala pracovat Sportovní atletická socialistická federace (Federation Sportive Athlétique Socialiste) sdružující fotbalisty, atlety i tělocvikáře.

Kolem roku 1910 došlo k prvním mezinárodním stykům dělnických tělocvičných organizací Francie, Belgie a Německa. Přípravovalo se vytvoření mezinárodního sdružení, ale tyto plány zhatila válka.

Po I. světové válce se dělnické hnutí rozdělilo. Ze sociálně demokratických stran Evropy odešli přívrženci marxismu-leninismu a zakládali komunistické strany. V roce 1919 byla založena v Moskvě Komunistická internacionála jako mezinárodní sdružení komunistických stran. Stejným způsobem se štěpila také dělnická tělocvičná a sportovní sdružení, která se po I. světové válce v mnohých zemích stala masovými. Část členstva zůstala věrna sociálně demokratické orientaci a setrvala ve stávajících spolcích. Komunisté či budoucí komunisté odešli a vytvořili si vlastní tělovýchovné a sportovní organizace. Oba proudy vytvořily svá mezinárodní sdružení. V září 1920 zástupci Belgie, Francie, Anglie, Německa, Československa, Finska a Švýcarska založili Socialistickou dělnickou sportovní internacionálu (Sozialistische Arbeitersportinternationale - SASI), zvanou také Lucernská sportovní internacionála - LSI, podle místa vzniku či Socialistickou tělovýchovnou internacionálou - STI.

V červenci 1921 byla ustavena v Moskvě za účasti delegací z Itálie, Německa, Francie, Československa, Finska, Švédska a Holandska Rudá sportovní internacionála - RSI (Krasnyj Sportinternational).

LSI se stala v průběhu 20. let mohutným evropským svazem sociálně demokratické tělovýchovy a sportu. V roce 1925 uspořádali činnovníci LSI I. mezinárodní dělnickou olympiádu ve Frankfurtu, II. v roce 1931 ve Vídni a III. v roce 1937 v Antverpách.

Vedení LSI nedovolovalo svým sekcím - národním organizacím účast v soutěžích "buržoazního" sportu, tj. v soutěžích sportovních svazů. Také možnosti styků sekcí RSI byly omezené. Proto se vedly rozhovory o vzájemných zápasech sportovců LSI a RSI.

Výsledky těchto jednání však v podstatě závisely na vztazích komunistů a sociálních demokratů v Evropě, které většinou nebyly dobré. Proto se sportovci LSI a RSI spolu stýkali ve dvacátých letech s výjimkou let 1925 - 27 spíše sporadicky.

V polovině 30. let se situace změnila. Po nástupu fašismu v Německu a Rakousku ztratily obě internacionály velký počet členů z těchto zemí. Jasně se ukázalo, že fašismus ohrožuje stejně bezprostředně komunisty i sociální demokraty. Také na evropské politické scéně zanechali komunisté od poloviny 30. let nevybíravých útoků proti sociálním demokratům.

To vše se odrazilo též ve vztahu RSI a LSI. Internacionály začaly spolupracovat v boji proti fašismu, např. se dohodly na společném protestu proti uspořádání XI. olympijských her v Berlíně.

Užšímu spojení obou internacionál zabránila situace v Československu. V polovině 30. let se Svaz DTJ stal nejsilnější sekci LSI (po zákazu dělnické tělovýchovy v nacistickém Německu) a také FPT zaujímala v rámci RSI významné místo. Vedení obou internacionál se v této době přestěhovalo do Prahy. Vztahy mezi vedením Svazu DTJ a FPT však zůstaly napjaté, a proto se neuskutečnilo sjednocení obou internacionál, o kterém někteří představitelé jak RSI, tak LSI uvažovali.

Ke sloučení komunistické a sociálně demokratické tělovýchovy a sportu došlo jen v některých zemích, např. ve Francii vznikla Sportovní a gymnastická federace pracujících (Federation Sportive et gymnique du Travail, FSGT).

RSI a LSI ukončily svoji činnost před vypuknutím II. světové války. Po válce obnovila činnost pouze LSI, nyní však jako Mezinárodní sportovní výbor pracujících (Comité Sportif International de Travail, CSIT).

V období mezi dvěma světovými válkami došlo k největšímu rozmachu dělnického sportu. Po druhé světové válce dělnická tělovýchova a sport jako samostatný fenomén nezánikly, ale jejich význam na mezinárodní scéně poklesl. Ve státech, kde zvítězili komunisté, samostatné dělnické sportovní organizace většinou zanikly.

V západní Evropě změny v sociálním složení naleptaly jednodušnost a relativní uzavřenost dělnické třídy tak, že i zde dělnická sportovní a tělocvičná sdružení ztratila část svého významu.

Tělesná výchova a sport v carském Rusku a sovětská fyskultura

V 60. a 70. letech 19. století byly v Rusku položeny základy tělesné kultury jak v oblasti vojenské a civilní školní výchovy, tak i ve sportovních a tělocvičných spolcích. Tělocvik jako povinný předmět byl v Rusku do všech chlapeckých středních škol zaveden po pokusu v roce 1862 až v roce 1889. Cvičilo se podle smíšené německo-švédské metody, přičemž se prosazovala především prostná a nářadí téměř zmizelo. Nové osnovy doporučovaly cvičení na zdravém vzduchu a hry.

V 60. letech začaly v Rusku vznikat první gymnastické spolky. Mezi nejstarší patří gymnastický spolek z Petrohradu, který vznikl r. 1863. Roku 1883 již vznikla Ruská gymnastická společnost, která později začala využívat sokolského tělocvičného systému a stala se základem pro Ruský Sokol. K němu kladli základy čeští sokolští učitelé tělocviků, kteří na Rus přicházeli od r. 1889. Většina z nich působila na gymnáziích a vojenských kadetkách. Koncem století se zhoršily rusko-německé vztahy, a to vedlo k upevnění pozic Sokola. Přestože i nadále v Rusku působila řada tělocvičných směrů (vedle německého a švédského vznikl roku 1900 nový spolek Maják, odnož americké YMCY a později se šířila i francouzská přirozená metoda), zaujal Ruský Sokol v prvním desetiletí 20. století v Rusku prakticky první místo.

Roku 1909 byla v Petrohradu otevřena Hlavní tělocvičná a šermířská škola pro přípravu důstojníků, kteří pak po absolvování desetiměsíčního kursu vedli u pluků jednoměsíční kursy tělocviků. Cvičitelem školy se stal český Sokol František Erben. Za jeho vedení měla škola po tělovýchovné stránce dobrou úroveň a získala na olympiádě ve Stockholmu roku 1912 první cenu za vzorné vystoupení studentů školy v tělocviků (mimo vlastní olympijský program). Základem tělesné přípravy vojáků carské armády se roku 1910 stal sokolský tělocvik.

Proti činnosti Sokola a ostatních tělovýchovných organizací vycházejících ze zahraničních směrů se postavil teoreticky i prakticky Petr Francevič Lesgaft (1837-1909), pedagog a anatom. Na základě studia tělovýchovných směrů a pedagogických a lékařských znalostí vytvořil vlastní systém tělesné výchovy pro školní mládež ve věku 7 - 18 let. Usiloval na nižších stupních škol o denní cvičení, o systematické procvičení celého těla. Odmítl sokolský nářadový tělocvik a účast aktivních důstojníků ve vedení hodin školní tělesné výchovy.

V 60. letech 19. století začaly vznikat v Rusku také první sportovní organizace, které zpočátku měly výrazně aristokratický charakter. V tomto období, zejména v 80. letech se dívaly úřady na sportovní spolky s nedůvěrou. Později je však začaly i podporovat, zejména po roce 1905.

Všechny sportovní svazy a případně i kluby a spolky jednotlivých sportů združil v roce 1912 Ruský olympijský výbor ovládaný generálem Vojejkovem. Rusko se olympijských her poprvé zúčastnilo teprve roku 1908. Ruští sportovci tehdy získali jednu zlatou (krasobruslení, N. Panin) a 2 stříbrné medaile. Vláda olympijské hry v té době ještě ignorovala a sportovci byli vysláni na vlastní a svazové náklady. Imperiální zájem vedl roku 1912 k vytvoření Ruského olympijského výboru a k obeslání V. olympijských her ve Stockholmu, kde však velká ruská výprava zklamala očekávání (získala jen 2 stříbrné a 2 bronzové medaile).

Roku 1912 byla vládou zřízena Kancelář hlavního inspektora pro tělesný rozvoj obyvatelstva Ruského impéria. Její představitel Vojejkov rozhodl pořádat každoročně ruské olympiády a zajišťovat jimi řádnou přípravu pro zahraniční reprezentaci Ruska. Roku 1913 se uskutečnila I. ruská olympiáda v Kyjevě, II. olympiáda se konala roku 1914 v Rize. Roku 1915 se v Novorossijsku uskutečnila I. severokavkazská olympiáda a r. 1916 v Nižním Novgorodu (dnešním Gorkém) I. povolžská olympiáda.

Lze shrnout, že tělesná výchova a sport byla v carském Rusku omezena především na privilegované společenské vrstvy. Ve sportovních a tělovýchovných organizacích bylo

organizováno jen něco přes 50 000 osob, tedy méně než půl promile obyvatelstva carského Ruska.

Po říjnové revoluci se postupně rodil nový systém tzv. socialistické tělesné kultury. Je charakterizován státním řízením, podřízeností rozhodnutím stranického aparátu, sepětím s Komsomolem a silnou ideologizací.

Na počátek občanské války a následně zahraniční intervenci reagovali bolševici v oblasti tělesné kultury militarizací. Tělovýchova a sport byly podřízeny vedení VSEVOBUČE (Všeobščeje vojennoje obučenije), který vznikl v dubnu 1918, orgánu, který zabezpečoval vojenskou přípravu rezerv pro Rudou armádu. V dubnu 1919 uspořádali funkcionáři VSEVOBUČE I. všeruský sjezd tělesné kultury a sportu a předvojenské přípravy.

Vedoucí představitelé sovětského Ruska oceňovali hlavně branný význam tělesné kultury, a proto se snažili vytvořit podmínky k výchově profesionálních pracovníků tělovýchovy a sportu. V roce 1919 vznikl v Leningradě Institut tělesné kultury P. F. Lesgafa a roku 1920 Státní ústřední institut tělesné kultury v Moskvě, jehož rektorem se v polovině 20. let stal Čech Antonín Zikmund. Po skončení občanské války už nebylo třeba tělesnou kulturu jednostranně orientovat pouze na brannou přípravu. Částečná změna zaměření tělesné kultury se projevila i v organizačních změnách v ustavení Nejvyšší rady pro tělesnou kulturu v roce 1923. Jak se postupně formovala a sílila sovětská fyzkultura, tím více se snažili její představitelé ovlivňovat a kontrolovat prostřednictvím RSI komunisticky orientované sportovce a tělocvikáře v ostatních evropských státech. Řada z nich získala na sovětských institutech i vzdělání. Sportovci evropských zemí se také zúčastnili I. všesvazové spartakiády v Moskvě v roce 1928.

Ve 20. a 30. letech se věnovala velká pozornost masovosti a ideové výchově v duchu marxismu - leninismu. Požadavek masovosti se odrazil v zavedení všesvazového fyzkulturního komplexu GTO (Gotov k trudu i oboroně SSSR). Platil od r. 1931 a zachoval se, byť s proměnlivým obsahem, až do 80. let.

Na školách se od r. 1933 začalo učit podle Jednotného státního programu tělesné výchovy. V roce 1934 byla zavedena sportovní klasifikace s třemi výkonnostními třídami a titulem mistra sportu a zasloužilého mistra sportu s tím, že na nižších stupních převládala základní gymnastika a pohybové hry a na stupních vyšších sport.

V roce 1936 vznikl místo Všesvazové rady pro tělesnou kulturu nový vrcholný orgán sovětské fyzkultury - Všesvazový výbor pro tělesnou kulturu a sport při Radě lidových komisařů.

Napadení Sovětského svazu nacistickým Německem v červnu 1941 nutně vrátilo sovětskou fyzkulturu do služeb předvojenské přípravy. Byl opět obnoven VSEVOBUČ. Po II. světové válce, v letech 1945 - 59 řídil sovětskou tělesnou kulturu Všesvazový výbor pro fyzkulturu a sport při Radě ministrů SSSR. Vedení fyzkultury vyhlásilo hesla "Za masovost a rekordy". Sport se po II. světové válce v SSSR postupně stával poměrně preferovanou oblastí. Přibýly další vysoké tělovýchovné školy a výzkumné ústavy v jednotlivých republikách, rostly počty sportovců a mnohé sporty získaly masovou základnu, těžko srovnatelnou s jinými zeměmi. Na olympijské hry vstoupili v roce 1952 sovětské sportovci velmi úspěšně. Také v dalších letech těžil sovětský vrcholový sport z masové základny a ze skutečnosti, že sovětské mládeži skýtal sport téměř jedinou možnost seberealizace a cestování za hranice SSSR. Navíc se vrcholový sport těšil přízni (i materiální) státních a stranických orgánů, které na úspěších sportovců chtěly dokázat přednosti socialismu.

V roce 1959 byl nahrazen Všesvazový výbor pro tělesnou kulturu Svazem sportovních organizací SSSR. V roce 1956 se uskutečnila I. spartakiáda národů SSSR (na rozdíl od našich spartakiád se její náplň skládala ze sportovních soutěží). K systému výhradně státního řízení se sovětská fyzkultura vrátila vytvořením Výboru pro tělesnou kulturu a sport při Radě ministrů SSSR v roce 1968.

Po B. světové válce v rámci "jednoty" socialistických zemí pronikly základní principy sovětské fyzikultury do systémů tělesné výchovy a sportu všech zemí tzv. východního bloku. Péče komunistických stran a vlád jednotlivých zemí vedla k mnohým deformacím cizím humanistickému poslání sportu. Zvláště vrcholový sport byl mnohdy a mnohde zcela podřízen neúprosné honbě za rekordy. Navíc byla sportovcům, především v 50. letech, neustále vnucována militantní a nesnášenlivá ideologie.

V některých socialistických zemích materiální podmínky sportu vysoce přesáhly úroveň materiálních podmínek jiných oblastí společenského života. Také tělovýchovné vědy v socialistických zemích dosáhly světové úrovně. V metodice a tréninku mnohých sportů se Západ učil od Východu.

Celkové hodnocení sovětské fyzikultury není jednoduché, protože byla plná rozporů. Tento systém přinesl sovětskému sportu mimořádné úspěchy na mezinárodním fóru, podložené péčí o masový, hlavně mládežnický sport a vysokou úroveň tréninku. Na druhé straně se militantní totalita nevyhnula v bývalém SSSR ani sportu a potlačovala individualitu sovětských reprezentantů a činila ze sportovců jen nástroj propagandy komunismu.

Tělesná kultura v českých zemích v letech 1774 – 1862

Tereziánské a josefínské reformy /správní, berní, školské a náboženské - zrušení nevolnictví a další/ vedly k celkovému uvolnění společenské a kulturní atmosféry v habsburské říši, a tedy i v českých zemích.

Přijetím Felbigerova organizačního statutu pro školy normální, hlavní a triviální z roku 1774 (Allgemeine Schulordnung pro část rakouskou) a 1777 (Ratio educationis pro část uherskou) došlo k postupnému zavádění povinné školní docházky pro všechny děti ve věku od 6 do 12 let. Tereziánský školní řád dokonce pamatoval i na možnost tělesných cvičení (pohybové hry, hříčky a zábavy) a doporučoval zakládat hřiště (jedno u školy, druhé za obcí).

Mnoho učitelů toho také využívalo (např. J. J. Ryba, J. M. Rautenkranz aj.), v praxi však často naráželi na odpor veřejnosti a některých představitelů katolické církve.

Spolu s pronikáním myšlenek J. Locka, J. J. Rousseau, J. Pestalozziho a předních filantropistů k nám, postupně vzrůstal i zájem o tělesná cvičení.

Roku 1810 byla v Praze zřízena vojenská plovárna, údajně prý vůbec první zařízení tohoto druhu v Evropě. Na Karlově univerzitě propagoval tělesnou výchovu filozof Bernardo Bolzano (1781 - 1848), který ve své práci O nejlepší státě určil tělesné výchově důležité místo v systému výchovy a v učebním plánu svého ideálního státu.

Stav a úroveň školní tělesné výchovy triviálních škol této doby zčásti ukazuje kapitola Dětské hry v českém Slabikáři pro městské školy z roku 1781, kde je uvedena celá řada her (na řemeslníky, posly, vojáky, lichá sudá, na slepou bábu, kuželky, hru s obručí ap.). Obsahuje i výčet zakázaných her jako např. běh o závod, házení kamením, lezení na stromy, jízda za vozy, bruslení ap. Četná úřední a školská nařízení z konce 18. století zvláště zakazovala dětem i dospělým koupání a bruslení.

Přes všechny zákazy a nařízení i přes přijetí nového školského zákona z roku 1805, který v mnoha ohledech znamenal krok zpět, zájem o tělesná cvičení a hry stoupal a to jak mezi dětmi, tak i mezi učiteli a dospělými vůbec. Dokladem toho je dílo Jana Svobody (1800 - 1844) Školka z roku 1839. Nejen v něm, ale i v praxi doporučoval a využíval tělesných cvičení a her pro rozvoj duševního i tělesného zdraví malých dětí. Na některých školách jako v Táboře, Jindřichově Hradci, Ivančicích, Klatovech, Praze aj. buď již s žáky cvičili nebo požadovali zavedení tělocviku. Výrazně se již tento požadavek ozýval v roce 1848 z Porad učitelských v Budči K. J. Amerlinga (1807 - 1884).

Přesto však zůstávaly tělocvik a hry především výsadou šlechty a zámožnějšího měšťanstva. Od 30. let se začalo cvičit v soukromých tělocvičných ústavech. Veřejný spolkový tělocvik byl zakázán, neboť rakouská vláda se obávala, po zkušenostech z Pruska (Turnsperre), veřejné spolky povolit a s výhradami povolovala jen zvláštní soukromé, případně zemské ústavy, kde se cvičilo především podle Lingova, nebo Ling-Rothsteinova systému, později upraveného systému Jahn-Eiselenova.

První ortopedický ústav zřídil roku 1839 v Praze lékař Johan J. Hirsch. Cvičil ve Spálené ulici podle Lingovy metody. Neuspěl a roku 1842 jej přenechal Rudolfovi Stephanymu (1817 - 1855), žákovi Ernsta Eiseleny, spoluzakladatele německého tělovýchovného systému. Stephany jako první seznámil Prahu s německým systémem. V roce 1843 byl Stephany jmenován prvním zemským učitelem tělocviku s povinností vyučovat bezplatně dvanáct stipendistů, kteří měli být po dvou letech studia jmenováni učiteli tělocviku.

Po odchodu Stephanymu roku 1845 do Vídně na Tereziánskou rytířskou akademii převzal vedení ústavu na krátko Gustav F. Stegmeyer (1812 - 1883). Jeden ze stipendistů, Jan Malypetr (1815 - 1899), se po praxi ve Vídni roku 1848 vrátil do Prahy a založil tělocvičný ústav v Panské ulici, který se stal brzy proslulým. Byl také cvičitelem žáků české hlavní školy v Budči. Roku 1849 ho pro vynikající výsledky jmenovalo

místodržitelství prvním českým učitelem tělocviku na staroměstském gymnáziu. Ve dvou oddílech cvičili u něho odděleně Češi a Němci. Protože počet cvičenců stoupal, zřídil brzy cvičitelský sbor.

V zimě cvičil v tělocvičně, v létě dával přednost cvičení na cvičišti. Cvičilo se především na bradlech, hrazdě a koni, dále využíval i kruhy, kozu a žebříky. Součástí cvičení byl i běh a chůze.

Společně s K. J. Erbenem, F. L. Čelakovským a J. E. Purkyněm vytvořil také první české tělocvičné názvosloví. Řadu prvků z něho později převzal při tvorbě svého názvosloví Dr. M. Tyrš.

Zpočátku Malypetr využíval především Jahn-Eiselenovo Die deutsche Turnkunst, později Spiessovo Die Lehre der Turnkunst. Cviky byly jednoduché, bez spojování. Malypetr má velké zásluhy o vznik a rozvoj naší tělesné výchovy. Byl i učitelem dr. M. Tyrše, stál u počátků Sokola Pražského. Zpočátku Sokolové cvičili v jeho tělocvičně v Panské ulici. V letech 1879 - 1888 byl členem zkušební komise pro učitele tělocviku na středních školách. Jeho přínos později zastínil rozmach sokolské myšlenky a Tyršova osobnost.

V polovině čtyřicátých let vznikl v Praze nový ortopedický ústav MUDr. Josefa Seegena. Ústav převzal roku 1848 Ferdinand Schmidt. V letech 1845 - 1873 pracovala v Praze i tzv. "přírodnická nemocnice" MUDr. Jana Spotta (1813 - 1888), docenta ortopedie a hydroterapie na univerzitě, kde se léčilo přírodními silami: vodou, vzduchem a sluncem spolu se švédskou gymnastikou. Cvičily zde i dívky.

Dalším významným českým tělocvikářem byl Adolf Hájek (1825 - 1915). Cvičil u Stephanyho, v roce 1845 se stal cvičitelem u dr. Seegena a v roce 1847 spoluzaložil česko - německý Akademický tělocvičný spolek, který však v revolučním roce 1848 zanikl. Tělocvik byl opět zatlačen do soukromých tělocvičných a ortopedických ústavů.

Podobně skončila i snaha studentů pražských vysokých škol, kteří roku 1848 zaslali císaři petici, ve které požadovali, aby stát na vysokých školách zřizoval a financoval tělocvičné ústavy, platil jejich učitele a zřizoval plovárny.

Nástup Bachova absolutismu potlačil jakékoliv snahy o reformu školství. Roku 1855 byl vyhlášen konkordát, tj. dohoda státu s církví, kterým byly školy opět podřízeny církvi. To ještě více ztížilo zavádění tělesné výchovy do škol. Snahy o školní tělesnou výchovu nepříznivě ovlivnila i herbartovská pedagogika, která stavěla tělesnou výchovu mimo školu.

V soukromých a zemských zařízeních se v tomto období aktivně pěstoval šerm. Oblíbena byla střelba. Vyšší kruhy pěstovaly jízdu na koni (r. 1857 vznikl první česko - německý spolek pro pěstování koní a pořádání jezdeckých závodů - členy byli převážně šlechtici).

Velkou oblibu si rychle získávalo bruslení (klouzání, jízda na želízkách). Čilý ruch vládl i na Vltavě (plavání, jízda na člunech ap.). Roku 1845 byly v Praze uspořádány první veslařské závody.

České tělovýchovné organizace (1862 - 1918)

VZNIK A VÝVOJ SOKOLSKÉHO Hnutí

Po pádu Bachova absolutismu v r. 1859 nastalo uvolnění národnostního a politického útlaku. To dovolilo zakládat různé spolky (hospodářské, pěvecké, divadelní), které mobilizovaly národní uvědomění a přispívaly k rozvoji národního hnutí. V červnu roku 1861 došlo v Praze v ústavě F. Schmidta k pokusu o založení česko - německého tělocvičného spolku. Pro neshody finančního rázu však k jeho ustavení nedošlo. Proto čeští zástupci začali urychleně připravovat vytvoření čistě českého tělocvičného spolku. Jeho ustavující schůze se konala 16. února 1862 v tělocvičně J. Malypetra. Starostou nového spolku Tělocvičné jednoty Pražské (pozdějšího Sokola Pražského) byl zvolen Jindřich Fügner (1822 - 1865). Náměstkem starosty se stal dr. Miroslav Tyrš (1832 - 1884). Dalšími spoluzakladateli byli bratři Grégrovi, Adolf Hájek, Rudolf Turn Taxis a další významné české osobnosti.

Ve stejné době vznikl v Praze německý Pražský mužský turnérský spolek (Prager Männer - Turnverein).

Hlavní osobností Sokola se stal dr. Miroslav Tyrš. Narodil se 17. 9. 1832 v Děčíně. V ranném věku osiřel a byl vychováván příbuznými. V roce 1841 se přestěhoval do Prahy a začal studovat na malostranském gymnáziu. Protože byl subtilní postavy, začal na radu lékařů cvičit.

V šestnácti letech přestoupil na akademické gymnázium a po jeho skončení byl přijat na právnickou fakultu. Studium tohoto oboru ho však neuspokojovalo a záhy přešel na filozofickou fakultu, kde studoval estetiku. V roce 1855 ukončil studia a v roce 1860 vykonal rigorózní zkoušky. Na začátku šedesátých let pracoval jako cvičitel soukromého tělocvičného ústavu J. Malypetra a zabýval se celou řadou vědních oborů zejména estetikou a filozofií.

V roce 1862 byl po zavedení funkce náčelníka v Sokole ustanoven placeným náčelníkem a stal se rozhodující osobností jak ideové, tak metodické a organizační činnosti Sokola. Za mladočeskou stranu několikrát kandidoval do zemského sněmu a do říšské rady. Koncem šedesátých let se u Tyrše začala projevovat duševní choroba.

Tyrš se vedle činnosti v Sokole nadále věnoval dějinám výtvarných umění. V roce 1881 byl ustanoven docentem dějin umění na české technice. Za nedlouho mu bylo nabídnuto místo profesora tohoto oboru na univerzitě pod podmínkou, že se vzdá místa náčelníka v Sokole. Po dlouhém váhání Tyrš tuto podmínku přijal.

Tyršův zdravotní stav se však stále zhoršoval. Odjel na léčení a v srpnu 1884 tragicky zemřel v Oetzu v Tyrolských Alpách.

Tyrš byl vynikajícím tělovýchovným odborníkem. Vyvrcholením jeho organizátorské činnosti byl I. sokolský slet v roce 1882, který začal tradici hromadných tělovýchovných vystoupení. Tyršovou základní teoretickou prací, ve které podal výklad sokolské tělocvičné soustavy byly Základové tělocviku. Tyrš tělesná cvičení dělí do čtyř skupin:

1. cvičení bez náradí a bez pomoci nebo odporu jiných,
2. cvičení nářadová,
3. cvičení toliko pomocí jiných proveditelná (skupinová),
4. úpolová (odpory, zápas, rohování, šerm).

Ideovou a politickou orientaci Sokola vysvětlil Tyrš roku 1871 v stati *Náš úkol*, směr a cíl, uveřejněné v I. čísle I. ročníku časopisu Sokol. Charakterizoval tam Sokol jako neprůlomnou hráz proti všem nepřátelům národa. Dále zdůraznil, že základem práce Sokola musí být především tyto prvky: práce pro národ, pokrok, slovanská vzájemnost a demokratismus.

Přestože se zpočátku cvičilo hlavně v tělocvičnách a Tyrš do své soustavy ostatní cvičení až na výjimky nezařadil, neuzavřel výčet tělesných cvičení, ale naopak vybízel k jejich obohacování. Pod jeho vedením se vytvořily i základy sportovní gymnastiky, atletiky, turistiky a některých branných činností. Někteří Tyršovi následovníci však sport odmítli a zvláště od osmdesátých let minulého století se většina sportovních odvětví začala rozvíjet mimo sokolskou organizaci.

V průběhu šedesátých let začaly vznikat sokolské spolky i v ostatních českých městech. Proto se brzy objevila myšlenka založit celonárodní sokolskou organizaci, ale rakouské úřady ji až do r. 1889 nedovolily vytvořit.

Se vznikem Sokola jsou spojeny i počátky organizované tělesné výchovy žen. První samostatný ženský tělocvičný spolek, Spolek paní a dívek pražských vznikl již v roce 1869. Jeho náčelnicí se stala Tyršova žákyně, spolupracovnice a přítelkyně Klemeňa Hanušová (1845 - 1918), autorka první české práce o ženské tělesné výchově nazvané Tělocvik dívcí. Poměrně velkou krizi prožilo sokolské hnutí v sedmdesátých letech, kdy byly dokonce některé jednoty převáděny na hasičské spolky.

Na začátku osmdesátých let se podařilo krizi Sokola překonat. Dokumentovala to úspěšná příprava a průběh I. všesokolského sletu - jubilejní slavnosti k 20. výročí založení Sokola v roce 1882.

K roku 1884 měl Sokol již 137 jednot se 17 424 členy. V roce 1889 se konečně podařilo v Čechách vytvořit sjednocující organizaci Českou obec sokolskou - ČOS. V roce 1892 pak byla založena Moravsko - slezská obec sokolská a konečně v roce 1904 jednotná Česká obec sokolská.

V čele ČOS stáli především Jan Podlipný, Josef Scheiner a vynikající náčelník Jindřich Vaníček. O orientaci a činnosti ČOS v následujícím období rozhodovaly její valné sjezdy, kterých se konalo do I. světové války celkem šest. Do r. 1918 uspořádala ČOS také šest všesokolských sletů a to v letech 1882, 1891, 1895, 1901, 1907 a 1912. Slety účinně napomáhaly rozvoji sokolského hnutí, které mělo značný ohlas v zahraničí. Sokolské jednoty vznikaly ve Slovinsku, na území Polska, v Rusku, Bulharsku, Srbsku, ale i ve Francii, USA a některých rakouských a německých městech. Některé jednoty v zahraničí, pracují aktivně i dnes a udržují sokolské tradice.

Roku 1908 byl založen Svaz slovanského Sokolstva a šestý všesokolský slet r. 1912 byl zároveň prvním sletem tohoto svazu.

Po vypuknutí I. světové války se ještě zvýšil národnostní útlak menšin v monarchii. Část vojáků slovanských národností přecházela k dohodovým vojskům. Mezi nimi bylo velké množství příslušníků Sokola. Rakouské orgány na to odpověděly v listopadu 1915 rozpuštěním ústředí - ČOS a zablokováním části majetku. Činnost v jednotách skomírala.

Sokolská myšlenka a činnost se začala rozvíjet v nově vznikajícím zahraničním vojsku, v čs. legiích, které přispěly velkou měrou ke vzniku samostatné Československé republiky. S blížícím se koncem války se zvýšila i aktivita sokolských jednot v monarchii a připravovalo se obnovení ČOS.

Rozvoj sokolského hnutí měl ohlas i na Slovensku, kde v 70. letech 19. století došlo k pokusům založit sokolské jednoty v Revúci a v Martině. Na gymnáziu v Revúci zorganizoval podle vzoru Sokola veřejná cvičení dr. Ivan Branislav Zoch (1843-1921). Byla to první veřejná cvičení na Slovensku. Další vývoj sokolské myšlenky na Slovensku zastavila tuhá maďarizace. Proto k novým pokusům založit sokolské jednoty na Slovensku došlo až těsně před I. světovou válkou.

VZNIK DĚLNICKÝCH TĚLOCVIČNÝCH JEDNOT

V 70. letech 19. století se prudce rozvíjí dělnické hnutí a vznikla Sociálně demokratická strana Rakouska a její autonomní součást Sociálně demokratická strana Československá

a řada podpůrných spolků družstevních, vzdělávacích a kulturních. Při nich se postupně konstituovaly tělocvičné odbory. Tak tomu bylo např. roku 1892 při Vzdělávacím spolku krejčovských dělníků v Praze a samostatně vznikalo dělnické tělovýchovné hnutí na českém severu. Většina cvičících dělníků však byla členy sokolských jednot.

Určitým mezníkem v dalším vývoji českého tělovýchovného hnutí se stal rok 1897, kdy se osamostatnila dělnická tělovýchova jako důsledek politické diferenciaci české společnosti. Roku 1897 se totiž uskutečnily volby do Říšského rakouského sněmu a poprvé se voleb zúčastnily nemajetné vrstvy. Tak bylo do parlamentu zvoleno prvních 14 sociálně demokratických poslanců, kteří pak v parlamentu vystoupili s tzv. protistátoprávním prohlášením, kde odmítli politiku českých buržoazních stran. To vyvolalo velký odpor v české národní společnosti. Proti vystoupil také Sokol. Názory sociálních demokratů byly prohlášeny za zradu národní věci. V důsledku toho odešli ze Sokola členové organizovaní v Československé sociálně demokratické straně.

Proto se dne 22. srpna 1897 sešlo v pražské Typografické besedě ve Smečkách 150 zájemců a založilo první, tzv. mateřskou dělnickou tělocvičnou jednotu - DTJ. Po jejím vzoru začaly vznikat brzy další DTJ, takže již roku 1903 bylo v našich zemích 31 jednot se 747 členy činnými a 1 076 přispívajícími. Jejich zástupci roku 1903 založili střeškovou organizaci Svaz dělnických tělocvičných jednot - SDTJ. Při příležitosti ustavujícího sjezdu Svazu DTJ se konalo i první společné veřejné cvičení. Starostou byl zvolen František Hummelhans.

Počet jednot a členů SDTJ rychle narůstal. V roce 1906 sdružoval již 89 jednot, roku 1907 stoupl počet na 107 a roku 1908 již dokonce na 302. Dne 15. ledna 1905 vyšlo první číslo tiskového orgánu Svazu DTJ časopisu Tělocvičný ruch. Ve Svazu DTJ se cvičilo podle Tyršovy tělocvičné soustavy. Sport jako takový byl odmítnut stejně jako vrcholové cviky (např. veletoce apod.). Hry, pořadová a prostná cvičení v přírodě, se doporučovaly.

Po vzoru Sokola se Svaz DTJ chtěl také prezentovat na veřejnosti masovými tělocvičnými vystoupeními. Proto byla na rok 1915 připravována první všesvazová dělnická olympiáda. Pro válečné události se olympiáda nekonala.

VZNIK KATOLICKÉ TĚLOVÝCHOVNÉ ORGANIZACE OREL

V druhé polovině 19. století se rychle rozmáhala volnomyšlenkářství a ateismus spjatý též s marxisticky zaměřeným dělnickým hnutím. Sociální a politická situace se začala vyhrcovat. Na tento vývoj nemohla nereagovat katolická církev, která se cítila ohrožena. Proto v květnu 1891, vydal papež Lev XIII. encykliku *Rerum novarum* (O věcech nových), v níž se nejvyšší představitel římskokatolické církve poprvé komplexně vyslovil k sociálně ekonomickým problémům doby. Z papežova podnětu došlo k zakládání různých klerikálních organizací politického, obecně vzdělávacího a kulturního charakteru. Tak začaly vznikat např. křesťansko-sociální politické strany, ale i organizace tělovýchovné.

Podobná situace nastala i u nás, protože tělovýchovné organizace Sokol a Svaz DTJ, se chovaly k otázkám víry buď nevšímavě (víra byla věcí každého jednotlivce, ale ne součástí života spolku např. v Sokole) nebo přímo nepřátelsky (např. ve Svazu DTJ). Proto si začali věřící zakládat vlastní spolky. Tak již roku 1896 vznikl při jednotě katolických tovaryšů v Praze tělocvičný odbor, který však pracoval jen dva roky a pak zanikl. Brzy však vznikaly další při různých křesťansko-sociálních vzdělávacích spolcích, např. roku 1902 v Líšni u Brna a ve Zlíně. Jádrem vznikajícího hnutí se stala Morava.

Pro další vývoj měl zásadní význam sjezd křesťansko-sociální strany na Velehradě roku 1904, který přijal směrnice k zakládání tělovýchovných odborů při katolických organizacích. Věřící a církevní orgány byli vyzváni, aby zakládání těchto odborů podporovali.

V roce 1908 se po veřejném cvičení několika katolických tělocvičných odborů v Kroměříži na V. křesťansko-sociálním sjezdu v Brně ustavila tělocvičná organizace Orel. V roce

1909 se ve Vyškově už uskutečnil I. zemský slet Orla. Druhý se konal roku 1911 a třetí roku 1913.

Roku 1910 začal vycházet časopis Orel. V roce následujícím vznikla první ústřední rada Orla v čele s msgr. Janem Šrámkem.

Počet členů a odborů rychle rostl, takže již v roce 1913 měl 250 odborů a 12 000 členů. V Čechách se Orel před první světovou válkou uchytil pouze v Praze a na Královéhradecku. Po tělovýchovné a organizační stránce se jednoznačně opíral o Tyršovu tělocvičnou soustavu. Zaujal však pružnější vztah k mládeži a zvláště ke sportu.

České sportovní hnutí a turistika (do roku 1918)

Vznik a vývoj českého sportovního hnutí v 60. a 70. letech 19. století je úzce spjat se vznikem a rozvojem sokolského hnutí a Tyršovy tělocvičné soustavy. Vznikalo a rozvíjelo se nejen pod vlivem zahraničních vzorů, jak se dosud obvykle tvrdilo, ale i pod vlivem sokolské teorie a praxe. Vždyť Tyršova tělocvičná soustava obsahovala i řadu sportovních disciplín, které v souhrnu s ostatními tělesnými cvičeními měly vést k tělesnému a duševnímu zdokonalování cvičenců. Tyrš nebránil provádění různých sportů v Sokole (plavání, jezdeckví, bruslení, cyklistice). Tyto sporty však neměly být hlavním obsahem tělovýchovného procesu. Měly být podle podmínek jednotlivých sokolských jednot doplňkovou činností, která ani nenahradí, ani neoslabí hlavní jednotný obsah pravidelných cvičebních hodin, vycházejících z Tyršovy práce Základové tělocviku. I když měl Tyrš v plánu toto své dílo na základě získaných zkušeností přepracovat, vždy byl přesvědčen, že soustava musí být východiskem pro jednotný obsah cvičebních hodin ve všech sokolských jednotách, že každý člen Sokola by měl cvičit pravidelných cvičebních hodinách, uskutečňujících hlavní obsahové principy soustavy.

Při tvorbě své tělocvičné soustavy vycházel Tyrš ze studia antické tělesné kultury, antických olympijských her a antického ideálu harmonické výchovy. Svůj obdiv k antické tělesné kultuře vyjádřil zejména v práci Hod olympický (1868), kde ji klade vznikajícímu tělovýchovnému hnutí za vzor. Proto se nedílnou součástí jeho tělocvičné soustavy staly i klasické antické disciplíny jako běh, skoky, hod diskem, hod oštěpem, box a zápas, které doplnil moderním šermem, vrhem koulí, vzpíráním a tehdy módní cyklistikou. Antický vzor ovlivnil Tyrše natolik, že měl pochopení i pro "závodění", které od samého počátku zařazoval do činnosti Sokola Pražského. V letech 1863 1865 se soutěžilo "o přebor" jednoty v zápase a v šermu. Zápasu se roku 1863 zúčastnil i Tyrš. Roku 1867 přibýly přebory v běhu, ve skoku do výšky a do dálky a ve vzpírání. Roku 1869 se uskutečnil i přebor ve skoku o tyči. Soutěže na náradí se poprvé konaly až v roce 1871. V podobném duchu pracovaly i venkovské jednoty, např. v Kolíně a ve Dvoře Králové zavedly plavecký výcvik, některé jednoty začaly s veslováním a s bruslením. Uvádí se, že v roce 1865 se ve dvou jednotách plavalo, veslovalo a boxovalo, v jedenácti zápasilo, v sedmi šermovalo a v jedné bruslilo. V roce 1868 byl šerm zaveden v sedmnácti jednotách, zápas ve dvaceti, střelba v pěti, v jedné jízda na koni a plavání.

Jako první sportovní organizace se u nás uvádí Veslařský kroužek anglických obchodníků v Praze, který měl od roku 1860 působit na Střeleckém ostrově a roku 1873 se přeměnil v English Rowing Club. Ve spolkových katastrech však zachycen není. Existují doklady, že v roce 1863 vznikl v Uherském Hradišti tzv. utrakvistický (tj. česko-německý) veslařský klub Moravia. První historicky jednoznačně doložený pokus o založení skutečně českého sportovního klubu je úzce spjat s dr. M. Tyršem a Sokolem Pražským. Dne 27. srpna 1865 se v tělocvičně Sokola Pražského konala schůze, na které bylo rozhodnuto založit plaveckou a veslařskou jednotu Vltavan. Do čela přípravného výboru byli postaveni dr. M. Tyrš a JUC Vilém Weitenweber. Členem výboru byl i Jindřich Fügner. Dne 14. 9. 1865 podali Tyrš a Weitenweber jménem přípravného výboru na c. k. místodržitelství žádost o povolení jednoty, "jejímž účelem by bylo společné cvičení v plavání, veslování a kluštění na kúslích (tj. bruslení)". Žádost však byla zamítnuta s odůvodněním, že oba žadatelé nejsou dostatečně movití, aby mohli zaručit řádnou činnost jednoty. Výsledkem bylo, že roku 1866 vznikl při Sokole Pražském "vodní oddíl", který se v roce 1874 měl přeměnit dokonce ve veslařský odbor a měl existovat až do roku 1884, kdy zanikl. V roce 1871 sice vznikl spolek jménem Vltavan, ale nebyl to spolek sportovní, nýbrž podpůrný spolek vorařů, plavců, rybářů a hlídačů dřeva.

Za první čistě sportovní klub u nás - nepřehlédneme-li k Moravii - můžeme považovat utrakvistický Prager Eisklub Verein, ustavený roku 1868. Ten se roku 1872 spojil s Prager Ruderclub Regatta (založen 1870).

Sokolské organizace stály i při vzniku české turistiky. Sokolské jednoty pořádaly různé výlety a masové politické poutě na významná místa z našich dějin a kladly tak základy pro vznik samostatných turistických organizací. Tyto akce měly do jisté míry branný, kulturně politický a rekreační charakter. Současně sloužily k vytváření a upevňování

vzájemnosti sokolských jednot. V roce 1873 začala pracovat i zvláštní výletní komise Sokola Pražského, jejíž vznik je mezníkem ve vývoji naší turistiky. Současně došlo k národnostní diferenciaci. Češi začali zakládat čistě české sportovní kluby a vystupovali z existujících utrakvistických spolků. První ryze český sportovní klub v Čechách založili roku 1875 Češi, kteří odešli z Regatty. Byl to Český klub veslařský a bruslařský. Existující šermířské a střelecké spolky neměly sportovní charakter.

V roce 1875 vznikly české sportovní spolky také v Jindřichově Hradci, v Písku a v Litoměřicích. Roku 1877 vznikly veslařské spolky v Roudnici nad Labem a v Brandýse nad Labem, roku 1878 vznikl bruslařský a veslařský spolek na Smíchově a roku 1879 Veslařský klub Blesk.

Rok 1880 je ve vývoji sportovního hnutí u nás určitým předělem. Až do roku 1879 vznikaly sportovní spolky spíše sporadicky, kdežto v roce 1880 jich vzniklo 15. V německých oblastech tradičně převažovaly organizace turistické a střelecké, v českých oblastech spolky bruslařské.

V roce 1881 vznikl český Klub velocipedistů Smíchov. Následující léta jsou obdobím bouřlivého rozvoje cyklistiky, takže již koncem roku 1883 se začalo jednat o ustavení prvního českého sportovního svazu České ústřední jednoty velocipedistů. Ustavující schůze se sešla 27. 4. 1884. První německý cyklistický spolek vznikl podle Spolkového katastru Českého místopředsedství roku 1883 v Chomutově.

Rychle se rozvíjelo také veslování. Roku 1882 vznikl veslařský klub v Mělníku, roku 1883 VK Lev v Roudnici nad Labem, VK Louny a další. Celý proces vyvrcholil dne 24. 8. 1884 ustavením Ústřední jednoty veslařské z Čech.

Vznik prvních sportovních svazů znamená v dějinách českého sportu přelom, který potvrdil, že se český sport organizačně osamostatnil. Sport se oddělil od tělocviku. Současně se organizačně osamostatnila i česká turistika. Sokolské výlety nemohly plnit úkoly turistiky. Tyto akce byly jen na pozadí zájmu sokolských jednot. Roku 1884 byla založena první česká turistická organizace Pohorská jednota Radhošť, která ovšem měla dlouho úzce regionální charakter. I když později začaly vznikat její odbory i jinde, v Praze, v Bratislavě ap. byly opět zaměřeny jen na oblast Beskyd. Podle jejího vzoru byla roku 1888 založena nová organizace, která měla celonárodní charakter Klub českých turistů (KČT), později jedna z největších turistických organizací v Rakousku-Uhersku.

V osmdesátých letech začal pracovat ve prospěch českého sportu všestranný sportovec a vynikající funkcionář Josef Rössler- Ořovský (1869 - 1933), který stál u kolébky řady sportovních odvětví u nás např. lyžování, kanoistiky, ledního hokeje, kopané atd. i sportovních organizací: Bruslařského závodního klubu, Českého ski klubu Praha, Českého yacht klubu Praha, České atletické amatérské unie, Českého olympijského výboru, Svazu kanoistů, Svazu lyžařů a dalších. Spolu s PhDr. Jiřím St. Guthem-Jarkovským má velké zásluhy o mezinárodní postavení českého sportu před rokem 1918. Jeho zásluhou jsme byli zastoupeni v mezinárodní lyžařské komisi, v šermířské federaci a v dalších organizacích a aktivně jsme se účastnili různých mezinárodních akcí až po mistrovství Evropy, světa a olympijské hry. Na mezinárodních sportovních kongresech neúnavně bojoval za českou sportovní samostatnost a je třeba říci, že díky svým jazykovým znalostem, diplomacii a svému šarmu byl často úspěšný.

Od poloviny 80. let se začala u nás rozvíjet zásluhou Sokolů a několika mladých nadšenců v čele s Josefem Malečkem lehká atletika. Roku 1891 vznikl první lehkooatletický klub AC Praha, z něho se později vydělil AC Královské Vinohrady, který se roku 1894 přeměnil v AC Spartu.

Sport začal nesměle pronikat i do škol, především zásluhou tzv. herního nařízení (Spielerlass) ministra kultury a vyučování Paula Gautsche z roku 1890. Pokrokoví učitelé a sokolští a sportovní funkcionáři v čele s Josefem Klenkou se pokusili hrát a sportu ve školní tělesné výchově napomoci. Roku 1893 založili Spolek pro pěstování her české mládeže. Spolek se snažil budovat hřiště, která pak byla propůjčována školám a spolkům.

Na další vývoj českého sportu mělo velký vliv obnovení olympijských her. Členem MOV se stal díky známosti s Pierrem de Coubertinem i český středoškolský profesor PhDr. Jiří Guth (Guth- Jarkovský). Sám nebyl ani aktivní sportovec, ani necvičil v Sokole, byl však významný funkcionář turistiky. Zpočátku byl redaktorem časopisu Turista, v letech 1915 - 1926 i předsedou Českého, později Československého klubu turistů. Díky svému členství v MOV se stal i významným sportovním funkcionářem.

V polovině roku 1896 začal jednat o založení Českého olympijského výboru - bez úspěchu. Český sport, ale potřeboval orgán, který by všechny sporty, které ještě neměly národní svaz, sjednotil do jediné organizace. Výsledkem byl návrh na ustavení České amatérské atletické unie (ČAAU). Po průtazích ze strany rakouských úřadů byla ČAAU 8. května 1897 ustavena.

ČAAU, v jejímž čele stál zpočátku dr. Jiří Guth a později J. Rössler-Ořovský, vytvořila podmínky pro další rozvoj českého sportu. Z podnětu J. Rösslera-Ořovského a dr. Gutha byly jménem ČAAU svolány roku 1899 schůze, na kterých byl ustaven Český olympijský výbor. Protože však nepracoval, byl ustaven znovu v lednu 1900. ČOV zajistil samostatnou českou účast na všech olympijských hrách do I. světové války (s výjimkou olympijských her 1904).

Souběžně s tím, jak se postupně rozvíjely jednotlivé sporty, vytvářely se v ČAAU příslušné odbory a sekce, které se postupně přeměňovaly ve sportovní svazy. Roku 1901 se z ČAAU vydělil Český svaz fotbalový, roku 1903 vznikl zásluhou Rösslera-Ořovského Svaz lyžařů Království českého, roku 1906 Česká lawn-tenisová asociace, roku 1908 Český svaz hokejový, roku 1910 Ústřední svaz těžké atletiky, roku 1913 Svaz kanoistů království Českého a Český svaz šermířský.

Roku 1908 vznikl nový orgán českého sportu - Česká sportovní rada, která usilovala o koordinaci činnosti jednotlivých organizací českého sportu jak uvnitř Rakousko-Uherska, tak ve vztahu k zahraničí.

Když v letech 1911 - 1914 zaútočily rakouské úřady na samostatnost českého sportu a ČOV na mezinárodním fóru, vypracovala Česká sportovní rada a ČOV roku 1913 tzv. Sportovně-politický program český, který jasně stanovil způsob spolupráce s jinonárodními organizacemi Rakouska-Uherska i se zahraničím. Základem bylo zajištění samostatnosti českého sportu. Na VI. olympijském kongresu v Paříži roku 1914 se však podařilo Rakušanům ve spolupráci s Němci ohrozit samostatnou českou účast na Hrách VI. olympiády, které se měly konat roku 1916 v Berlíně. Válka a její výsledky ovšem celý problém vyřešily v náš prospěch.

Školní tělesná výchova v českých zemích (do roku 1918)

Do roku 1861 byla tělesná výchova jako nepovinný předmět zavedena jen asi do jedné třetiny středních škol v českých zemích, a to ještě jen dočasně. Mimoškolní tělesná výchova studentů prakticky neexistovala, a pokud snad ano, byla omezena disciplinárním řádem ze dne 4. 9. 1852, který zakazoval studentům spolky a při koupání, bruslení a míčových hrách jim ukládal řídit se směrnicemi, které vydal jejich učitelský sbor. A ten se k tělesné výchově stavěl většinou záporně. Situace v nižším školství nebyla řešena vůbec.

Prvním předpokladem pro další rozvoj školství a vůbec celé společnosti byl pád absolutistického režimu. Po porážkách v Itálii roku 1859 došlo k radikálním změnám ve vládě a k pádu ministra vnitra Alexandra Bacha. To otevřelo cestu k demokratizaci společenského života v celém Rakousku. Jenže úřední šiml pracoval pomalu. A tak bylo třeba dalších proher. Porážka v prusko-rakouské válce roku 1866 názorně ukázala, že neschopný není jen politický systém, organizace armády, ale i celé rakouské školství. Roku 1867 došlo k reorganizaci ministerstva vyučování. Dostalo i nový název: ministerstvo kultu a vyučování. Byla přijata nová ústava, která zakotvila základní občanská práva a také zákon o poměru školy a církve. Vliv církve byl omezen a nejvyšším orgánem nad školstvím se stal stát.

Stát i armáda měly zájem o zavedení povinné tělesné výchovy do škol. Během roku 1868 se podařilo zavést tělocvik jako povinný předmět do některých obecných škol a do nově zřízených učitelských ústavů. 1869 byl tělocvik zaveden jako povinný předmět do reálků na Moravě. V Čechách k tomu došlo až v roce 1874.

Rozhodující krok pro zavedení tělocviku jako povinného předmětu v nižším školství učinil základní říšský zákon o školách, který byl přijat po bouřlivých rozpravách dne 14. května 1869. Tento zákon přispěl velmi podstatně ke zvýšení úrovně lidového vzdělání v Rakousku. Zákon zaváděl dvě povinné hodiny tělocviku týdně, ale jako dříve je zařazoval do odpolední části výuky.

Zákon podnítil současně i rozvoj přípravy učitelů tělesné výchovy, a to jak pro obecné a měšťanské školy, tak pro školy střední a učitelské ústavy a výstavbu hřišť a tělocvičen.

Zavedení tělesné výchovy do obecných, měšťanských a reálných škol a do učitelských ústavů se setkalo s pochopením u většiny učitelů a sokolských pracovníků, ale narazilo na odpor církve a zčásti i široké veřejnosti. Jejich odpor vedl k tomu, že tzv. školská novela z roku 1883 některé vymoženosti omezila, zejména byly povoleny různé úlevy a tělocvik dříve byl prohlášen za nepovinný.

Přes všechna zákonná opatření nebylo snadné zavést tělesnou výchovu jako povinný předmět do obecných a měšťanských škol a do učitelských ústavů. Chyběli kvalifikovaní učitelé a materiálně technické zabezpečení. Tam, kde byla tělesná výchova již zavedena, měla často nízkou úroveň. Pro zkvalitnění obsahu a forem výuky byly vypracovány osnovy, jejichž vzorem byly osnovy Spiessovy. Obsah školní tělesné výchovy tvořily pořadová, prostná, cvičení na nářadí a s náčiním. Pro velký počet žáků a často i nehygienické podmínky byla účinnost vcelku malá.

První osnovy v Rakousku byly vydány roku 1874 pro německé školy. V jednotlivých zemích monarchie byly osnovy vydány později (ve Slezsku r. 1875, na Moravě r. 1876 a v Čechách r. 1877).

Postupně byla zaváděna povinná tělesná výchova i na některé střední školy, nejdříve na reálky. Podle ústavních zákonů z r. 1867 byly reálné školy dány do působnosti zemských sněmů a ty byly podstatně pružnější než říšský sněm. Rozhodnutím příslušných zemských sněmů byla povinná tělesná výchova zaváděna v roce 1869 do reálků na Moravě, v Horních Rakousích, ve Vorarlsberku a Solnohradsku, v roce 1870 ve Slezsku a naposledy - a to je příznačné - v roce 1874 v Čechách. Jak však ukázala anketa z roku

1910, byla tělesná výchova zavedena jako povinný předmět ve většině reálků teprve v letech 1900 - 1910. Gymnázia musela na zavedení povinné tělesné výchovy ještě počkat. Lékaři a někteří učitelé, kteří sice uznávali význam tělesné výchovy, vzhledem k nezdravým podmínkám, ve kterých se často prováděla a s ohledem na zdravotní problémy především dělnické mládeže (podvýživa, tuberkulóza, vady páteře aj.) navrhovali, aby byla jako povinný předmět zrušena tam, kde k tomu nejsou vhodné hygienické podmínky. I když to byl požadavek vlastně opodstatněný, byl nesprávný, neboť neřešil vlastní příčiny.

Velký význam pro další rozvoj školní tělesné výchovy, a to i na gymnáziích, měl výnos ministra Paula Gautsche z 15. září 1890 o hrách /Spielerlass/, který doporučoval zavádět nepovinné pohybové hry do státních středních škol všech typů, zejména míčové hry, dále plavání, bruslení, a budovat školní hřiště a tělocvičny. Téhož roku se začala tělesná výchova zavádět jako povinná i v některých chlapeckých gymnáziích ve velkých městech, v dívčích středních školách byla nepovinná tělesná výchova zaváděna až od roku 1900. Teprve 20. března 1909 byla přijata úprava výuky na středních školách, zaváděná od školního roku 1909/1910 a pokračující podle tříd až do roku 1913, která stanovila tělesnou výchovu jako povinnou pro všechny střední školy s výjimkou dívčích; na nich byla povinná tělesná výchova zavedena až od roku 1913.

Zvýšený zájem státních orgánů o tělesnou výchovu nakonec vedl k přijetí nových osnov pro chlapecká gymnázia a reálky (r. 1911), které prakticky překonaly dosavadní Spiess-Maulovy základy všech do té doby vzniklých osnov.

Kořeny tělesné výchovy na vysokých školách lze spatřovat v česko-německém Akademickém tělocvičném spolku, založeném roku 1847. Vznik a vývoj tělesné výchovy na našich vysokých školách je úzce spjat s Univerzitou Karlovou. V roce 1906 požádal Svaz československého studentstva o zřízení univerzitního tělocvičného ústavu, jaký byl ve Vídni založen již roku 1895. Vláda žádosti vyhověla po dvou letech. Prvním učitelem sportovních her na univerzitě byl jmenován nadějný Antonín Krištof (1882 - 1910), učitel tělesné výchovy a zakladatel české házené. Po jeho smrti převzal tuto funkci na univerzitě RNDr. František Smotlacha (1884 -1956), později první jmenovaný docent tělesné výchovy u nás, který roku 1910 založil vysokoškolskou tělovýchovnou organizaci Vysokoškolský sport. Šlo ovšem o dobrovolnou tělesnou výchovu.

Největším problémem zůstávali učitelé tělesné výchovy. Úroveň výuky tělesné výchovy na učitelských ústavech byla nízká. Proto bylo třeba zabezpečit přípravu učitelů tělesné výchovy pro učitelské ústavy a další střední školy. Dne 10. září 1870 byl vydán předpis o zkouškách kandidátů učitelské tělesné výchovy na středních školách a na učitelských ústavech a ve Vídni byla zřízena příslušná komise. Předpis ovšem povoloval řadu výjimek a nepředpokládal žádné speciální tělovýchovné školení. Skládala se pouze teoretická a praktická zkouška.

Brzy se ukázalo, že existence jediné zkušební komise nedostačuje. Proto byla roku 1873 zřízena zkušební komise ve Lvově, roku 1878 ve Štýrském Hradci a roku 1879 česko-německá komise Praze.

Vznik komisí sice napomohl určité regulaci úrovně učitelů, ale řešení to nebylo. Proto následovalo zřizování kursů pro vzdělání učitelů tělesné výchovy. První byl ustanoven roku 1871 při vídeňské univerzitě. Roku 1873 byl podobný kurs zřízen ve Štýrském Hradci a roku 1891 vydalo ministerstvo kultury a vyučování nařízení o zřízení českého a německého kursu v Praze, které začaly pracovat od roku 1892. Kursy byly organizačně začleněny k lékařským fakultám české a německé Univerzity Karlovy. Byly dvouleté. Jejich materiálně technické zabezpečení bylo špatné, např. až do r. 1945 neměl český kurs vlastní budovu, tělocvičnu ani hřiště. Také učitelský sbor nebyl kmenový. Pro většinu učitelů to byla vedlejší činnost vedle vlastní práce na středních a vysokých školách. To vedlo k tomu, že činnost kursů byla často středem kritiky ze strany učitelů tělesné výchovy a funkcionářů Sokola. Ostré kritice byla ovšem podrobena i výuka tělesné výchovy na učitelských ústavech, zejména ženských.

Roku 1913 byl vydán nový zkušební předpis pro kandidáty učitelství na středních školách a učitelských ústavech. Ke zkouškám se již mohli hlásit jen absolventi kursů. Současně byly upraveny vztahy k druhému aprobačnímu předmětu posluchače.

Velmi špatná situace byla v přípravě učitelek tělesné výchovy. Ženy se sice mohly hlásit ke zkouškám kandidátů učitelství tělesné výchovy již od roku 1889 /aprobace ovšem platila jen pro ženské učitelské ústavy/, ale nesměly kurs navštěvovat. Ke zkouškám tedy přicházely většinou bez náležité praxe. Proto se různé organizace v Praze snažily pořádat kursy pro dívčí tělocvik, jako např. roku 1910 Jednota učitelská, kursy však neměly valnou úroveň. Pak zasáhl Josef Klenka a prosadil na ministerstvu kultu a vyučování zřízení jednoročního kursu pro učitelky tělocviku na měšťanských školách. Uskutečnil se ve školním roce 1911/1912 a 1912/1913. Po změnách roku 1913 se Klenkovi podařilo dosáhnout zřízení dvouletého kursu pro vzdělání učitelek na středních školách. Činnost zahájil ve školním roce 1913 až 1914. Přednášky byly společné s muži, praxe se konala odděleně.

Při úsilí o rozvoj školní tělesné výchovy vyniká činnost mnoha významných učitelů tělesné výchovy: Fr. Xavera Beneše (1827 - 1905), Josefa Klenky (1853 - 1932), Jaroslava Karáska (1862 - 1930), který v roce 1902 založil a redigoval první český školský tělocvičný časopis *Výchova tělesná*, Václava Šváchy (1872 - 1936) a dalších.

V roce 1911 navštívil Alois B. Svojsík (1876 - 1938) Velkou Británii a tam se seznámil s rozvíjejícím se skautským hnutím. Byl jím okouzlen. Po návratu domů přepracoval jeho některé organizační a ideové zásady a přizpůsobil je českým poměrům. Zvláště zmírnil výrazně vojenský charakter anglického skautingu a od r. 1912 začal u nás propagovat skautskou výchovu. Zpočátku usiloval o to, aby se skauting stal součástí sokolského hnutí, ale vedení Sokola si neuvědomilo obrovské klady a možnosti skautingu, a odmítlo je přijmout do svého systému a organizace. Proto začaly vznikat první skautské oddíly samostatně. Přestože vznikaly jako organizace mimoškolní, byly alespoň zpočátku se školou spjaty tím, že většina vedoucích byli učitelé. Tak byla školní výchova (a tělesná výchova) doplněna organizovanou výchovou mimoškolní, kde pobyt v přírodě, hry, sporty a tělesná cvičení byly důležitou součástí činnosti. Roku 1914 vznikl v Praze z podnětu Svojsíka *Junák-český skaut*. Jeho členové se v říjnu 1918 aktivně zapojili do převratu a podíleli se na přebírání moci v Praze a v pohraničí.

Státní péče o tělesnou kulturu v ČSR (1918 - 1939)

Při vytváření státních úřadů v nově vzniklé Československé republice nebyla tělesná kultura opomenuta. Již 2. listopadu 1918 bylo vytvořeno ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a v roce 1920 byl zřízen Poradní sbor pro tělesnou výchovu tohoto ministerstva. V Poradním sboru i na ministerstvu si zachovali rozhodující vliv členové Sokola, přestože vztahy Československé obce sokolské k ministerstvu nebyly vždy harmonické. Jejich vliv posílil časově neohraničený "Návrh ČOS na úpravu tělesné výchovy v republice Československé", který předložilo vedení sokolské obce vládě v dubnu 1919. Tento projekt, jehož hlavním autorem byl prof. MUDr. Karel Weigner, čerpal hlavně z francouzských zkušeností, obsahoval řadu progresivních požadavků - např. založení vysoké tělovýchovné školy, budování tělovýchovných zařízení ze státních prostředků aj. Realizace většiny opatření, které sokolové navrhovali, narazila na nedostatek finančních prostředků.

Vedle ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy se tělovýchovou a sportem zabývala také další ministerstva. Rozhodnutím meziministerské porady ze dne 4. dubna 1929 došlo k definitivnímu rozdělení kompetencí v oblasti tělesné kultury:

- a. zimní sporty a turistika - ministerstvo obchodu,
- b. střelectví, jezdecké sporty, šerm a účast příslušníků branné moci na hrách olympijských - ministerstvo národní obrany,
- c. sporty motorové (automobilismus, motocyklismus, letectví) - ministerstvo veřejných prací,
- d. všechny sporty ostatní - ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy."

Ministerstvo obchodu dostalo do vínku zimní sporty a turistiku, protože přispívaly k rozvoji cizineckého ruchu, který spadal do působnosti tohoto ministerstva. Ministerstvo národní obrany vedle péče o zmíněné sporty zabezpečovalo tělovýchovu v armádě. Ministerstvo veřejných prací se dále podílelo svými kapacitami na stavbě tělovýchovných zařízení, např. na budování státního stadiónu na Strahově.

Také další ministerstva se dotýkala oblasti tělesné kultury. Ministerstvo vnitra především povolovalo a zakazovalo existenci tělovýchovných spolků. Ministerstvo zahraničí mělo v kompetenci propagaci československé tělesné kultury v zahraničí i schvalování prostředků na reprezentaci u většiny sportů. Nutno připomenout i ministerstvo financí, jehož stanovisko při udělování prostředků na výstavbu tělovýchovných zařízení i při další finanční podpoře sportu a tělovýchovy bylo často rozhodující.

Je patrné, že tento dost propracovaný systém státní péče o tělesnou kulturu byl poměrně těžkopádný a každý návrh na zlepšení musel projít složitým schvalovacím řízením.

Navíc předsednictvo ministerské rady, které koordinovalo činnost jednotlivých ministerstev a předkládalo návrhy Národnímu shromáždění, projednávalo otázky tělovýchovy a sportu pouze sporadicky.

Nejvíce problémů československé tělesné kultury řešilo ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Úředníci pověřeni péčí o tělesnou výchovu, sport a turistiku se zabývali poměrně širokým okruhem problémů: tělovýchovným lékařstvím, podporou tělovýchovných věd, mapováním stavu tělesné výchovy, publikační činností, organizováním státních tělovýchovných kursů, zabezpečováním zahraničních stáží tělovýchovných odborníků a hlavně subvencováním výstavby tělovýchovných zařízení a dotacemi na vlastní činnost spolků působících v tělesné výchově a sportu.

Podklady pro řešení těchto otázek připravoval úředníkům ministerstva Poradní sbor pro tělesnou výchovu a sport. V jeho čele stál do roku 1935 prof. MUDr. Karel Weigner, ředitel anatomického ústavu Univerzity Karlovy, člen předsednictva Československé obce sokolské a od roku 1926 do své smrti roku 1937 ředitel Českého vzdělávacího kursu pro

učitelství tělesné výchovy na středních školách a učitelských ústavech při lékařské fakultě Univerzity Karlovy. V roce 1935 ho vystřídal další sokolský činovník dr. Augustin Očenášek. V Poradním sboru, který, jak už vyplývá z jeho názvu, neměl žádnou výkonnou pravomoc, měly své zástupce velké tělovýchovné spolky, některé fakulty Univerzity Karlovy, ostatní ministerstva a další organizace. Jednou z nejdůležitějších sfér činnosti Poradního sboru se stala jeho zákonodárná iniciativa, která vyvrcholila na přelomu dvacátých a třicátých let. Členové sboru v této době zformovali znění tří zákonů. Návrh zákona o hřištích a cvičišťích zavazoval obce zřizovat a udržovat za přispění státu hřiště a cvičiště a československé vládě ukládal zařazovat 10 miliónů Kč ročně do státního rozpočtu na budování a udržování tělovýchovných zařízení. Předloha zákona o zřízení Tyršova státního tělovýchovného ústavu předpokládala vytvoření vysoké tělovýchovné školy, která by vychovávala učitele tělesné výchovy a cvičitele tělovýchovných organizací. Projekt zákona o povinné tělesné výchově se týkal všech mužů od 6 do 24 let a žen od 6 do 21 roku (u nich tuto povinnost přerušoval sňatek nebo mateřství).

Tyto tři zákony tvořily organický komplex a měly vytvořit podmínky pro povinnou a systematickou tělesnou výchovu veškeré mládeže. Cestu do parlamentu nakonec našel jen návrh zákona o Tyršově ústavu, jehož znění přijali poslanci v dubnu 1935. Přesto, že vznik vysoké tělovýchovné školy byl uzákoněn, nebyl realizován pro nedostatek finančních prostředků.

Nedostatek peněz se stal mezi válkami největší překážkou rozvoje československé tělesné kultury. Zatímco počátkem 20. let finanční příspěvky státu slibně stoupaly, např. v roce 1923 dosáhly cca 6 miliónů Kč ve třicátých letech došlo ke zhroucení materiální podpory tělesné kultury ze strany státu - v roce 1933 zbyla na tělovýchovu, sport a turistiku ve státním rozpočtu mizivá částka 380 000 Kčs. Jedinou velkou tělovýchovnou stavbou první republiky úplně financovanou státem zůstalo strahovské cvičiště a strahovský atletický stadión.

Zde však investice nebyly zanedbatelné. Úprava cvičiště stála do poloviny dvacátých let stát 15 miliónů Kč a pražská obec zde zavedla inženýrské sítě nákladem 8 miliónů korun.

Tělesná kultura meziválečného Československa, díky neúnavnému úsilí tělovýchovných a sportovních činovníků našla své místo v sociální politice státu. Vláda, poslanci i státní úředníci si většinou uvědomovali zdravotní, branné a další aspekty tělesné kultury. Nedostatek finančních prostředků, poměrně těžkopádný systém státní péče i roztržitost československé tělesné kultury znemožnil mnohé velkorysé plány na její zdokonalení. Navíc při využívání státních prostředků se vedle odborné potřeby někdy uplatňovaly i vlivy politické.

Školní tělesná výchova a příprava učitelů tělocviku (1918 - 1939)

V předválečném Československu spadala většina škol, kromě armádních a některých odborných, do kompetence ministerstva školství a národní osvěty, které bylo zřízeno 2. listopadu 1918 a které v podstatě převzalo starou rakouskou organizaci základního a středního školství. Jednalo se o školy národní (obecné a měšťanské) a střední (gymnázia a učitelské ústavy). Ve všech těchto školách byla od roku 1919 (částečně již od r. 1869) tělesná výchova povinná v rozsahu dvou hodin týdně. Vyučovala se s výjimkou škol obecných odděleně podle pohlaví žáků.

Zvláštní skupinu představovaly školy odborné a pokračovací. Byly to některé školy se všeobecným, zemědělským, obchodním a průmyslovým zaměřením různých stupňů, délky trvání, organizace a obsahu výuky. Ve školách odborných a pokračovacích nebyla tělesná výchova povinná a většinou se také vůbec nevyučovala. Výjimku tvořily lidové školy hospodářské (zemědělské), řízené ministerstvem zemědělství, kde byla tělesná výchova povinná.

Prvním krokem ke zlepšení národního školství bylo vydání tzv. malého školského zákona z roku 1922, který zejména vyrovnal rozdíly mezi osmiletou školní docházkou v českých zemích a dosavadní šestiletou docházkou na Slovensku (býv. Horních Uhrách). Na celém území státu byla zavedena osmiletá povinná školní docházka.

Podle nových osnov (tzv. Tyršových osnov) se začalo vyučovat na národních školách v polovině dvacátých let. Vypracoval je kolektiv odborníků pod vedením Josefa Klenky a Agathona Hellera. Členění látky vycházelo z Tyršovy soustavy doplněné cvičením venku, plaváním, bruslením, sáňkováním a lyžováním.

Na středních školách se učilo do poloviny třicátých let podle předválečných osnov: Nejvýznamnější změnou v obsahu výuky na národních a středních školách bylo zavedení nových osnov v letech 1932-33. Tato koncepce byla tvůrčí syntézou předcházejícího vývoje, vlivů francouzské a novorakouské školy i nejnovějších poznatků domácí tělovýchovné praxe. Vycházela z pojetí činné školy a vytvářela velký prostor pro realizaci osobnosti žáka. Daleko více se zde uplatnila dynamická a přirozená cvičení, sportovní a jiné hry, vycházky, u dívek rytmická gymnastika. Hravost a přirozený pohyb významně přispívaly k rozvoji individuálních schopností žáků.

Doplňkem tělesné výchovy národních škol byly sportovní a jiné hry, které zajišťovali učitelé a mohli se jich ve svém volném čase zúčastnit všichni žáci. Tyto hry organizovali činovníci spolků pro pěstování her české mládeže. Ředitelem nejvýznamnějšího pražského spolku byl Josef Klenka. Na povinnou tělesnou výchovu středoškolské mládeže navazovaly sportovní středoškolské hry, realizované v rámci Středoškolského sportu. Tato organizace vznikla na přelomu dvacátých a třicátých let, v jejím čele byl od roku 1930 J. Švára. Středoškolský sport působil hlavně ve větších městech a jeho největší akcí se staly středoškolské hry organizované při sokolských sletech. Studenti zde soutěžili v různých sportech a součástí středoškolských her byla i tělovýchovná vystoupení.

Dobrovolnou tělesnou výchovu na vysokých školách zajišťovali pedagogové a trenéři Vysokoškolského sportu. Vedl ho doc. RNDr. František Smotlacha. Posláním této organizace byla dobrovolná tělesná a branná výchova vysokoškolské mládeže, rekreace a upevňování zdraví posluchačů vysokých škol. V rámci Vysokoškolského sportu se rozvíjel také výkonnostní a vrcholový sport, v němž v některých disciplínách (atletika, krasobruslení, volejbal, kanoistika a další) patřili vysokoškoláci k tehdejší československé špičce a například v jiu-jitsu k průkopníkům tohoto sportu. Základ Vysokoškolského sportu tvořily ústavy tělesné výchovy pražské, brněnské a bratislavské univerzity. Učitelé a posluchači pražských německých škol, kteří se až do roku 1929 podíleli na činnosti Vysokoškolského sportu, založili v témže roce vlastní organizaci Die deutsche Hochschul - Zentrale für Leibesübungen (Německá vysokoškolská centrála pro tělesná cvičení): Pracovníci Vysokoškolského sportu, především doc. dr. Smotlacha, se významnou měrou zasloužili o položení základů vědeckého zkoumání sportu u nás.

Celkový stav tělesné výchovy byl limitován počtem tělovýchovných zařízení a jejich vybavením:

V roce 1927 mělo z celkového počtu 16 081 národních škol v Československu pouze 11,3 % vlastní tělocvičnu a 45,3 % vlastní hřiště. Střední školy na tom byly lépe - z 299 středních škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo na konci dvacátých let 226 vybaveno vlastní tělocvičnou.

Špatné materiální podmínky se nevyhnuly vzdělávání učitelů tělocviku a byly hlavní příčinou provizorního charakteru jejich přípravy. Na národních školách vyučovali absolventi učitelských ústavů. Do roku 1935 se pro výuku tělesné výchovy nevyžadovaly odborné zkoušky. Tomu také odpovídala úroveň výuky. Vítanou možností zvyšování kvalifikace učitelů na národních školách byly tzv. státní tělovýchovné kursy. Organizoval je ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Dělili se na české a německé, trvaly 1 - 14 dnů, v roce 1936 byly zavedeny prázdninové kursy až čtyřtýdenní. V kursech vyučovali přední tělovýchovní odborníci a jejich součástí byly i teoretické přednášky.

Učitelé tělocviku na středních školách se připravovali v českých a německých vzdělávacích kursech v Praze a Brně (založen v roce 1922). Tyto vzdělávací kursy, které nahrazovaly řádné vysokoškolské vzdělání. Pražský kurs vedl od roku 1926 prof. MUDr. Karel Weigner. Posluchači kursů studovali zároveň druhý obor na filozofické nebo přírodovědecké fakultě univerzity. Teprve od roku 1930 adepti studia skládali přijímací zkoušky.

Obsah výuky vzdělávacích kursů vycházel z Tyršovy soustavy doplněné hrami, úpoly, skautingem a plaveckými kursy. Teoretická část obsahovala teorii a metodiku tělesné výchovy, dějiny, estetiku, anatomii, fyziologii, antropometrii a zdravotvědu. Kursy měly šest semestrů a od roku 1936 osm semestrů. Závěrečné zkoušky byly velmi náročné, např. v roce 1937 neuspěli z padesáti zkoušených 23 posluchači. V kursech externě přednášeli zkušení učitelé tělocviku na středních školách a někteří vysokoškolští pedagogové. Nejvíce pociťovali učitelé a posluchači kursů absenci vlastních tělovýchovných zařízení, byli totiž odkázáni na učebny a sportoviště lékařské fakulty a středních škol.

Tělovýchovné spolky v letech 1918 – 1939

ČESKOSLOVENSKÁ OBEC SOKOLSKÁ

Do nově vzniklého Československa vstoupil Sokol jako masová tělovýchovná organizace. V roce 1920 už měla Československá obec sokolská 562 651 člena. K prudkému nárůstu členské základny přispěla vyhraněná národní orientace České obce sokolské i protirakouské postoje jejího členstva za války, včetně vedoucích činovníků. Starosta obce JUDr. Josef Scheiner se už v roce 1915 podílel na vytvoření tzv. Mafie (skupina politiků - Beneš, Kramář, Rašín, Šámal a další, kteří si kladli za cíl podporovat Masarykovu zahraniční akci, jejímž cílem bylo samostatné Československo). Také mezi legionáři nalezneme značný počet Sokolů.

Díky své odbojové činnosti bylo vedení Sokola na vyhlášení samostatné republiky připraveno. Už v září 1918 se uskutečnila důvěrná porada starostů pražských jednot, na které se hovořilo o možnosti brzkého převratu a účasti Sokolů na této dějinné události. Proto převrat nezastihl Sokoly nepřipravené. 28. října 1918 se sešlo vedení ČOS a rozhodlo ustavit Ústředí sokolské stráže pod vedení náčelníka ČOS Jindřicha Vaníčka. Téhož dne večer se konala porada zástupců ČOS s představiteli DTJ, studentstva a pražského policejního ředitelství, na kterém se přítomní dohodli o urychleném vytvoření Národní stráže. V čele stanul Jindřich Vaníček.

Vytvoření Národních stráží bylo nezbytnou podmínkou existence republiky ve dnech bezprostředně následujících po převratu. Nový stát musel neodkladně zabezpečit sklady potravin, surovin a jiných objektů. Bylo nezbytné zajistit fungování dopravy a komunikací, zabránit rabování a krádežím. Přitom narozená republika zcela postrádala armádu, policii i četnictvo bývalého mocnářství česká veřejnost nerespektovala. Prakticky jedinou silou, která disponovala početným disciplinovaným členstvem, dobrou organizací a těšila se úctě veřejnosti, byl v prvních převratových dnech Sokol.

Proto Sokolové ve spolupráci se členy svazu DTJ, skauty a studenty plnili v Praze a dalších místech funkci pořádkových sil. Jejich úkoly byly vskutku rozsáhlé - odzbrojovali zbytky rakouských a maďarských jednotek, které zastihl konec války v Čechách, chránili sklady potravin a nádraží, průmyslové a další objekty. Nezapomínali ani na zámky, knihovny, archivy atd.

Národní stráže byly urychleně střídány nově se formujícími jednotkami vojska a policie a 9. 12. 1918 je Jindřich Vaníček odvolal a nařídil jim složit zbraně. Přes krátkou dobu své existence Národní stráže, jejichž velitelský sbor i většinu řadových příslušníků tvořili sokolové, pomohly republice ve velmi kritické době. Podařilo se jim zabránit chaosu a zachránily republice hodnoty, které pro svoji existenci nezbytně potřebovala. Také starosta ČOS nezůstal při budování státu stát stranou. Josef Scheiner se stal členem Národního výboru a byl v listopadu 1918 jmenován vrchním správcem Československých vojsk.

Na přelomu let 1918 - 1919 nebyla situace v Československu zdaleka stabilizovaná především v oblastech s převahou německého obyvatelstva, na Těšínsku i na Slovensku. Proto začalo vedení ČOS už v tomto období budovat Pluky stráže svobody, menší, polovojenské sbory složené ze sokolských dobrovolníků, které se zúčastnily bojů proti vojskům Maďarské republiky rad v roce 1919. Zasluky Sokolů o budování státu posílily jejich prestiž u většiny české společnosti i jisté politické ambice vedení ČOS.

Nejvyšším orgánem Československé obce sokolské byl valný sjezd, který rozhodoval o nejdůležitějších organizačních otázkách a základním politickém a ideologickém zaměření. V organizaci Sokola však neměl valný sjezd pevné místo a mezi válkami se uskutečnil pouze v roce 1920 a 1924. Nejvyšším stálým orgánem ČOS zůstal výbor, který se skládal z členů předsednictva a delegátů žup. Na výborových schůzích sokolové volili předsednictvo, schvalovali zprávu o hospodaření, konkretizovali ideové a politické postoje vzhledem k aktuálnímu dění, měli právo měnit stanovy atd. Každodenním řízením ČOS bylo pověřeno předsednictvo.

V čele Sokola stál do roku 1932 jeho starosta JUDr. Josef Schneider, Tyršův žák a spolupracovník. Po jeho smrti v témže roce ho vystřídal MUDr. Stanislav Bukovský.

Vlastní tělovýchovnou činnost měly na starosti cvičitelské sbory mužů a žen které se scházely dvakrát do roka a volily ze svého středu náčelnictvo. V roce 1931 převzal náčelnickou funkci po Jindřichu Vaníčkově Agathon Heller. V roce 1933 Agathon Heller odstoupil a na jeho místo přišel JUDr. Miroslav Klinger. Dále v roce 1931 vystřídala ve funkci náčelnice Milada Malou Marie Provazníková.

Vzdělávací činnost zabezpečoval vzdělávací sbor řízený předsednictvem. Základem vzdělávací činnosti byla péče o knihovny, archivy a sokolský tisk - hlavně časopis Sokol a Věstník sokolský.

Obdobnou strukturu měly také župy (v roce 1931 jich bylo 52) a jednoty. Do ČOS patřila také župa rakouská a zahraniční, sdružující 30 jednot z jedenácti států. Českoslovenští sokolové stáli také v čele Svazu slovanského sokolstva. V jednotách se také hrálo ochotnické divadlo, loutkové divadlo a sokolská představení pevně zakotvila hlavně v kulturním životě vesnic a malých měst.

Rozvoj sokolské činnosti umožňovala materiální základna, zdaleka nejlepší ze všech tělovýchovných organizací. V roce 1934 měla více jak polovina jednot vlastní tělocvičnu. Každoroční příjmy a výdaje ČOS se většinou pohybovaly mezi 1 - 2 milióny a dokonce za hospodářské krize vydělali sokolové na X. sletu asi 10,5 miliónů Kč. Hlavním zdrojem příjmů byly členské příspěvky, jejichž výše se pohybovala ročně v jednotlivých jednotách od 10 - 70 Kčs na člena. Další finance plynuly do pokladny Československé obce sokolské z vlastního podnikání (hotel, plovárna, nakladatelství, biografy), ale také ze subvencí státu a darů podniků i jednotlivců.

ČESKOSLOVENSKÝ OREL

Československý Orel měl podobnou organizační strukturu jako Sokol s tím rozdílem, že valné sjezdy se scházely častěji a že do roku 1930 byla orelská správa rozdělena na tři zemské oblasti - Čechy, Moravu a Slezsko a Slovensko. Tyto oblasti byly řízeny zemskými radami. V roce 1920 se Orel stal celostátním spolkem, ale své pozice upevnil hlavně na Moravě a ve Slezsku. V roce 1923 došlo k revizi členských povinností, které přinesly mírné snížení členské základny a zároveň její konsolidaci. K popularizaci organizace přispěl orelský slet v roce 1922 a Svatováclavské dny orelstva v roce 1929.

Orel byl úzce spjat s Československou stranou lidovou a jeho starosta Msgr. ThDr. Jan Šrámek stál zároveň v čele této strany. Od druhé poloviny dvacátých let se ve slovenské části Československého Orla začaly stále více prosazovat nacionalistické tendence, které vyvrcholily v roce 1935 odtržením většiny slovenských žup. Samostatný Slovenský Orel spojil dále svůj osud se Slovenskou Hlinkovou stranou lidovou a po vzniku Slovenského štátu splynul s Hlinkovými gardami. Český Orel naproti tomu zaujal vůči domácímu i zahraničnímu fašismu odmítavý postoj.

Ve vlastní tělovýchovné činnosti se orlové poučili Tyršovou soustavou, ale nezůstali jen u ní. Zvláště v první polovině třicátých let usilovali orelní cvičitelé o vytvoření širšího tělovýchovného systému s rovnocenným začleněním všech druhů sportu, skautingu a turistiky. Nezříkali se ani kopané a boxu. Nejvíce se v Orlu rozšířila lehká atletika, ve které někteří jedinci pronikli mezi československou špičku. V roce 1931 sportovalo v 700 odborech 35 000 orlů. V orelské výchově nechyběla branná cvičení, osvěta a kulturní činnost. Důležitou úlohu v orelské osvětě hrál časopis Orel.

Materiální základna Orla nedosahovala úrovně Sokola a o orelském hospodaření se nám zachovaly pouze kusé údaje. Největší příjem do pokladny ústředí plynul z členských příspěvků, např. v třicátých letech 3,60 Kč ročně za člena + 2,40 Kč úrazové pojištění. SVAZ

DĚLNICKÝCH TĚLOCVIČNÝCH JEDNOT

Svaz dělnických tělocvičných jednot se stal po první světové válce početnou organizací, která měla v roce 1920 kolem 220 000 příslušníků. O rok později však více než polovina členstva následovala představitele marxistické levice do Federace dělnických tělocvičných jednot. V průběhu dvacátých let se vedení Dělnických tělocvičných jednot podařilo upevnit členskou základnu a mnozí z těch, kteří v roce 1921 odešli, se do Svazu DTJ vrátili.

Organizační struktura Dělnických tělocvičných jednot se opět blížila sokolské. Valný sjezd se konal každé čtyři roky. Svaz DTJ zaujímal významné místo v mezinárodní organizaci dělnické tělovýchovy - v Socialistické tělovýchovné internacionále (STI) a po likvidaci dělnické tělovýchovy v Německu a Rakousku v letech 1933 a 1934 se stal nejsilnější sekci Internacionály.

Převážnou většinu členstva Svazu dělnických tělocvičných jednot tvořili dělníci a činovníci Svazu úzce spolupracovali s politiky sociálně demokratické strany. František Hummelhans, starosta Dělnických tělocvičných jednot, byl dlouholetým poslancem a vedoucím představitelem této strany. Rudolf Silaba působil jako tajemník v STI. V intencích politiky sociální demokracie odmítali činovníci Svazu dělnických tělocvičných jednot organizace fašistické, komunistické, zájmové organizace církevní, tedy i Orla. Tradičně usilovali o sociální reformy a na poli tělovýchovy o větší podporu státu v této oblasti.

Základním pilířem tělovýchovného systému Svazu DTJ zůstala Tyršova soustava. Dále pěstovali členové DTJ různé druhy sportů (vyjma boxu a fotbalu), turistiku i skauting. Největšími přehlídkami dělnické tělovýchovy byly dělnické olympiády, konané v letech 1921, 1927 a 1934. Výpravy Svazu dělnických tělocvičných jednot se též pravidelně zúčastňovaly mezinárodních dělnických olympiád. Činovníci Svazu DTJ věnovali, podobně jako ostatní tělovýchovné spolky, pozornost vzdělávací a kulturní činnosti a vydávali různé brožury i periodika, z nichž nejvýznamnější byl Tělocvičný ruch.

Materiální základna Svazu dělnických tělocvičných jednot patřila k nejhudším, např. v roce 1924 měly pouze 32 jednoty vlastní tělocvičnu. Do hospodaření jednot ničivě zasáhla velká hospodářská krize a zadlužení jednot prudce stoupl. Také s odváděním členských příspěvků, 30-35 haléřů měsíčně za člena, měly mnohé jednoty problémy.

FEDERACE DĚLNICKÝCH TĚLOCVIČNÝCH JEDNOT A FEDERACE PROLETÁŘSKÉ TĚLOVÝCHOVY

Federace dělnických tělocvičných jednot vznikla odtržením od Svazu dělnických tělocvičných jednot v roce 1921 v souvislosti s rozštěpením sociálně demokratické strany a vznikem KSČ. Od svého zrodu pracovala pod vedením komunistické strany a Rudé sportovní internacionály. V době svého vzniku byla Federace proletářské tělovýchovy masovou organizací, což úspěšně demonstrovala na maninské spartakiádě v roce 1921 a zemské spartakiádě v Brně v roce 1922. V jejím čele stál v letech 1921 - 1922 Jiří František Chaloupecký. Federace dělnických tělocvičných jednot od začátku zcela otevřeně vystupovala proti parlamentní demokracii. Proto věnovaly státní orgán federaci stálou pozornost, která nesměřovala k jejímu zákazu jako spíše k ochromení její činnosti. Nejcitelněji postihl FPT v polovině dvacátých let zákaz cvičení školní mládeže v tomto spolku, který byl uplatňován až do roku 1937, a zákaz spartakiády v roce 1928.

Ve vlastním obsahu činnosti převzali představitelé Federace dělnických tělocvičných jednot v podstatě Tyršovu soustavu a zaujali negativní poměr ke sportu. Proto vznikaly další komunisticky orientované sportovní, skautské a turistické spolky (Rudé hvězdy a další) mimo rámec Federace dělnických tělocvičných jednot. V roce 1924 rozhodl III. kongres Rudé sportovní internacionály o tom, že v jedné zemi má být pouze jedna sekce RSI. Proto se FDTJ v roce 1926 sloučila s ostatními komunistickými organizacemi tělesné kultury ve Federaci proletářské tělovýchovy.

V druhé polovině dvacátých let se začala snižovat členská základna Federace proletářské tělovýchovy, aby ve třicátých letech poklesla na asi 20 - 30 tisíc členů (od roku 1928 přestali funkcionáři FPT dodávat počty svých členů do oficiálních statistik). Příčinou poklesu členstva byly špatné materiální podmínky, sankce státních orgánů a zcela jednostranná orientace hlavně na třídní boj. Ve třicátých letech funkcionáři federace v čele s Karlem Aksamitem, dlouholetým tajemníkem RSI, označili všechny nekomunistické organizace a politické představitele za fašisty a sociálfašisty, což potvrdilo definitivní roztržku mezi Federací proletářské tělovýchovy a ostatními tělovýchovnými organizacemi.

NĚMECKÝ SVAZ TURNERŮ V ČESKOSLOVENSKU

Mezi více než tři miliónovou německou menšinou v Československu byla tělovýchova, sport a turistika velmi rozšířena. Většina německých tělocvikářů na našem území se sdružila ve Svazu německých turnerů v Československu (Deutscher Turnverband in der Tschechoslowakei). Těžištěm svazu, který byl založen v roce 1919, se staly Sudety, ale turnerské spolky se objevily i na Slovensku, kde v roce 1937 vznikla karpatská župa DTV, která se v roce 1938 přeměnila v samostatný Deutscher Turn und Sportverband (Německý tělocvičný a sportovní svaz). Členská základna rychle rostla spolu s přechodem svazu na stranu německé iredenty. V roce 1932 ovládl svaz Konrád Henlein se svými stoupenci, odstranil všechny zastánce liberalismu a tvrdě prosazoval vůdcovský princip. Pod Henleinovým vedením se Svaz turnerů rychle změnil na největší brannou zálohu německých separatistů a po nástupu Hitlera k moci se jeho členové úzce sblížili s nacistickou tělovýchovou. Turnerští funkcionáři, včetně Henleina, se však vyvarovali otevřených protistátních projevů, které by se mohly stát příčinou zákazu jejich spolku. Vypjatou nacionalistickou propagandu a sociální demagogii se jim podařilo získat drtivou většinu sudetoněmecké mládeže. Potřebám fašistického hnutí podřídili cvičitelé svazu také vlastní obsah tělovýchovné činnosti. Vycházeli z Jahnova systému a důraz kladli na jednoduché aktivity - běh, skok, plavání atd. Velká pozornost byla věnována bojovým cvičením - boxu, zápasu, šermu a střelbě. Výcvik doplňovala branná a orientační cvičení. Všechny tělesné aktivity se nesly ve znamení hesel: všestrannost, odvaha, odříkání a disciplína. V ideové výchově se uplatnila starogermánská symbolika /hlavně na Slavnostech slunovratu/, která měla získat váhavé Němce a zastrašit odpůrce.

V průběhu třicátých let se Svaz německých turnerů v Československu stal polovojenskou organizací, která se značnou měrou podílela na rozbití Československa.

Jedinými protivníky Henleina v polovině 30. let zůstali na sudetoněmecké politické scéně němečtí komunisté a sociální demokraté a jimi ovlivňované organizace. Největším tělovýchovným spolkem spjatým s německými sociálními demokraty byl ATUS (Arbeiter Turn und Sportverband - Dělnický tělovýchovný a sportovní svaz), který spolupracoval s DTJ.

Tělovýchovné organizace byly nejdůležitější částí československé tělesné kultury. Početnou členskou základnou a pevnou organizaci představovaly významnou brannou a politickou sílu. Navíc kulturní činnost tělovýchovných spolků umocňovala jejich působení ve společenském životě předmnichovské republiky. Mezi dospělými v Sokole a Orlu převládali necvičící, pouze přispívající členové (např. v Sokole tvořili více než tři čtvrtiny počtu mužů). Pro tyto lidi znamenalo členství v tělovýchovném spolku záležitost spíše kulturní a společenskou a demonstrovali tím svůj kladný vztah k československému státu a svému národu.

Kromě Sokola byly jednotlivé tělovýchovné korporace spjaty s politickými stranami, což poznamenalo jejich vzájemné vztahy. V druhé polovině třicátých let je sblížil společný odpor proti fašismu a z toho vyplývající účast na branné výchově. Z tohoto společenství tělovýchovných organizací druhé poloviny třicátých let byla vyloučena Federace proletářské tělovýchovy. Funkcionáři ostatních tělovýchovných spolků nepřekonalí nedůvěru vůči federaci způsobenou nesnášenlivou politikou jejich představitelů, především v první polovině třicátých let.

Nejvýznamnější tělovýchovnou organizací mezi válkami zůstal Sokol. Disponoval nejlepší materiální základnou, nejkvalitnějšími cvičiteli, měl nejvíce členů. Ostatní tělovýchovné korporace, ač jiného politického zaměření, se v mnohém inspirovaly sokolskou organizací i Tyršovou soustavou.

Československý sport 1918 – 1939

Vytvoření samostatného československého státu přispělo k rychlejšímu rozvoji sportovního hnutí. Krátce po vzniku republiky začaly pracovat oba vrcholné orgány československého sportu. V listopadu 1918 obnovil svoji činnost Český olympijský výbor přejmenovaný v červnu 1919 na Československý olympijský výbor. V prosinci 1918 byla založena Česká sportovní obec, od roku 1919 přeměněná na Československou sportovní obec. Dále vznikly nové sportovní svazy, např. v roce 1919 Československý amatérský plavecký svaz a Československý svaz házené a ženských sportů.

Sportovní svazy v Československu zůstaly mezi válkami autonomními organizacemi. Svým ústředím, olympijskému výboru a sportovní obci, byly podřízeny velmi volně a jejich základní povinností bylo odvádět příspěvky podle počtu svých členů.

Československý olympijský výbor vybíral daň z hlavy ve výši 1 Kč ročně za každého aktivního sportovce. Celkově vybrali činovníci ročně asi 15 - 18 tisíc Kč. Sportovní svazy při placení většinou neuváděly pravdivé počty svých členů.

Funkcionáři Československého olympijského výboru zabezpečovali účast na olympijských hrách a činitelé Československé sportovní obce koordinovali činnost jednotlivých svazů a zprostředkovávali jejich styk se státními a městskými orgány, především při získávání finančních prostředků.

V druhé polovině dvacátých let se dostala Československá sportovní obec do krize, která vyvrcholila ukončením její činnosti v prosinci 1927. Na práci obce navázal Československý všesportovní výbor založený 11. března 1928. V jeho čele stanul prof. dr. Rudolf Pelikán. Mezi Československou sportovní obcí, později všesportovním výborem a československým olympijským výborem propukaly čas od času kompetenční spory a např. začátkem třicátých let se vedení všesportovního výboru snažilo o to, aby mu byl olympijský výbor podřízen. Olympijský výbor však obhájil svoje nezávislé postavení, které si uchoval také po zvolení nového předsedy doc. MUDr. Josefa Grusse v březnu 1929, který vystřídal J. St. Gutha-Jarkovského.

Jedním z největších diplomatických úspěchů činovníků Československého olympijského výboru se stalo uspořádání mezinárodního olympijského kongresu v Praze v roce 1925. Němečtí sportovci v Československu se sdružili v organizaci Deutscher Hauptausschuss für Leibesübungen (Hlavní výbor pro tělesná cvičení). Německé sportovní svazy organizované výborem měly v polovině třicátých let asi 50 tisíc členů. Meziválečný československý sport byl v drtivé většině amatérský. Sféra profesionálního sportu zahrnovala pouze zlomek našeho sportovního hnutí. Jednalo se pouze o prvoligový fotbal, tenistu Karla Koželuha a několik boxerů a zápasníků. Profesionální sport netrpěl nedostatkem finančních prostředků.

Horší situace panovala u amatérů. Dotace státu zdaleka nepostačovaly, např. v olympijském roce 1932 jedinou státní dotací na reprezentaci bylo 10 000 Kč, které věnovalo ministerstvo obchodu svazu lyžařů pro zimní olympijské hry. Jinak byly náklady spojené s cestou a pobytem československých reprezentantů v Lake Placid a v Los Angeles hrazeny z dobročinných sbírek a především se na ně složili samotní sportovci, aby umožnili cestu svým kamarádům za moře.

Navíc podléhalo vstupné na sportovní podniky tzv. dani ze zábavy. Tuto dávku odváděli organizátoři obci. Zvláště v průběhu třicátých let obce využívaly výtěžek této daně k podpoře sportovních klubů. Radní velkých měst mohli přerozdělovat prostředky ve prospěch amatérského sportu. V březnu 1930 byla zřízena sportovní komise hlavního města Prahy, poradní orgán městské rady a magistrátu. Její představitelé se snažili o všestrannou podporu sportu v Praze. Bohužel mnohé jejich snahy zmařila velká hospodářská krize. Přesto se podařilo uskutečnit výstavbu několika reprezentativních sportovních zařízení. Např. v srpnu 1930 byl uveden do provozu barrandovský plavecký stadión a v listopadu 1932 byl slavnostně otevřen zimní stadión na Štvanici - první umělá lední plocha v Československu. Kluziště sloužilo od listopadu do února (zbytek

roku plnil stadión funkci běžného sportoviště) především široké veřejnosti a nejvíce školní mládeži.

Na konci dvacátých let začali plánovat představitelé československého sportu vybudování víceúčelového reprezentačního stadiónu, jehož sportoviště by splňovala mezinárodní olympijské normy. Chystali se ke stavbě víceúčelového Národního stadiónu pro fotbal, rugby, pozemní hokej, atletiku a cyklistiku. Dále měli mít v Braníku, kde se mělo stavět, vlastní zařízení házenkáři, tenisté a boxeři. Plán na výstavbu Národního stadiónu se nikdy neuskutečnil pro nedostatek prostředků. Částečnou kompenzaci znamenala stavba atletického stadiónu na Strahově, kde první atleti sportovali v provizorních podmínkách v roce 1934.

Vzhledem k materiálním podmínkám a počtu obyvatel dosáhli mnozí českoslovenští sportovci na mezinárodní scéně pozoruhodných výsledků. Snad nejúspěšnější byli kanoisté, kteří počínaje prvním mistrovstvím Evropy v roce 1933 v Praze dosáhli v této soutěži vždy pocty nejvyšší. Také na prvním mistrovství světa ve Waxholmu se stal Jan Brzák s Bohuslavem Karlíkem mistry světa v závodě kánoí na 10 km a Marta Pavlisová a Marta Zvolánková zvítězily v soutěži kajaků dvojic na 600 m.

Úspěšní byli také hokejisté. Do roku 1933 se stali mnohonásobnými evropskými šampiony. Pozadu nezůstali ani fotbalisté. Sparta a Slávie se několikrát probojovaly do finále středoevropského poháru a úspěch našeho reprezentačního mužstva na mistrovství světa v Itálii v roce 1934 snad netřeba připomínat.

Světovou velmocí bylo Československo ve stolním tenise - v roce 1932 získalo družstvo mužů v Praze titul mistrů světa a v letech 1935, 1936 a 1938 stejného úspěchu dosáhly naše ženy. V roce 1939 stanuli na mistrovství světa v Káhiře na stupni nejvyšším opět muži. Tyto triumfy doplňovala na mistrovství světa i nejvyšší umístění jednotlivců i dvojic. Také zápasníci, vzpěrači, atleti a další českoslovenští reprezentanti dosahovali v meziválečném období výborných výsledků na mezinárodní scéně.

První zlatou medaili na olympijských hrách pro Československo získal Šupčík ve šplhu na olympijských hrách v Paříži v roce 1924. Na dalších hrách v roce 1928 v Amsterdamu vybojoval zlato František Ventura ve skok na koni v ceně národů a L. Vácha na bradlech. V Los Angeles v roce 1932 stanul na stupni nejvyšším vzpěrač J. Skobla. V Berlíně v roce 1936 získali zlatou medaili Alois Hudec na kruzích, kanoisté Škrland - Mottl na 10 km a Brzák - Syrovátka na 1 km.

Turistika, skauting a tramping 1918 – 1939

Poslední velký okruh organizací československé tělesné kultury představují spolky a hnutí zaměřené na pobyt v přírodě. Jednalo se o korporace turistické a skautské, jejichž složení zcela odráželo různorodost společnosti první republiky. Tyto organizace byly roztržštěné regionálně, národnostně, politicky i nábožensky. Oblast pobytu v přírodě uzavírá tramping - spontánní, zcela ojedinělé hnutí, které nemá v evropských dějinách tělovýchovy obdoby.

TURISTIKA

V Československu mezi válkami existovalo více sdružení jinonárodních, z nichž největší byl sudetoněmecký Hauptverband Deutscher Gebirgs und Wandervereine (Hlavní svaz německých horolezeckých a turistických spolků). Na Slovensku působil Karpatenverein (Karpatský spolek), který měl své členy i v zahraničí, ve Slezku Beskid Slazski a další. Jiné turistické spolky byly spjaté s různými politickými stranami, např. Svaz československých dělnických turistů (sociální demokraté), Česká obec turistická (národní socialisté) atd.

Jednoznačně největší a nejvýznamnější turistickou organizaci představoval Klub československých turistů. Klub československých turistů byl členem mezinárodní turistické organizace Aliance Internationale de Tourisme. Jeho nejvyšším orgánem byla každoročně svolávaná valná hromada, běžný chod organizace řídilo zastupitelstvo a ústřední výbor. U čele klubu stál do roku 1926 dr. Jiří Stanislav Guth-Jarkovský a od roku 1927 Emanuel Hrubý, kterého v roce 1935 nahradil dr. Juraj Slávik. Posledním předsedou ÚV KČST před II. světovou válkou byl dr. Pavel Pásek v letech 1937 - 38.

Členskou základnu klubu tvořila dospělá populace ze středních a vyšších vrstev inteligence, živnostníci, podnikatelé. Klub zajišťoval svým členům v turistických zařízeních klubu i mimo něj rozsáhlé výhody, především výrazně snížené platby (až do 50 % obvyklé ceny) v chatách, ubytovnách a restauracích, při vstupném na hrady atd.

Činovníci klubu obhospodařovali většinu materiálně technické základny naší turistiky. V poměrně krátké době vybudovali rozsáhlou síť chat (např. většinu chat ve Vysokých Tatrách) a turistických ubytoven. Dále označili tisíce kilometrů cest a přenesli území Československé republiky do turistických map. Stáli u zrodu našeho jeskyňářství a organizovali záchrannou službu ve Vysokých Tatrách. K velmi záslužným činnostem klubu se řadila údržba a ochrana přírodních a kulturních památek, hlavně hradů. Klubu patřily, či měl v nájmu např. Helfenburg, Točník, Trosky a další. Údržbu těchto svědků minulosti organizovali členové klubu ve spolupráci se Státním památkovým úřadem a dbali o její vysokou úroveň. Přitom většinu úkolů v této rozsáhlé činnosti plnili dobrovolní činovníci klubu bez nároku na odměnu a na vysoké profesionální úrovni. Je až neuvěřitelné, že takový organizační a hospodářský kolos, jakým byl Klub československých turistů, zaměstnával např. v roce 1934 na celém území Československa pouze asi třicet placených pracovníků.

Rozvoj činnosti klubu umožnila jeho hospodářská síla. Příjmy klubu plynuly z příspěvků, subvencí (hl. ministerstva obchodu), z vlastní rozvětvené podnikatelské činnosti atd.

Hospodaření klubu není lehké vyčíslit - je jisté, že některé investiční akce šly do miliónů a celkový každoroční obrat prostředků dosahoval desítek miliónů.

SKAUTING A TRAMPING

Skauting do jisté míry překračuje rámec tělesné kultury, protože představuje systém mimoškolní výchovy, který zahrnuje všechny její složky.

V Československu postupně vzniklo po první světové válce velké množství skautských organizací, které se lišily národnostně, politicky, nábožensky i obsahově. Po stránce

obsahové se v první republice, stejně jako ve světě, ubíraly skautské spolky dvěma základními směry. Početně slabší byly korporace woodcrafterské, jejichž hlavním protagonistou byl Miloš Seifert, anglickému skautingu se blížil Svaz junáků skautů RČS - nejsilnější skautská organizace. Svaz junáků skautů RČS, založený v roce 1919, se stal pokračovatelem Junáka-českého skauta, který vznikl v roce 1914. U zrodu obou spolků stál Antonín B. Svojsík, který zůstal až do své smrti v roce 1938 hlavním organizátorem a duší svazu. Svojsík nepřevzal anglický skauting mechanicky, ale tvůrčím způsobem ho přizpůsobil československým podmínkám - náboženská víra se ve Svazu junáků skautů stala soukromou věcí každého člena a také polovojenská organizace a tuhá disciplína Baden - Powellova skautingu se v Junáku příliš neuplatnila. Svojsík usiloval o vytvoření organizace prodchnuté národním duchem a jednotu mezinárodní skautské myšlenky a národních tradic symbolizoval odznak svazu - mezinárodní skautská lilie uprostřed se psí hlavou, znakem Psohlavců.

Skautští vůdci vytvořili pro děti a mládež neobyčejně pestrý systém práce a zábavy. Ve skautingu dítě či mladý člověk nebyl jen objektem působení, ale vlastní činností v kolektivu svých vrstevníků, pod citlivým vedením starších druhů rozvíjel své schopnosti a učil se specifickým dovednostem. Velkou pozornost věnovali činitelé svazu formování charakterových vlastností podle skautského zákona - Skaut je:

1. pravdomluvný,
2. věrný a oddaný,
3. prospěšný, pomáhá jiným,
4. přítelem všech lidí dobré vůle a bratrem každého skauta,
5. zdvořilý,
6. ochráncem přírody a cenných výtvarů lidských,
7. poslušný rodičů, představených a vůdců,
8. veselý myslí,
9. spořivý,
10. čistý v myšlení, slovech i skutcích.

Vyvrcholením celoroční činnosti oddílů byly letní tábory, na které se skauti pečlivě připravovali a které budovali vlastními silami v krásných zákoutích tehdy takřka nedotčené přírody. Zde se mohla plně rozvinout jedna z nejdůležitějších stránek skautské výchovy - vytvoření vztahu k přírodě u dětí a mládeže.

Účinnost skautské výchovy byla ověřována propracovaným systémem zkoušek povinných i nepovinných, které zároveň působily motivačně. Obsah povinných zkoušek tvořila znalost organizace, první pomoc, orientace a znalost přírody a některé praktické dovednosti. Nepovinné odborné zkoušky byly zaměřeny na různorodé speciální oblasti od stopařství až po esperanto.

V čele oddílů stáli vedoucí - vůdcové. Vůdce musel dosáhnout 18 let a prokázat znalosti odpovídající skautu I. a II. třídy. Dále byl povinen složit náročnou vůdcovskou zkoušku, která zahrnovala historii a organizaci skautingu, psychologii, didaktiku praktické činnosti a písemné zpracování daného tématu. Vzdělávání činovníků svazu zajišťovaly tzv. lesní školy, kde se pořádaly tábory, kurzy a přednášky. Vedoucí obětavě pracovali s dětmi a mládeží celoročně. Většina z nich totiž prošla všemi stupni skautské výchovy a jejich zanícení pro skauting bylo nepochybné.

Skautská výchova měla i své omezení. V době dospívání ztrácela náplň skautské činnosti, bližší spíše dětské mentalitě, přitažlivost. Proto mnozí skauti zběhli k trampům, kde nebyla žádná organizace, žádní vůdcové, "kde se člověk stal volným a svobodným".

Trampské hnutí v Československu je ojedinělým historickým jevem, který nemá v dějinách evropských národů obdoby. Pokud nalzáme v meziválečném období trampské osady v zahraničí, pak jsou výsledkem vandrování českých trampů v cizině. Naši trampové hledali inspiraci u trampů severoamerických.

Americký tramping se však rozvíjel v jiných historických a geografických podmínkách, měl jiné formy a obsah.

První průkopníky českého trampingu nalezneme v odlehlých koutech naší vlasti už za války. Často šlo o tzv. zelené kádry - zběhy z rakousko-uherské armády. Po vzniku republiky se objevují první osady především v údolí tří řek: Velké řeky - Vltavy, Zlaté řeky - Sázavy a Hadí řeky - říčky Kocáby. V průběhu dvacátých let pronikli stanaři i osadníci do všech oblastí Čech a Moravy i na Slovensko. Trampy můžeme najít mezi všemi sociálními vrstvami československé mládeže, hlavně však mezi dělníky, uční a studenty.

Část trampů zběhla ze skautských organizací, a proto byli také někdy nazýváni divokými skauty.

Vliv amerických filmů a románů Jacka Londona, Zane Greya a dalších, které se k nám po válce dostaly, se odrazil ve vnějších projevech trampingu. Přesto se trampům podařilo vytvořit specifickou kulturu, jejímž základním kamenem byla trampská písnička. Písnička, která se stala stálou součástí osadního života a která zvláště ve třicátých letech pronikla na gramofonové desky, pódia divadel a kabaretů.

Trampové na osadách také pilně sportovali, hráli volejbal, boxovali, pěstovali atletiku atd. Někteří, např. trampové - vodáci, dosáhli i na pocty nejvyšší.

Koncem dvacátých let se trampské hnutí stalo masovým, tramping se stal módou, ale zároveň i trnem v oku mnohým měšťákům. Některé deníky, např. Národní politika, Expres a další začaly bít na poplach. V dubnu 1931 zemský policejní prezident Kubát vydal vyhlášku, jejímž jádrem byl zákaz "společného táboření osob různého pohlaví v přírodě i ve stanech a srubech vyjímaje táboření rodinné". Zákon stanovil trest za porušení tohoto zákazu pokutou až do výše 5 000 Kčs nebo vězením v délce až 14 dní.

Proti tzv. Kubátově zákonu se zvedla vlna odporu a to nejen mezi trampy. Vyvrcholením protestů se stal potlach v pivovarské zahradě na Vinohradech, na který přišlo 10 - 15 tisíc trampů. Pro odpor trampů i veřejnosti přestaly úřady tuto vyhlášku postupně uplatňovat a v roce 1935 byla zrušena. V dalších letech se vření v trampingu a kolem trampingu uklidnilo a centrem trampského života se opět staly osady.

Při své analýze vývoje československé tělesné kultury mezi dvěma válkami jsme se zastavili jen u největších a nejvýznamnějších organizací. Stranou naší pozornosti zůstaly některé menší korporace, např. Maďarský tělovýchovný svaz, židovský spolek Makabbi, polská Sila, YMCA, YWCA, Československá obec střelecká, Selské jízdy, Federace československých skautů, soukromé sportovní školy a další. Rozbor jejich vývoje přesahuje potřeby našeho textu.

Systém československé tělesné kultury mezi dvěma válkami korespondoval se společenskými poměry předmnichovské republiky. Národnostní, politická, hospodářská i ideologická různorodost státu se plně projevila také v tělovýchově, sportu, turistice i skautingu. Odlišnost a konkurence jednotlivých organizací bránila jejich stagnaci. Na druhé straně značný počet spolků vedl k tříštění sil a k plýtvání materiálními zdroji. Navíc tyto korporace většinou příliš nespolupracovaly, naopak jejich vzájemné vztahy často poznamenala nevraživost a osobní sympatie a antipatie. Přitom rozdílů nalézáme více v politických a ideologických programech a méně už ve vlastním obsahu činnosti.

Československé tělesné kultuře chybělo jednotící vědecké centrum, kterým se mohl stát Tyršův státní tělovýchovný ústav, k jehož otevření však nedošlo. Sjednocující roli mohla sehrát, byť v jiné rovině, branná výchova. Program tzv. povinné tělesné výchovy se ale z politických a ekonomických důvodů také neuskutečnil. Československé tělovýchovné, sportovní, turistické a skautské hnutí žilo a rozvíjelo se prací tisíců dobrovolných funkcionářů: Hrstka placených zaměstnanců měla, kromě pracovníků dělnické tělovýchovy, čistě administrativní a zabezpečovací funkci. Dobrovolní činovníci věnovali svým organizacím léta života. Ve většině spolků - opět mimo dělnických sdružení - tvořili funkcionářský sbor převážně příslušníci středních vrstev a inteligence. Tito lidé byli většinou schopní, měli poměrně dost volného času a málokterí měli existenční starosti. Navíc mnozí z nich využili při spolkové činnosti svého vzdělání a zkušeností ze zaměstnání, např. v Junáku působilo mnoho učitelů. Větší tělovýchovné, turistické a

skautské organizace neměly o dobrovolné funkcionáře nouzi. Tělesná kultura zaujímala v životě první republiky významné místo a práce v této oblasti se těšila poměrně vysoké společenské prestiži.

Česká a slovenská tělesná kultura v letech 1939 – 1945

Po mnichovském diktátu a okleštění republiky začali jednat zástupci sportovních a tělovýchovných organizací o sjednocení naší tělovýchovy a sportu. Výsledkem těchto jednání bylo 11. října 1938 vytvoření Jednotného výboru československých sportovců, jehož páteř tvořili funkcionáři Československého olympijského výboru a Československého všesportovního výboru. Zástupci tělovýchovných organizací 14. října ohlásili vytvoření tzv. Svazu občanské pohotovosti, ke kterému se přihlásili i skauti.

Koncem roku 1938 zasáhla do jednání o dalším sjednocení vláda. Ministerský předseda Rudolf Beran, přišel se svým návrhem sloučení všech organizací tělesné kultury. Tento vládní požadavek směřující k částečné fašizaci tělovýchovy začali zástupci všech korporací bojkotovat. Po okupaci českých zemí 15. března 1939 usilovali o jednotnou organizaci tělesné kultury také představitelé Národního souručenství jediné legální strany v této době. Představitelé všech tělovýchovných, sportovních a skautských organizací tento projekt odmítli.

Říšské úřady přistoupily k řešení otázky dalšího uspořádání českého sportu již v březnu a dubnu 1939, kdy se sešli zástupci říšského sportovního vůdce s představiteli českého sportu. Z těchto jednání vzešla zpráva o "Uspořádání sportovního života v protektorátu Čechy a Morava".

Zpráva rozlišovala nacionálně zaměřený Sokol a relativně nepolitické sportovní spolky. Vyslovila se pro další "samostatnost" českého sportu jako "ventilu" národních citů, který odvádí od politických akcí. Úřad říšského sportovního vůdce dokonce doporučil i sportovní styky mezi Čechy a Němci. Tato utkáni se však stala místem protiněmeckých demonstrací českého obyvatelstva, např. fotbalové utkání Berlín - Praha v červnu 1939 a hokejový zápas začátkem roku 1940, ve kterém vyhráli Češi 5:1. Z taktických důvodů projevovaná tolerance ze strany okupantů brzy skončila, nacisté zakázali mezinárodní styky českých sportovců a všechny české tělovýchovné a sportovní spolky pečlivě kontrolovali a střežili. Dále se okupanti a domácí kolaboranti nevzdali představy jednotné výchovy české mládeže v duchu fašistické ideologie. Své úsilí zintenzivnili po nastoupení nového říšského protektora Reinharda Heydricha 27. 9. 1941, který přišel s úkolem "definitivně vyřešit českou otázku".

28. května 1942, den po atentátu na Heydricha, bylo vytvořeno i jím připravované "Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě". Vytvoření kuratoria bylo naplněním Himmlerova výnosu, podle kterého měli nacisté zakládat v jednotlivých státech okupované Evropy mládežnické organizace, zaměřené na převýchovu mládeže v nacistickém duchu. Součástí činnosti kuratoria byla také tělesná výchova, kterou měli vést hlavně cvičitelé tělovýchovných organizací. I ti z cvičitelů, které nacisté k práci v kuratoriu donutili, tuto činnost všemožně sabotovali.

Mnozí členové tělovýchovných, sportovních i skautských organizací se zapojili do domácího i zahraničního odboje.

Členové Federace proletářské tělovýchovy, jediné organizace, která byla rozpuštěna už po Mnichově, pracovali hlavně v komunistickém odboji. Karel Aksamit byl členem III. ilegálního ÚV KSČ a při svém zatčení gestapem se zastřelil. Nacisté umučili např. Evžena Rošického, Jožku Jabůrkovou a mnohé další.

Těsné spojení s odbojovými nekomunistickými organizacemi Obrana národa, Věrní zůstaneme i s ústředním výborem Odboje domácího navázali Sokolové. Sokolský odboj řídila Sokolská revoluční rada vedená náčelníkem Československé obce sokolské Augustinem Pechlátem. Po jeho zatčení se stala střediskem sokolského odboje organizace Jindra, jejíž členové se významně podíleli na atentátu na Reinharda Heydricha 27. května 1942. Organizovaný sokolský odboj nepřežil období heydrichiády a po roce 1942 přestal existovat.

Sokolové přinesli velké oběti v boji proti okupantům. Podle údajů z 80 % sokolských jednot bylo v období okupace zatčeno 11 611 příslušníků Sokola, z toho 3 888 členů nacisté umučili a popravili. Svým životem zaplatil i starosta Československé obce sokolské MUDr. Stanislav Bukovský, umučený v roce 1942 v Osvětimi.

Do odboje se zapojili také orlové vedení svým náčelníkem Vojtěchem Jílkem. Členy Orla byli i J. Bublík a J. Kubiš, příslušníci výsadkářské skupiny, která provedla atentát na Heydricha.

Jednoznačný protifašistický postoj tělovýchovných i skautských spolků vedl v době okupace k jejich rozpuštění. 28. prosince 1940 byl rozpuštěn Junák (v roce 1939 se v Junáku spojily všechny skautské spolky). V dubnu 1941 nařídil K. H. Frank zastavení činnosti Sokola a 8. října 1941 podepsal Heydrich výměr o jeho rozpuštění. 30. listopadu 1941 zastavilo policejní ředitelství činnost Orla na Moravě. V Čechách byl rozpuštěn 30. září 1942. 29. dubna 1943 se "dobrovolně" rozešel Československý olympijský výbor. Majetek většiny spolků byl zkonfiskován.

Jedinou tělovýchovnou organizaci, kterou okupanti nerozpustili, zůstal Svaz dělnických tělocvičných jednot. Chtěli tím demonstrovat svůj vztah "národních socialistů" k dělnictvu. Ke kolaboraci vedení ani řadové členy však nepřinutili. Naopak, ač Dělnické tělocvičné jednoty neměly vlastní odbojovou organizaci, mnoho členů se podílelo na domácím i zahraničním odboji.

Na Slovensku (ještě za existence Československa) schválila v prosinci 1938 Tisova vláda jako jedinou tělovýchovnou a brannou organizaci Hlinkovu gardu. Tělovýchovné organizace Sokol, Orel a další byly zakázány. Svoji existenci si zachovaly jen sportovní svazy a Klub slovenských turistů a lyžařů (KSTL), do kterého vstupovali mnozí členové rozpuštěných tělovýchovných organizací, zejména Sokola.

Samostatnost slovenského sportu demonstrovalo založení Slovenského olympijského výboru, který zahájil i přípravy k účasti sportovců na plánovaných olympijských hrách v roce 1940, ale od konce téhož roku přestal vyvíjet činnost. Většina slovenských sportovců však odmítla spolupracovat s klerofašisty a mnozí z nich se zapojili do odboje.

Důležitou roli ve Slovenském národním povstání i před ním sehráli turisté horolezci a lyžaři z Klubu slovenských turistů a lyžařů, kteří skrývali na chatách politické emigranty, uprchlíky ze zajateckých táborů a partyzány. Mnozí z nich se také Slovenského národního povstání zúčastnili. Stranou nezůstali ani bývalí členové tělovýchovných organizací. Příslušníci FPT a DTJ se zapojili do komunistického odboje. Sokolové pomáhali hlavně při ilegálních přechodech českých vlastenců z protektorátu do zahraničí. Později organizovali i přechody sovětských uprchlíků ze zajateckých táborů na východní Slovensko, kde se již v roce 1943 začaly organizovat partyzánské oddíly.

Členové tělovýchovných organizací se vyznamenali i v zahraničních armádách. Např. kapitán Ján Nálepka, příslušník RTJ, obdržel spolu se sokoly nadporučíkem Otakarem Jarošem, poručíkem Richardem Tesaříkem a poručíkem Antonínem Sochořem vyznamenání "Hrdina Sovětského svazu". Sokolové a členové dalších tělovýchovných spolků nechyběli ani na ostatních frontách 2. světové války. Bojovali v letecké bitvě o Anglii, podíleli se na obraně Tobruku i na vylodění spojeneckých vojsk v Normandii v roce 1944.

Vývoj československé tělesné kultury v letech 1945 – 1956

Toto období ve vývoji československé tělesné kultury je charakterizováno především hledáním a častým měněním organizační struktury, prosazováním často odlišných názorů a postojů jednotlivých tělovýchovných a sportovních organizací, politickými střety a následným podřízením československé tělesné kultury politice a ideologii KSČ a v globálu politice SSSR.

O charakteru poválečného uspořádání československé tělesné kultury se diskutovalo v zahraničním vedení státu již od roku 1943. To svědčí o poměrně velké pozornosti, kterou přikládaly tělovýchově jednotlivé politické strany a osobnosti. V této době také začíná komunistická strana prosazovat tezi o nutnosti sjednocení tělovýchovy. Komunisté vycházeli především z obecné snahy KSČ o převzetí moci ve státě, s čímž muselo korespondovat i uspořádání tělesné kultury a z politického kapitálu vytěženého osvobozením převážné části Československa Sovětskou armádou.

Již 5. května 1945 se sešli zástupci pěti československých tělovýchovných a sportovních organizací (ČOS, Svazu DTI, Junáka, Čs. všesportovního výboru a FPT) a 9. května vydali manifest ke sjednocení československé tělovýchovy. Vznikl Ústřední národní tělovýchovný výbor (ÚNTV), který měl sjednotit československou tělovýchovu na tzv. organickém principu, tj. do jediné jednotné tělovýchovné organizace. Ve městech a obcích začaly vznikat v průběhu léta 1945 postupně místní tělovýchovné výbory, které také na mnohých místech tělovýchovu skutečně sjednotily. Dne 2. září 1945 vydal ÚNTV prohlášení k sjednocení všech tělovýchovných a sportovních organizací do Tělovýchovného svazu Sokol, jehož ustavující sjezd byl plánován na 15. a 16. září 1945.

Proti tomuto plánovanému organickému sjednocení členstva, majetku a činnosti se postavily zcela jednoznačně Orel a Československý fotbalový svaz, opatrněji pak ČOS a Svaz DTJ. Tyto organizace pak navrhly místo organického sjednocení, sjednocení volnější tzv. federativní, které by zachovalo identitu jednotlivých organizací.

Na Slovensku probíhal v té době poněkud odlišný vývoj. Slovenskou národní radou byla povolena činnost pouze Klubu slovenských turistů a lyžářů (KSTL) a Slovenské ústřední sportovní radě. S poukazem na odlišnost poměrů na Slovensku nebylo povoleno obnovení činnosti Sokola a k jednání vůbec nebyl připuštěn luďáky zkompromitovaný Orol. Dne 27. srpna 1945 byl založen Ústřední slovenský tělovýchovný výbor jako územní článek tělovýchovy pro Slovensko a připravovalo se založení Slovenské tělovýchovné jednoty. I na Slovensku bylo posléze odmítnuto organické sloučení a doporučeno federativní sdružení tělovýchovných a sportovních organizací.

Objektivní obavy vedení a členů Sokola, Orla, DTJ, Klubu čs. turistů a velkých sportovních svazů ze ztotalizování, mechanického spojení a ztráty identity a tradic jednotlivých organizací vedly v tomto ještě demokratickém období k odmítnutí sjednocení v rámci ÚNTV, respektive v rámci Tělovýchovného svazu Sokol. Na podzim roku 1946 se nakonec uskutečnilo přes odpor komunistů federativní spojení v novém útvaru - Československém tělovýchovném svazu (ČSTS). Do čela tohoto svazu byl postaven stejně jako v ÚNTV starosta nejvýznamnější organizace - ČOS, dr. Antonín Hřebík, který odmítal ztotalizování československé tělesné výchovy a sportu. V této době se komunisté, kteří si velmi uvědomovali význam tělesné výchovy a sportu a jeho organizačního uspořádání, snažili získat v tělovýchovném hnutí vedoucí pozice.

K tomu měl přispět hromadný vstup členů bývalé, po válce neobnovené FPT do Sokola, kde měli ovlivnit jeho členskou základnu.

Státní agenda týkající se tělovýchovy byla na základě tzv. kompetenčního zákona z roku 1945 soustředěna do působnosti sektoru C ministerstva školství a osvěty. Za krátkou dobu trvání tohoto řídicího orgánu byla zavedena tělesná výchova jako povinný předmět do všech odborných škol, znovu byla zavedena tělesná výchova posluchačů vysokých škol a částečně se zlepšila materiální základna tělesné výchovy. Bylo změněno vzdělávání učitelů tělesné výchovy: od tzv. letního válečného semestru 1945 zahájil svoji

činnost Ústav pro vzdělávání profesorů tělesné výchovy Univerzity Karlovy (vznikl z bývalého Vzdělávacího kursu pro učitele tělesné výchovy na středních školách). Podobný ústav byl o něco později zřízen i v Brně a v Olomouci. Dále byly zavedeny specializované odborné kursy pro učitele tělesné výchovy s nedostatečnou kvalifikací. Roku 1946 byl vydán zákon o pedagogických fakultách, kterým bylo zaručeno vysokoškolské vzdělání všem učitelům. Tím se (i když později opět došlo ke změnám) zkvalitnila příprava učitelů tělesné výchovy pro národní a měšťanské školy.

Po 25. únoru 1948 dostaly události také v tělovýchově rychlý spád. Nyní již prakticky bez odporu mohli komunisté provést zásadní změny a zásahy do organizace naší tělesné kultury.

Již 27. února 1948 předsednictvo tzv. Ústředního akčního výboru Národní fronty direktivně rozhodlo, že jedinou tělovýchovnou organizací bude Sokol a že do této organizace přejdou s majetkem a členskou základnou všechny tělovýchovné, sportovní a turistické svazy, spolky a kluby. Byl vytvořen tzv. akční výbor ČOS, který se postavil za politiku Gottwalda a vyzval k vytvoření akčních výborů v sokolských jednotách a župách. Na Slovensku byl vytvořen akční výbor Slovenské tělovýchovné rady, který byl však 2. března 1948 přeměněn na akční výbor jednotné tělovýchovné organizace Sokol. Akční výbory uskutečňovaly sjednocení, které bylo vyhlášeno 31. března 1948. Po XI. všesokolském sletu konaném začátkem července 1948, který se stal pro Sokolstvo zejména ve sletovém průvodu příležitostí k vystoupení proti únorovému puči a po účasti asi 50 tisíc Sokolů na akcích při pohřbu dr. Edvarda Beneše, byly provedeny novým vedením ČOS rozsáhlé čistky. Tzv. očista vyhlášená předsednictvem ČOS měla za následek velký úbytek členské základny. K členům vyloučeným se přidávali i ti, kteří nesouhlasili s novou politickou situací. Proto v zájmu změny tzv. třídní struktury Sokola bylo již v roce 1948 rozhodnuto budovat závodní sokolské jednoty jako "výraz úsilí o sepětí tělesné výchovy s pracovištěm". Kromě toho vznikaly sokolské družiny na školách. Zcela novým prvkem byl vznik vojenských sokolských jednot a ústředního Armádního tělocvičného klubu (ATK). V ATK byli soustředěni armádní vrcholoví sportovci.

Politické a organizační změny v tělesné kultuře byly právně zakotveny v zákonu č. 187/1949 Sb. O státní péči o tělesnou výchovu a sport. Tento zákon kromě deklarativní ideologické části stanovil zřídit Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport (SVTVS). Měl především určovat jednotné ideové, metodické, zdravotní, organizační a hospodářské zásady pro veškerou tělesnou výchovu a sport. Tento orgán se sice ustavil, ale po celou dobu platnosti tohoto zákona nepracoval.

Praktickým řízením tělesné kultury byl pověřen administrativně nižší útvar - Státní úřad pro tělesnou výchovu a sport (SÚTVS), který měl územní článek pro Slovensko a řídil v oblasti tělesné kultury národní výbory (KNV a ONV). Tento úřad především hospodařil s podílem státního rozpočtu pro tuto oblast a prosazoval jednotné zásady pro provádění veškeré tělesné výchovy a sportu. Vlastní provádění tělesné výchovy a sportu zabezpečovala ČOS, jako jednotná dobrovolná tělovýchovná organizace.

Po únoru 1948 byly všechny složky života společnosti postupně podřizovány diktátu Moskvy a ani TV se nevyhnula "sovětským zkušenostem". Byla zavedena soutěž o Tyršův odznak zdatnosti, která měla přispět k masovému rozvoji tělesné výchovy, dále jednotná sportovní klasifikace a jednotný systém školení tělovýchovných kádrů. Zákon dále stanovil, že se vynikajícím pracovníkům v tělesné výchově může propůjčit titul Zasloužilý pracovník v tělesné výchově a sportu a sportovcům za vynikající sportovní výkony titul Mistr sportu a Zasloužilý mistr sportu.

Došlo také ke změnám ve vzdělávání profesorů a učitelů tělesné výchovy. V roce 1948 byly začleněny ústavy pro vzdělávání profesorů tělesné výchovy do pedagogických fakult v Praze, Brně a Bratislavě (pedagogické fakulty, založené v roce 1946 při univerzitách v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě s pobočkami v Plzni, Českých Budějovicích, Banské Bystrici a Košicích však byly v roce 1948 zrušeny). V Praze, Olomouci a Bratislavě byly přeměněny na vysoké školy pedagogické (VŠP), vzdělávající středoškolské profesory, jinde na vyšší pedagogické školy (VPŠ) vzdělávající učitele pro první a druhý stupeň základních škol. Tím došlo i přes pozdější další změny k vytvoření tradice (prakticky

fungující až do roku 1980) vzdělávání středoškolských profesorů tělesné výchovy v Praze, Olomouci a Bratislavě a v těchto a dalších (krajských) městech, pak tradice vzdělávání učitelů pro první a druhý stupeň základní školy. Na ostatních vysokých školách byly pro zabezpečení povinné a dobrovolné tělesné výchovy posluchačů zřízeny ústavy pro tělesnou výchovu, které byly v roce 1952 zrušeny a nahrazeny na jednotlivých vysokých školách katedrami tělesné výchovy (KTV).

Československý sport se po válce postupně vzpamatovával z velmi omezených možností, které měl během války, ze zpřetrhání kontaktů a postupně obnovoval i mezinárodní vztahy a účastnil se mezinárodních soutěží. Byly obnoveny domácí celostátní a nižší soutěže.

Ze zimních sportů dosáhli v tomto období největší úspěchy hokejisté. V roce 1947 bylo uspořádáno v Praze první poválečné mistrovství světa, které se našim hokejistům podařilo vyhrát. V roce 1948 na ZOH ve švýcarském Svatém Mořici získali hokejisté stříbrné medaile, navíc pouze horším skóre než vítěz. Toto druhé místo hokejistů bylo našim jediným dosavadním medailovým úspěchem na ZOH 1948. V roce 1949 dokázali hokejisté na mistrovství světa ve Stockholmu opět zvítězit. V letech 1947, 1948 a 1949 navíc získali i zlaté medaile mistrů Evropy. K obhájení titulu mistrů světa a Evropy v roce 1950 do Londýna nesměli hokejisté odletět. Pod záminkou nevydání vstupních anglických víz pro rozhlasové reportéry bylo mužstvo z letiště vráceno. Část hokejistů byla po následující provokaci StB zatčena a protiprávně souzena. Nejdelší tresty dostali B. Modrý a G. Bubník, krutých 15 a 14 let. Tím byla na delší dobu zpřetrhána tradice úspěchů našeho národního mužstva i LTC Praha. Dva mistrovské tituly na mistrovství světa a mistrovství Evropy získala i výborná krasobruslařka A. Vrzáňová, která stejně jako celá řada dalších sportovců (např. tenista Drobny) zvolila život v exilu. K jejich rozhodnutí vedlo kromě jiného i nekompetentní zasahování do řízení sportů, dále kádrové změny, stalinská ideologizace sportu a hledání lepších tréninkových a materiálních podmínek a snaha po udržení kontaktů se světovou špičkou. Československá účast na XIV. olympijských hrách v Londýně 1948 patří k mimořádně úspěšným. Československá výprava získala celkem šest zlatých (E. Zátoupek v běhu na 10 km, Július Torma v boxu, Josef Holeček, Fr. Čapek a dvojice J. Brzák-B. Kudrna v kanoistice, družstvo žen ve sportovní gymnastice), dvě stříbrné a 3 bronzové medaile.

Definitivní vypořádání s demokratickými tradicemi Sokola přinesl IX. sjezd ČOS, který se konal v červnu roku 1951. Sjezd věnoval hlavní pozornost masovému rozvoji tělesné výchovy a zkvalitňování účinnosti výchovně propagační práce, což zcela odpovídalo duchu doby. Počet sokolských jednot sice v tomto období vzrostl oproti roku 1947 z 3 686 na 6 958, členská základna však v této době byla menší. V roce 1952 Sokol vykazoval 857 678 členů, zatímco v roce 1947 to bylo více než jeden milión. Toto období bylo charakterizováno také snahou o zlepšení péče o vrcholový sport. Zkvalitnění přípravy vrcholových sportovců však vedle materiálních podmínek brzdil i nedostatek trenérů. Kladem tohoto období bylo zavedení dlouhodobých mistrovských soutěží i ve sportech, které je dříve neměly.

Zatímco na ZOH 1952 v Oslo Československo nezískalo žádnou medaili, poměrně značných úspěchů dosáhl československý sport na XV. letních olympijských hrách v roce 1952 v Helsinkách. Na těchto OH se Československo celkově umístilo na 8. místě v neoficiálním pořadí národů v zisku medailí, což je nejlepší umístění československého olympijského družstva v celé dosavadní historii. Na LOH 1952 sportovci Československa získali 7 zlatých, 3 stříbrné, 3 bronzové medaile. Nezapomenutelný byl výkon Emila Zátoučka, který zvítězil v bězích na 5 a 10 km a v maratonu. Další zlaté medaile připojili Dana Zátoučková v hodu oštěpem, Ján Zachara v boxu, Josef Holeček v kanoistice a čtyřka s kormidelníkem.

Přes vzestup vrcholového sportu se však ukazovalo stále zjevněji, že výsledky práce Sokola a SUTVS neodpovídají možnostem a hlavně představám tehdejšího vedení státu. Na základě usnesení ÚV KSČ byl urychleně vypracován a dne 12. 12. 1952 přijat zákon č. 71 Sb. O organizaci tělesné výchovy a sportu. Přijetí tohoto zákona, jehož návrh vycházel zcela ze sovětského vzoru, znamenalo zrušení jednotné a u nás tradiční organizace Sokol a zavedení státního řízení a kontroly tělesné výchovy a sportu. Toto

státní řízení bylo zajištěno prostřednictvím nového vrcholného orgánu československé tělovýchovy - Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport (SVTVS), který měl opět asymetrické uspořádání s územním článkem pro Slovensko a výbory pro tělesnou výchovu a sport při KNV a ONV. Byla vytvořena zcela nová a komplikovaná organizační struktura tělesné výchovy a sportu a to direktivně podle pracovních úseků.

Organizováním dobrovolné tělesné výchovy a sportu byla pověřena především Ústřední rada odborů (ÚRO) a její svazové výbory. Pro tento účel bylo vytvořeno 9 dobrovolných sportovních organizací (DSO) s názvy Spartak, Baník, Tatran, Jiskra, Dynamo, Slavoj, Slovan, Lokomotiva, Slávia. Kromě ROH byly pověřeny prováděním a organizováním povinné a dobrovolné tělesné výchovy a sportu především ministerstvo školství, věd a umění, ministerstvo pracovních záloh, ministerstvo národní obrany, ministerstvo národní bezpečnosti a některé další státní orgány a instituce. Na vesnicích a v menších místech, kde nemohly vzniknout DSO pracovala organizace nesoucí název Dobrovolná tělovýchovná organizace (DTO) Sokol.

Na základě tohoto zákona byl v roce 1953 založen mimo jiné i Institut tělesné výchovy a sportu v Praze, který dostal do vínku sídlo bývalé ČOS - Tyršův dům, dále vznikly Výzkumný ústav tělovýchovný v Praze, Státní muzeum tělesné výchovy a sportu a na vysokých školách katedry tělesné výchovy. Začaly také vycházet mnohé vědecké a odborné časopisy z oblasti tělesné výchovy a sportu. K vydávání odborné literatury bylo zřízeno Sportovní a turistické nakladatelství (dnešní Olympia), které převzalo agendu dřívějšího Sokolského nakladatelství. Základem masové tělovýchovy se stal po sovětském vzoru odznak zdatnosti PPOV - BPPOV, jehož plnění časem sklouzlo do značné formálnosti (bylo např. i podmínkou státní reprezentace). V roce 1955 došlo k dílčí organizační změně, kdy devět DSO bylo sloučeno do organizačně jednotné DSO při ÚRO. V tomto roce bylo navázáno na mnohaleté tradice našich hromadných tělovýchovných vystoupení zorganizováním I. celostátní spartakiády 1955 v Praze. Spartakiády se (přes praktické potlačení principu dobrovolnosti v účasti cvičenců, přes silnou ideologizaci a za finančních nákladů chybějících pak v jiných formách tělesné výchovy a sportu) staly významnou a ve světě ojedinělou prezentací naší tělesné kultury navazující po tělovýchovné stránce na tradice sokolských sletů.

Přes určité klady a úspěchy se systém přímého státního řízení tělesné výchovy a sportu ukázal jako značně problematický, organizačně složitý a málo účinný. Jako ve všech oblastech veřejného života zakořnil i v oblasti tělesné výchovy a sportu direktivní a centralistický způsob řízení práce, provázený administrováním a silnou ideologizací a politizací, které hrály ve většině přijatých rozhodnutí nejdůležitější roli. Také složitá a mnohokolejná organizace dobrovolné tělesné výchovy a sportu podle pracovišť nevyvážila přednosti u nás tradičního územního a zájmového principu organizace tělesné výchovy a sportu. Neosvědčil se ani protekcionismus armádního sportu. ATK byl přeorganizován na oddíl reprezentantů ÚDA (Ústředního domu armády), který měl vzhledem k daleko lepším podmínkám dosáhnout prvenství ve všech druzích sportu v Československu s cílem převzít rozhodující část státní sportovní reprezentace. Obdobné cíle měla v některých sportech i prestižní družstva jednotlivých složek armády např. Tankista, Křídla vlasti, a některá družstva při posádkových domech armády (PDA). I když ve většině případů se podařilo sportovní cíle splnit, došlo k značné izolaci armádního vrcholového sportu a to jak v tělovýchovném hnutí samém, tak ve vztahu veřejnosti k němu.

Poměrně značnou pozornost věnoval tento systém budování materiálně technické základny (zejména centrálních stadiónů v jednotlivých místech) a péči o učňovskou mládež (tzv. pracovní zálohy).

Vytvořeným podmínkám pro vrcholový sport neodpovídaly však výsledky na mezinárodním sportovním poli. Především pak na VII. ZOH v Cortině d'Ampezzo a XVI. OH v Melbourne. V Cortině nezískali naši sportovci žádnou medaili a v Melbourne obsadili v hodnocení národů až 15. místo se ziskem 1 zlaté, 4 stříbrných a I bronzové medaile. Zlatou medaili získala Olga Fikotová v hodu diskem, která se později provdala za amerického atleta H.Connollyho. Atmosféru celých OH poznamenaly události v Maďarsku, kde zasáhla sovětská vojska. Tyto události se pak promítly zejména do vztahů východoevropských reprezentačních družstev na olympijských hrách.

Rok 1956 přinesl (dvacátým sjezdem KSSS a jeho umírněnou, byť prozatím nebývalou kritikou stalinismu, tzv. kultu osobnosti) částečné přehodnocení některých metod a postupů vládnoucí garnitury také v Československu, což se promítlo i do tělesné výchovy a sportu. Jedním z bodů usnesení celostátní konference KSČ v červnu 1956 byl i návrh na další zásadní změnu organizační struktury tělesné výchovy a sportu. Po čtyřech letech byl zrušen systém přímého státního řízení tělesné výchovy a sportu, který se u nás neosvědčil.

Vývoj československé tělesné kultury v letech 1957 – 1968

Dne 20. prosince 1956 byl přijat zákon č. 60 Sb. O organizaci tělesné výchovy. V něm byly stanoveny principy organizace a řízení tělesné výchovy a sportu, které platily s menšími obměnami a opravami až do roku 1989. Klíčová úloha v řízení dobrovolné tělesné výchovy a sportu byla svěřena nově ustanovené specifické společenské organizaci - Československému svazu tělesné výchovy (ČSTV). Současně byly vrcholné orgány ČSTV (ač nestátní orgán) pověřeny funkcí představitele celého tělovýchovného hnutí s právem vytyčovat jednotné zásady pro provádění veškeré tělesné výchovy a s právem a povinností pečovat o vědeckou a výzkumnou činnost v oblasti tělesné kultury, o výchovu tělovýchovných kádrů nižších stupňů, o mezinárodní styky a o plánovitou výstavbu a údržbu a účelné využívání tělovýchovných zařízení. To vše byly úkoly, které takto vytvořená organizace mohla jen těžko zcela plnit. Pro činnost dobrovolné organizace byly zároveň vytvořeny základní materiální podmínky (převedení majetku SVTVS a majetku DSO, různých forem státních dotací, které se v tomto období postupně zvyšovaly až v jeho závěru se staly největším zdrojem financí dobrovolné tělovýchovy).

Kromě ČSTV jako rozhodující organizace se na zajištění funkce systému tělesné kultury podílely ještě další instituce, orgány a organizace. Byl to především Svazarm jako dobrovolná organizace zaměřená v oblasti tělovýchovy a sportu na branné a motoristické sporty, Svaz mládeže a jeho Pionýrská organizace zaměřená na organizování některých forem mimoškolní a mimotřídní tělesné výchovy a sportu a v některých místech na výkonnostní sport mládeže. Dále mělo určité úkoly v oblasti tělesné výchovy a sportu i ROH, které se zaměřilo především na zajišťování rekreační tělesné výchovy a sportu a organizaci masových soutěží v rámci odborů. Ministerstvo školství převzalo péči o vzdělávání tělovýchovných kádrů s vysokoškolskou kvalifikací a trenéry I. třídy, dále péči o vysokoškolský sport a převzalo část úkolů v oblasti vědy a výzkumu v tělesné výchově a sportu a metodicky řídilo školní tělesnou výchovu na školách I. a II. cyklu. Ministerstvo národní obrany zajišťovalo armádní vrcholový sport, který byl reorganizován do systému středisek Dukla, dále zajišťovalo výkonnostní sport v armádě a služební tělesnou výchovu. Obdobné úkoly mělo v oblasti tělesné výchovy i ministerstvo vnitra a jím řízené tělovýchovné jednoty Rudé Hvězdy. Národní výbory vyšších stupňů přímo zabezpečovaly podmínky a organizaci školní tělesné výchovy a národní výbory nižších stupňů pak podmínky pro neorganizovanou tělesnou výchovu. Na systému tělesné kultury se v tomto období podílely ještě další orgány a instituce, jejich význam byl již podstatně menší.

ČSTV měl v době svého ustanovení v roce 1957 kolem 900 tisíc členů a v poměrně krátké době členská základna významně vzrostla. Údaje z roku 1961 již uvádí kolem 1,5 miliónu členů této organizace. Organizace ČSTV spočívala na prolínání územního a svazového organizačního principu. Nejvyšším orgánem ČSTV byl ústřední výbor, který mezi jednotlivými sjezdy řídil činnost ČSTV. Tento ústřední výbor měl k dispozici poměrně značný administrativní aparát, který se postupem času neustále rozrůstal. Podřízenými články pak byly krajské organizace ČSTV v čele s krajskými výbory. Jim podřízené pak byly okresní organizace s okresními výbory. Vlastními právními subjekty v tělesné výchově a sportu byly tělovýchovné jednoty, které měly různou velikost a různý majetek.

Tělovýchovné jednoty se dále dělily na oddíly podle jednotlivých druhů sportu a na odbory ZRTV a turistiky. Kromě této územní organizační struktury existovala ještě struktura svazová tzn., že jednotlivé druhy sportu měly své ústřední svazové orgány, dále svazové orgány na krajích a okresech. V rámci organizace ČSTV pracovala i ústřední správa tělovýchovných zařízení, která spravovala některá nejvýznamnější tělovýchovná zařízení v majetku ČSTV, která nebyla svěřena jednotlivým TJ. Tato správa byla později reorganizována podle územního principu.

Do organizační struktury ČSTV se významně promítla změna územní struktury v roce 1960, kdy byl administrativně snížen počet krajů a okresů, s čímž musely korespondovat i změny ve struktuře ČSTV. Zavedení nové ústavy v roce 1960 výrazně snížilo kompetenci slovenských orgánů ČSTV, což bylo v druhé polovině 60. let ze slovenské

strany ostře kritizováno a vedlo spolu s dalšími vlivy, k vytvoření v rámci federalizace ČSSR v roce 1968 dvou prakticky samostatných organizací - České tělovýchovné organizace (ČTO) a Slovenské tělovýchovné organizace (STO).

V činnosti ČSTV převládal koncem padesátých let a v první polovině šedesátých let silný politický akcent, o čem svědčí zejména materiály z jednotlivých sjezdů a konferencí ČSTV, organizace spartakiád, organizace formální socialistické soutěže o titul "Vzorný" a celá řada dalších akcí, které byly vždy připsány jednotlivým výročím, která tehdejší režim považoval za významná.

K masovému rozvoji tělesné výchovy a sportu měly přispět kromě již tradičního, ale formálního odznaku zdatnosti PPOV a BPPOV nové či nově koncipované akce jako např. organizování sportovní a turistické části spartakiád, obnovení sportovních her mládeže (SHM), zavedení nové masové turistické akce 100 jarních km, založení závodu desetičlenných lyžařských hlídek 70 km po hřebenech Krkonoš a další, z nichž některé se staly důležitou součástí československého tělovýchovného života.

Nevyhovující stav materiálně technické základny tělovýchovného hnutí, který se začal v tomto období projevovat, měla pomoci odstranit svépomocná výstavba a využívání místních zdrojů. Neutěšený stav MTZ však potvrdila i následná pasportizace TVZ provedená k 1. 1. 1986. Velmi neuspokojivý byl zejména počet krytých a otevřených vyhřívaných bazénů, sportovních hal s rozměry hrací plochy 36 x 18 m a většími a regulérních tělocvičen s rozměry cvičební plochy minimálně 24 x 12 m.

Na zimních olympijských hrách 1960 v Squaw Valley získalo Československo pouze jednu stříbrnou medaili (krasobruslař Karol Divín).

Na letních olympijských hrách 1960 v Římě obsadilo družstvo Československa v hodnocení národů celkově 11. místo a jeho sportovci získali 3 zlaté, 2 stříbrné a 3 bronzové medaile. Zlaté medaile získali Bohumil Němeček v boxu, dvojskif Václav Kozák - Pavol Schmidt a Eva Bosáková za cvičení na kladině. Na zimních olympijských hrách 1964 v Innsbrucku sportovci Československa opět příliš neuspěli a získali pouze jednu bronzovou medaili. Na letních olympijských hrách 1964 v Tokiu obsadilo družstvo Československo v celkovém hodnocení národů 10. místo a jeho sportovci získali 5 zlatých, 6 stříbrných a 3 bronzové medaile. Tři zlaté medaile získala Věra Čáslavská v gymnastice (absolutní mistryně, kladina, přeskok), Jiří Daler v cyklistice a Hans Zdražila ve vzpírání. Z mnoha dalších významných sportovních úspěchů Československa v tomto období vyniká zejména 2. místo fotbalistů na MS 1962 v Chile a titul mistrů světa odbíjenkářů v roce 1966 v Praze.

Ve vzdělávání vysokoškolských tělovýchovných kádrů došlo k významné změně, když byly v roce 1958 sloučeny odborné katedry tělesné výchovy Vysoké školy pedagogické v Praze s ITVS a v následujícím roce bylo toto pracoviště zařazeno jako ITVS do rámce Univerzity Karlovy. V roce 1966 byl ITVS přejmenován na fakultu tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy. V roce 1959 došlo k založení ITVS v Bratislavě. Na těchto dvou pracovištích a na odborné katedře tělesné výchovy Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci byli vzdělávání středoškolských profesori TV.

Jejich studium v kombinaci s druhým předmětem nebo sólo trvalo 5 let. Učitelé tělesné výchovy pro základní školy byli vzděláváni na pedagogických institutech, zřízených na základě školského zákona z roku 1960, které byly v roce 1964 přejmenovány na pedagogické fakulty a v roce 1965 byl jejich počet zredukován na 12. Délka studia byla stanovena pro střední školy na 4 roky a pro učitele základních škol na 3 roky. Pro přípravu cvičitelů, rozhodčích a trenérů nižších tříd byla v roce 1958 zřízena Ústřední tělovýchovná škola ÚV ČSTV, která nahradila bývalý Tyršův ústav tělesné výchovy a sportu v Nymburce.

V roce 1960 byly vydány nové tzv. jednotné osnovy tělesné výchovy pro chlapce a dívky od 6-ti do 19-ti let, které byly pokusem o konkrétní vyjádření obsahové jednoty systému tělesné výchovy mládeže, povinné školní tělesné výchovy, tělesné výchovy v odborech ZTV a ve sportovních oddílech. V následujících letech se projevovaly tendence

modernizovat pojetí školní tělesné výchovy. Na základě rozboru jednotných osnov a školní praxe byly zpracovány experimentální osnovy tělesné výchovy, které byly postupně prověřovány v letech 1965 - 1968 na čtyřiceti školách II. cyklu. Tyto osnovy zvýrazňovaly rozdíly mezi učivem pro chlapce a dívky (u dívek byla především zdůrazňována rytmická a taneční výchova).

Konec šedesátých let přinesl hlubokou krizi komunistického režimu. Jeho protagonisté už nebyli schopni potlačovat stále otevřenější kritiku a projevy nesouhlasu veřejnosti. Celospolečenský kvas vyústil v široké personální změny ve vedení KSČ a státu na počátku roku 1968.

Nové vedení KSČ vyhlásilo akční program a Československo začalo směřovat k všeobecné liberalizaci a demokratizaci, i když stále v rámci doktríny o vedoucí úloze KSČ. Obrodný proces zasáhl i tělovýchovné hnutí. O obnovení činnosti začal usilovat zejména Sokol a některé další po roce 1948 násilně zrušené tělovýchovné, sportovní, turistické a mládežnické organizace. Obrodný proces byl násilně zastaven intervencí SSSR a dalších čtyř států Varšavského paktu 21. 8. 1968. Tato intervence znamenala na dalších více než dvacet let konec snahám o jakoukoliv politickou a společenskou změnu.

V tělovýchovném hnutí ještě proběhlo v rámci připravené federalizace rozdělení ČSTV na dvě samostatné organizace - Českou tělovýchovnou organizaci (ČTO) a Slovenskou tělovýchovnou organizaci (STO). V českých zemích byl zřízen vrcholný státní orgán pro tělesnou výchovu a sport - ministerstvo mládeže a sportu s třemi odbory - pro tělesnou výchovu, sport a mládež. V rámci tzv. normalizace, která znamenala konzervaci předlednového systému a znovuupevnění vedoucí úlohy KSČ došlo k tomu, že byly znovu zlikvidovány všechny obnovené nebo obnovující se organizace jako Junák, Sokol, Orel, KČST a další, a zrušena i krátce existující ministerstvo. V tělovýchovném hnutí došlo k rozsáhlým kádrovým změnám a k důslednému uplatňování principu vedoucí úlohy KSČ.

Na zimních olympijských hrách 1968 v Grenoblu získalo Československo jednu zlatou, dvě stříbrné a 1 bronzovou medaili. Zlatou medaili získal Jiří Raška ve skoku na lyžích.

Na letních olympijských hrách v Mexiku, které se konaly ve vypjaté atmosféře dva měsíce po srpnové invazi Varšavské smlouvy, sklízelo Československo bouřlivé ovace a velkou podporu. Sportovci Československa obsadili v hodnocení národů 9. místo se ziskem 7 zlatých, 2 stříbrných a 4 bronzových medailí. Nezapomenutelný byl především výkon Věry Čáslavské, která navázala na úspěchy v Tokiu a získala 4 zlaté a 2 stříbrné medaile. Další zlaté medaile získali Miloslava Rezková ve skoku vysokém, Milena Duchková ve skocích do vody a Jan Kůrka ve střelbě.

Vývoj československé tělesné kultury v letech 1969 – 1989

Rok 1969 znamená i v tělesné kultuře návrat k dogmatickým praktikám a byl počátkem tzv. konsolidačního úsilí KSČ. V dubnu 1969 byli odvoláni ze svých funkcí významní státní a straničtí činitelé v čele s Alexandrem Dubčekem. Jako jedna ze záminek k odvolání těchto funkcionářů sloužilo i tzv. "antisovětské" vystoupení veřejnosti na Václavském náměstí po vítězství československého národního hokejového družstva nad reprezentanty SSSR na mistrovství světa 1969, při kterém došlo ke zdemolování afilace Aeroflotu v Praze. Akce však byla vyprovokována agenty StB. "Normalizační" politiku KSČ plně podpořily v červnu 1969 ustavující sjezdy České tělovýchovné organizace a Slovenské tělovýchovné organizace. V roce 1970 se ještě nové vedení státu a představitelé tělovýchovného hnutí neodvážili uspořádat československou spartakiádu, protože si nebyli jisti loajalitou desetitisíců cvičenců a diváků na Strahovském stadiónu v Praze. Pod záminkou nedostatku času na přípravu byly uspořádány jen tzv. tělovýchovné slavnosti v okresech.

V roce 1971 vrcholilo úsilí o normalizaci. Byl zpracován tzv. systém politickovýchovné práce v ČSTV a Poučení z krizového vývoje tělovýchovné organizace v uplynulém období vycházející plně ze základního dokumentu normalizátorů Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Vládnoucí garnitura v tomto období chápala především vrcholový sport a státní reprezentaci jako jednu z mála oblastí, ve které je možno rovnocenně soutěžit s nejvyspělejšími státy světa. V roce 1973 byl stanoven rozsah odpovědnosti ČSTV, SSM, ROH, Svazarmu, ministerstev školství, MNO, FMV a dalších resortů "na rozvoji socialistické tělesné výchovy a sportu".

Po poměrně málo úspěšném vystoupení našich reprezentantů na olympijských hrách 1972 bylo v roce 1973 po vzoru NDR přijato usnesení o zabezpečení vrcholového sportu, které v praxi znamenalo zřízení nepřilíš účinného a několikrát měněného systému středisek vrcholového sportu. V tomto období až do konce 80.let se odpovědní funkcionáři tělesné výchovy a sportu snížili i k používání některých zakázaných preparátů u našich sportovců.

Počátkem sedmdesátých let také přešel hlavní podíl na financování tělovýchovných zařízení z tzv. vnitřních zdrojů ČSTV na celospolečenské zdroje. Jestliže v roce 1965 činily prostředky vynaložené na výstavbu tělovýchovných zařízení z celospolečenských zdrojů necelých 15 %, pak o 5 let později tyto zdroje činily téměř 85 % investic a v roce 1974 již téměř 100 %. K velkému rozmachu výstavby tělovýchovných zařízení došlo v sedmdesátých letech s dozníváním počátkem osmdesátých let. V tomto období se kladl důraz na výstavbu nejvíce chybějících krytých TVZ jako jsou bazény, sportovní haly a umělé ledové plochy. Se zhoršováním ekonomické situace v Československu v 80.letech došlo k zavádění úspor a k silnému útlumu výstavby TVZ. Tak se citelný deficit TVZ vůči normativům a stavu TVZ ve vyspělých zemích ještě více prohloubil.

Za "reálného socialismu" se muselo něco neustále budovat a zlepšovat a tak i v tělovýchově vznikaly a zanikaly nové organizační články. Tak vznikly v roce 1975 komise národních výborů pro mládež a TV a v roce 1978 výbory pro TV a sport všech tří vlád. Výbory byly po stálých kompetenčních sporech s ÚV ČSTV v 80. letech opět zrušeny.

V masovém rozvoji tělesné kultury byl kladen největší důraz na značně zideologizované československé spartakiády, které v tomto období proběhly v letech 1975, 1980, 1985. Po odborné stránce ovšem dosáhly v mnoha směrech vysoké úrovně. K masovému rozvoji tělesné výchovy a sportu měly sloužit stále formálněji organizované odznaky zdatnosti, pionýrská liga, hnutí Pohybem ke zdraví a celé řady dalších akcí. Některé tyto akce se však uchytily a staly se skutečným přínosem. Naprosto formální byla velmi zdůrazňovaná soutěž tělovýchovných jednot a oddílů o titul "Vzorný". Přes některé pozitivní výsledky masový rozvoj tělesné výchovy a sportu stále neodpovídal potřebám společnosti. Masový rozvoj se především posuzoval kvantitativními ukazateli a pokud možno politickým podtextem a již méně podle kritérií účinnosti tělovýchovného procesu, podle systematickosti tělovýchovné aktivity a podle získávání občanů a mládeže k pravidelné tělovýchovné činnosti.

Na ZOH 1972 v Sapporu jsme získali 1 zlatou medaili zásluhou krasobruslaře Ondreje Nepely. Na LOH v Mnichově jsme v hodnocení národů skončili na 15. místě ziskem 2 zlatých, 4 stříbrných a 2 bronzových medailí. Zlaté medaile získali Ludvík Daněk v hodu diskem a Vítězslav Mácha v zápase.

Na ZOH 1976 v Innsbrucku získalo Československo pouze jednu stříbrnou medaili. Na LOH 1976 v Montrealu obsadili sportovci Československa v hodnocení národů opět 15. místo se ziskem 2 zlatých, 2 stříbrných a 4 bronzových medailí. Zlaté medaile získali Anton Tkáč v cyklistice a Josef Panáček ve střelbě.

Na ZOH 1980 v Lake Placidu jsme získali pouze 1 bronzovou medaili.

Na LOH 1980 v Moskvě, kterých se ovšem na protest proti sovětské invazi do Afghánistánu odmítli účastnit sportovci některých západních zemí, jsme ve snížené konkurenci obsadili v hodnocení národů 9. místo se ziskem 2 zlatých, 3 stříbrných a 9 bronzových medailí. Zlaté medaile získali fotbalisté a vzpěrač Ota Zaremba.

Na ZOH 1984 v Sarajevu jsme získali 2 stříbrné a 4 bronzové medaile. Letních olympijských her 1984 v Los Angeles se sportovci Československa stejně jako sportovci ostatních zemí východního bloku (s výjimkou Rumunska) nezúčastnili. O tomto politickém kroku bylo rozhodnuto v Moskvě. Pro řadu našich sportovců byl tento akt nepochopitelný a u některých znamenal ztrátu či snížení další sportovní motivace.

V Calgary na XV. ZOH 1988 získali českoslovenští sportovci jednu stříbrnou a dvě bronzové medaile.

Na XXIV. OH 1988 v Soulu získali naši sportovci tři zlaté - J. Pribilinec v chůzi na 20 km, M. Mečíř v tenise a M. Varga ve střelbě, tři stříbrné a 2 bronzové medaile. Celkově skončili na 17. místě v hodnocení národů.

Mezi další výrazné sportovní úspěchy reprezentantů Československa v tomto období můžeme počítat zejména tituly mistrů světa v ledním hokeji v letech 1972, 1976, 1977 a 1985, dále titul mistrů Evropy v kopané v roce 1976 a 3. místo v roce 1980 a tituly mistrů světa z roku 1983 J. Kratochvílové a I. Bugára. Mezi mimořádné sportovní výkony patří i zisk 20 titulů mistrů světa bratří Pospíšilových v kolové.

Výrazných mezinárodních úspěchů v tomto období dosáhli i naši tenisté a tenistky. Zejména Jan Kodeš, Tomáš Šmíd, Martina Navrátilová, Ivan Lendl, Hana Mandlíková, Miloš Mečíř, Helena Suková a Jana Novotná. Družstvo mužů mimo jiné v roce 1980 zvítězilo v soutěži o Davisův pohár.

Stále větší počet našich vrcholových sportovců zejména tenistů, hokejistů, plavců, ale i dalších v tomto období odcházelo do zahraničí a to jak formou emigrace, tak formou legálních či dodatečně legalizovaných pobytů. Tímto způsobem řešili tito úspěšní a svým způsobem vyjimeční jedinci celý soubor nahromaděných problémů. Kromě nesouhlasu s politickou situací a stavem občanských svobod u nás byly mezi nejčastějšími příčinami odchodu zejména ekonomické motivy, lepší tréninkové možnosti, lepší materiální vybavení, možnost svobodného cestování a snaha startovat ve špičkových klubech či vrcholových soutěžích. V souladu s realizací nové československé výchovně vzdělávací soustavy a přijetím nového vysokoškolského zákona v roce 1980 se rozšířila působnost absolventů pedagogických fakult i na školy II. cyklu. Jejich studium bylo prodlouženo na pět let podle nové pedagogické dokumentace převzaté z FTVS UK. Tito noví absolventi pedagogických fakult stejně jako absolventi učitelského studia na FTVS UK jsou připravováni pro učitelství tělesné výchovy v kombinaci s druhým předmětem a mohou učit na druhém stupni základní školy a středních školách. Učitelství pro I. stupeň ZŠ se zaměřením na tělesnou výchovu studované na pedagogických fakultách zůstalo nadále čtyřleté.

V roce 1974 bylo na FTVS obnoveno i čtyřleté odborné studium trenérů s nejvyšší kvalifikací a metodicko-organizačních pracovníků. V roce 1982 bylo na FTVS UK ve

spolupráci s Fakultou dětského lékařství UK zavedeno čtyřleté studium rehabilitace. Stejně studijní obory byly zavedeny i na FTVS KU v Bratislavě. Kromě toho probíhala na FTVS UK v Praze ve čtyřletém studiu příprava tělovýchovných odborníků pro ozbrojené složky.

V letech 1974 a 1976 byly postupně přijaty nové osnovy TV pro jednotlivé stupně základních škol a pro střední školy. Do osnov byly zařazeny některé progresivní prvky z tělovýchovného hnutí. Dále byly v tomto období zřízeny sportovní třídy a sportovní školy jako nejnižší články péče o talentovanou mládež.

Tělesná výchova a sport nezůstaly ušetřeny destrukci morální i materiální, která provázela komunistický režim. V rozvoji materiálních podmínek tělesné výchovy a sportu jsme zaostali za západní Evropou, podřízení politickým cílům a ideologickým dogmatům přineslo především ve vrcholovém sportu své nedobré ovoce. Masovost tělesné výchovy se někdy odehrávala na principu "nechceš - musíš", který zcela popíral základní atribut tělesné výchovy a sportu - dobrovolnost.

Přesto se zdá, že tělesná výchova a sport nepodlehly takové devastaci jako ostatní oblasti života společnosti. Protože mocní minulých let žádali od sportovců, aby svými úspěchy "potvrdili přednosti socialismu", snažili se jim vytvořit více či méně podmínky odpovídající vrcholným výkonům. Dále v některých regionech byla vybudována slušná sportovní zařízení. Svou roli zde snad sehrály i osobní divácké sympatie stranických a státních funkcionářů. V souvislosti s reprezentačními úkoly v některých sportovních odvětvích dosáhla metodika tréninku světové úrovně. K evropskému standartu dospělo vysoké tělovýchovné školství a přes ideologický balast, také většina sportovních a tělovýchovných věd.

Navíc většina sportovců, tělocvikářů i sportovních funkcionářů na nižších úrovních byla od konce 60. let vůči vládnoucí ideologii prakticky imunní. Výkonnostní a masový sport žil svým svébytným životem poměrně nezávislým na vládnoucím politickém systému.

Po 17. listopadu 1989 se počala cesta demokratizace československé tělesné výchovy a sportu, což se odrazilo v zásadní změně organizační struktury československé tělesné výchovy a sportu. Jako první se ze struktury ČSTV uvolnil Československý olympijský výbor. Následovalo obnovení Československé obce sokolské. Postupně začaly vznikat další organizace. Asociace tělovýchovných jednot, Asociace sportu pro všechny, Československé konfederace sportovních a tělovýchovných svazů, Český svaz tělesné výchovy (ČeSTV) a Sdružení technických sportů a činností. Svoji činnost obnovil i Orel. Na Slovensku vzniklo Slovenské sdružení tělesné kultury. Činnost obnovily i Československý junák - skaut, YMCA a YWCA. V březnu 1990 zanikl ÚV ČSTV a jeho orgány.

Formálně byla za rozvoj československé tělesné výchovy a sportu zodpovědná ministerstva školství mládeže a tělovýchov ČR a SR, v praxi však byla situace složitější, zvláště ve vztahu k zahraničí. Na Slovensku byl také přijat zákon o tělesné kultuře, v českých zemích nikoliv.

I v tomto organizačně a politicky složitém období byla dosažena řada úspěchů na mezinárodním sportovním fóru. Tak jsme mimo jiné získali na zimních olympijských hrách 1992 v Albertville tři bronzové medaile a letních olympijských hrách v Barceloně čtyři zlaté (desetibojař R. Změlík, oštěpař J. Železný, vodní slalomář L. Pollert na C 1 a střelec V. Hrdlička), dvě stříbrné a jednu bronzovou medaili. Úspěšní jsme byli i na mistrovstvích světa a Evropy.

Dnem 1. ledna 1993 zaniklo Československo a vznikly dvě samostatné republiky, Česká a Slovenská. Již 19. prosince 1992 se sešel ustavující sjezd Slovenského olympijského výboru a 21. prosince 1992 byl obnoven Český olympijský výbor. Obě organizace byly v březnu 1993 uznány provizorně Mezinárodním olympijským výborem (to proto, aby mohly být zahájeny přípravy pro samostatnou českou a slovenskou účast na hrách v Lillehammeru; definitivně může uznat NOV jen plenární zasedání MOV). V důsledku tohoto uznání mohl dne 27. března 1993 ukončit svoji činnost Československý

olympijský výbor. ČOV a SOV pak byly definitivně uznány plénem MOV v září 1993 na zasedání v Monaku.

Naše první samostatné vystoupení na zimních olympijských hrách v Lillehammeru 1994 po vzniku České republiky nebylo příliš úspěšné. Velké úspěchy českému sportu však přinesl rok 1996, kdy se čeští hokejisté stali ve Vídni mistry světa a fotbalisté v Londýně získali stříbrné medaile. Vyvrcholením byl úspěch na OH 1996 v Atlantě, kde čeští sportovci získali 11 medailí: 4 zlaté (rychlostní kanoista Martin Doktor dvě, vodní slalomářka Štěpánka Hilgertová a oštěpař Jan Železný), 3 stříbrné a 4 bronzové medaile.

Na řízení a rozvoji české tělovýchovy a sportu se nadále začaly podílet: ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Český olympijský výbor, Český svaz tělesné výchovy (dnes používá místo zkratky ČESTV zkratku ČSTV), Česká obec sokolská, Asociace sportu pro všechny, Asociace tělovýchovných jednot, Orel, Sdružení technických sportů ČR, jednotlivé sportovní svazy a řada dalších organizací. Koordinační funkci plní ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR a jeho orgány. Jako poradní orgán pro MŠMT pracuje i tzv. Všesportovní kolegium.

Prameny a literatura

Archivy

1. Archiv MTSV Praha, odd. NM, pozůst. dr. M. Tyrše, J. Rösslera-Ořovského, sbírka olympijských tisků, památník ČOV
2. Archiv Univerzity Karlovy Praha, fond Vzdělávacího kursu pro učitelství tělocviku na středních školách a učitelských ústavech (později Ústavu), pozůst. prof. MUDr. K. Weignera
3. Archiv MOV Lausanne, materiály k dějinám ČSOU, korespondence Pierra de Coubertina s dr. J. St. Guthem - Jarkovským 1891-1937
4. Archiv hl. m. Prahy, Spolkový katastr
5. Literární archiv PNP Praha, pozůst. dr. St. Gutha - Jarkovského
6. SÚA Praha, fond ČSOV, ČOS, Svazu DTJ, ČSVV, KČST a sportovních svazů

Literatura (výběr):

1. BERNETT, H.: Nationalsozialistische Leibeserziehung. Schorndorf bei Stuttgart 1966.
2. BERNETT, H.: Sportpolitik im Dritten Reich. Schorndorf bei Stuttgart 1971.
3. BOSÁK, E. a kol.: Stručný přehled vývoje sportovních odvětví v Československu I-III. Praha 1969, 1970, 1973.
4. BRODSKÝ, L.: Severské metody tělovýchovné. Praha 1939.
5. BUREŠ, P. - PLICHTA, J.: Sport a tělesná kultura v čs. republice a cizině. Praha 1931.
6. COUBERTIN, P. de: Une Campagne de vingt-et-un Ans /1887-1908/. Paris 1908.
7. COUBERTIN, P. de: Olympijské paměti. Praha 1977.
8. DALEN, D. van - Mitchell, E. U. BENNETT, B. L.: A World History of Physical Education. New York 1964.
9. DIEM, C.: Weltgeschichte des Sports I-II. Stuttgart 1967.
10. FIKAR, A.: Stručné dějiny Sokolstva /1912 - 1941/. Praha 1947
11. GUTH-JARKOVSKÝ, J. St.: Paměti B. Paměti olympijské /1894 - 1918/. Praha 1929.
12. GUTH-JARKOVSKÝ, J. St.: Poslední paměti olympijské. Star 1936 - 1938.
13. GUTH-JARKOVSKÝ, J. St.: Hry olympijské za starověku a za dob nejnovějších. Praha 1896.
14. HALA, K.: Encyklopedie tělesné výchovy. Skriptum pro posluchače Ústavu pro vzdělávání profesonů tělesné výchovy při Univerzitě Karlově. Praha 1946.
15. HORÁK, F.: Francouzské přirozené metody. Brno 1928:
16. JANDÁSEK, L.: Přehledné dějiny Sokolstva. Část I. 1862 - 1889. Praha 1937.
17. JANDÁSEK, L. - PELIKÁN, J.: Stručné dějiny Sokolstva /1889 - 1912/. Praha 1946.
18. JANOUŠEK, J.: Tělovýchova a sport v českých zemích v letech 1939 - 1941. In: Tělovýchovné hnutí v padesátiletém vývoji Československa. Praha 1968, 144 - 160.
19. KADNER, D.: Vývoj a dnešní soustava školství I-II. Praha 1931.
20. KOS, B.: Gymnastické systémy. Praha 1990.
21. KÖSSL, J.: Dějiny československého olympijského hnutí. Praha 1977.
22. KÖSSL, J.: Amatérská otázka a olympijské hry. In: Sborník Sociologické společnosti ČSAV. Praha 1977.
23. KÖSSL, J. - KRATKÝ, F. - MAREK, J.: Dějiny tělesné výchovy II. (1848 do současnosti). Praha 1986.
24. KÖSSL, J. - KROUTIL, F. a kol.: Malá encyklopedie olympijských her. Praha 1982
25. KRÁTKÝ, F.: Dějiny tělesné výchovy I. Praha 1974.
26. Mc INTOSH, P.: Sport in Society. London 1969.
27. Mc INTOSH, P.: Physical Education in England since 1800. London I 1968.
28. MLODZIKOWSKI, G.: Genealogia społeczna i klasowe funkcije sportu w latach 1860 - 1928. Warszawa. 1970.
29. MUCHA, V.: Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu. Praha 1975.

30. MÜLLER, N.: Von Paris bis Baden-Baden. Die Olympischen Kongresse 1894 1981. Niedernhausen-Taunus 1983.
31. NEUENDORF, E.: Geschichte der neuren deutschen Leibesübungen. Bd. 4., Dresden 1930.
32. Olympijská charta 1982. Unesco - Mezinárodní charta tělesné výchovy a sportu. Praha 1982.
33. OLIVOVÁ, V.: Sport a hry ve starověkém světě. Praha 1988.
34. OLIVOVÁ, V.: Lidé a hry. Historická geneze sportu. Praha 1979.
35. Padesát let klubu československých turistů 1888 - 1938. Praha 138.
36. PERÚTKA, J.: Dejiny tělesnej výchovy a športu na Slovensku. Bratislava 1980.
37. REITMAYER, L.: Dějiny školní tělesné výchovy v českých zemích. Praha 1972.
38. SEVERA, V.: Dějiny tělocviku. Brno 1929.
39. Sjednocení české tělesné výchovy. Praha 1946.
40. SMOTLACHA, F.: Základy vědecké tělesné výchovy I-III. Praha 1938, 1939.
41. SMOTLACHA, F.: Úvod do biologické metody tělesné výchovy. Praha 1935.
42. Sovětský systém tělesné výchovy. Praha 1980.
43. STEINIGER, B.: Přehled dětských organizací v českých zemích (v 19. a 20. století). Příspěvek k historii dětského hnutí. Praha 1975.
44. ŠORM, G.: Vývoj tělesné výchovy na středních školách v Čechách v letech 1848 až 1861. In: Tělovýchovný sborník, II. 1957, 27 - 48.
45. ŠPLÍCHAL, K.: Tělovýchovné organizace v protifašistickém hnutí a odboji. Praha 1981.
46. Tělovýchovné hnutí v padesátiletém vývoji Československa. Materiály z celostátního semináře k 50. výročí vzniku ČSR. Praha 1968.
47. TRČKA, M.: Vývoj československého vysokého školství do roku 1945. Praha 1980, Rigorózní práce FTVS UK.
48. TYRŠ, M.: Náš úkol, směr a cíl. Praha 1928.
49. TYRŠ, M.: Základové tělocviku. Praha 1875.
50. UEBERHORST, H.: Geschichte der Leibesübungen. Band 3/1, 3/2, 4 a 5. BerlinMünchen - Frankfurt n. M. 1980, 1982, 1976, 1972.
51. WAIC, M.: Vývoj československé tělesné kultury v období velké hospodářské krize 1929 - 1934. Praha 1990. Disertační kandidát. práce FTVS UK.
52. WOHL, A.: Spoleczno-historyczne podłoże sportu. Warszawa 1961.